

ORPHEUS NOSTER

Journal of Károli Gáspár University
of The Reformed Church in Hungary, Faculty
of Humanities

A Károli Gáspár Református Egyetem eszme-,
vallás- és kultúrtörténeti folyóirata

JAPÁN FORDÍTÁSOK

A folyóirat megjelenését támogatja a Nemzeti Kulturális Alap.

Nemzeti
Kulturális
Alap

Kiadó: KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

Felelős kiadó: CSOMA MÓZES, a BTK dékánja

Felelős szerkesztő: FRAZER-IMREGH MONIKA

Főszerkesztő-helyettes: FÜLÖP JÓZSEF

Szerkesztők: NAGY ANDREA

PALLÓS ÁRON

PÉTI MIKLÓS

SOMODI JÚLIA

Szerkesztőbizottság: FABINY TIBOR

HORVÁTH EMŐKE

KURUCZ GYÖRGY

NAGY MARIANN

TÜSKÉS ANNA

VÁAMOS PÉTER

VASSÁNYI MIKLÓS

Angol anyanyelvű lektor: SYLVIA SHEARAN

Német anyanyelvű lektor: SZATMÁRI PETRA

A megjelentetésre szánt kéziratokat, illetve a megrendeléseket a következő címre kérjük küldeni:

orpheusnoster@googlegroups.com

Authors should submit manuscripts to the email address <orpheusnoster@googlegroups.com>

ISSN 2061-456X

Az első borítón: Illusztráció a Tenka Icsimen Kagami no Umebacsiból

A hátsó borítón: A szoros és a tágas kapu ábrázolása: Máté 7, 13.

Kálvin *Institutio Christianae religionis* c. művének fedlapján.

Kiadó: Antonius Rebulius, Genf, 1561.

A nyomdai munkákat a Prime Rate Zrt. végezte, felelős vezető Tomcsányi Péter.

A folyóirat online is olvasható a KRE honlapján: orpheusnoster.kre.hu

EPA: epa.oszk.hu/03100/03133

Real-J: real-j.mtak.hu/view/journal/Orpheus_Noster.html

CEEOL: ceeol.com/search/journal-detail?id=2173

MTMT: mtmt.hu/orpheus-noster

MATARKA: matarka.hu/szam_list.php?fsz=1940

LinkedIn: linkedin.com/in/orpheusnoster

TARTALOM

HIDASÍ JUDIT

Kulturális kibívások a fordításban 7

SOÓS SÁNDOR BALÁZS

A japán filozófiai szöveg fordíthatóságának kérdéséről Nisida Kitaró Dzen no kenkjú című írásának szemelvényei és Kuki Sűzónak az Iki no kódzóbox írt előszavának vizsgálata alapján 15

ANDREA CSENDOM

Translating, Adapting, and Reimagining Edo-Era Graphic Narratives: From Kibyōshi to Global Visual Culture 28

GOTTNER RICHÁRD GÁBOR

A mester mondotta. Klasszikus kínai hatások a japán barcművészeti szövegekben 43

BALÁZS SLÁNICZ

Examining Conscious Translation Choices Through the Hungarian Translation of Murata Sayaka's Seimeishiki 54

SOMODI JÚLIA

Fordítói specializáció hallgatói szemmel 66

KATALIN ÁGOSTAI

Behind the Scenes of Subtitling 81

MŰHELY – WORKSHOP

SLÁNICZ BALÁZS (FORD.)

Murata Szajaka: Életszertartás 89

RECENZIÓK

HORVÁTH DÁVID

Farkas Mária Ildikó – Szemerey Márton Pál: Kortárs Japanológia VI. Emlékkönyv Varrók Ilona tiszteletére 110

HRABOVSKY DÓRA

Somodi Júlia: Japán–magyar fordítástechnika 114

KONFERENCIABESZÁMOLÓ

SOMODI JÚLIA

A Japanológia Tanszék jubileumi konferenciája. Fordítás a 21. században – Fókuszban a japánról és japánra fordítás. KRE, 2024. október 24. 116

CONTENTS

JUDIT HIDASI <i>Cultural Challenges in the Course of Translation</i>	7
BALÁZS SÁNDOR SOÓS <i>On the Question of the Translatability of Japanese Philosophical Texts</i>	15
ANDREA CSENDOM <i>Translating and Reimagining Edo-Era Graphic Narratives for Modern Global Audiences</i>	28
RICHÁRD GÁBOR GOTTNER <i>The Master said: Classical Chinese Influences in Japanese Martial Arts Texts</i>	43
BALÁZS SLÁNICZ <i>Examining Conscious Translation Choices Through the Hungarian Translation of Murata Sayaka's Seimeishiki</i>	54
JÚLIA SOMODI <i>The Specialisation in Translation from the Students' Point of View</i>	66
KATALIN ÁGOSTAI <i>Behind the Scenes of Subtitling</i>	81
WORKSHOP	
SLÁNICZ BALÁZS (HUNGARIAN TRANSL.) <i>Murata Szajaka: Életrajz</i>	89
BOOK REVIEWS	
DÁVID HORVÁTH <i>Farkas Mária Ildikó – Szemerey Márton Pál: Kortárs Japanológia VI. Emlékkönyv Varrók Ilona tiszteletére</i>	110
DÓRA HRABOVSKY <i>Somodi Júlia: Japán–magyar fordítástechnika</i>	114
CONFERENCE REPORT	
JÚLIA SOMODI <i>Jubilee Conference of the Department of Japanology. Translation in the 21st Century – Focus on Translation from and into Japanese</i>	116

SZÁMUNK SZERZŐI – AUTHORS

KATALIN ÁGOSTAI (1994), translator, MA student, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Institute of East Asian Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Japanese Studies, katichan94@gmail.com

ANDREA CSENDOM PhD (1987), assistant professor at the Institute for International Initiatives, The University of Osaka, specializing in Japanese cultural translation and intellectual history, csendomandrea@gmail.com, www.andrea.academy

GOTTNER RICHÁRD GÁBOR PhD (1994), japanológus, ELTE BTK Távol-keleti Intézet, Japán Tanszék, gottnerrichard@gmail.com

HIDASI JUDIT DSc (1948), alkalmazott nyelvész, japanológus, Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Vállalkozás- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, hidasi.judit@uni-bge.hu

HORVÁTH DÁVID (1991), PhD-hallgató, japanológus, KRE BTK Kelet-Ázsia Intézet, Japanológia Tanszék, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola Japanológia Program, horvath.david@kre.hu

HRABOVSKY DÓRA (1992), PhD-hallgató, japanológus, KRE BTK Kelet Ázsia Intézet, Japanológia Tanszék, hrabovszky.dora@kre.hu

BALÁZS SLÁNICZ (2002), translator MA student, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Institute of East Asian Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Japanese Studies, essbalazsnullaketto@gmail.com

SOMODI JÚLIA PhD (1975), japanológus, egyetemi docens, KRE, Kelet-Ázsia Intézet, Japanológia Tanszék, somodi.julia@kre.hu

SOÓS SÁNDOR BALÁZS PhD (1971), japanológus, egyetemi adjunktus, KRE BTK Kelet-Ázsia Intézet, Japanológia Tanszék, soos.sandor@kre.hu

HIDASI JUDIT

Kulturális kihívások a fordításban

A kulturális ismeretek szükségessége

Nemhiába vált szinte szállóigévé Hofstede kultúrára vonatkozó definíciója, miszerint a kultúra nem más, mint *software of the mind*¹. Ugyanabban a világban élünk, ugyanazokkal az eszközökkel vagyunk körülvéve, adott esetben ugyanazt a nyelvet használjuk – de mégis másként. A különbözőség abból adódik, hogy kinek-kinek a kultúrája, azaz az „agyi szoftvere” határozza meg, hogy miként érzékeli és képezi le a világot, miként reagál egyes eseményekre. Némely társadalomtudós a tudományos megközelítések és leírások szinte valamennyi területén megkerülhetetlennek tartja a kulturális komponens figyelembevételét,² és ez alól a fordítástudomány sem lehet kivétel. A dolgot ugyanis bonyolíthatja az, ha az interakcióra nem azonos nyelvet használunk. Ilyenkor belép a nyelvi közvetítés (fordítás vagy tolmácsolás) szükségessége, amely a nyelvek különbözőségén túl a mögöttes kultúrák különbözőségét sem hagyhatja figyelmen kívül.

Márpedig a nemzetköziesedés és globalizáció hatására a nyelvi közvetítés (amely történhet írásban és szóban, vagyis lehet fordítás és tolmácsolás) iránti igény és kereslet jelentős megemelkedését többek között az is bizonyítja, hogy a Közös Európai Nyelvi Referenciakeret (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, röviden CEFR)³ rendszerében a hagyományos négy nyelvi készség (írás, olvasás, hallás utáni értés, beszéd) mellett 5. készségként a nyelvi közvetítés készsége is belépett. Vagyis a nyelvi közvetítés szerepe és súlya felértékelődött a professzionális és a hétköznapi nyelvhasználók körében is. Egy-egy nyelv ismerete ugyanis nem jár együtt azzal a képességgel, hogy valaki érdemi nyelvi közvetítésre is alkalmas legyen az adott nyelvről vagy az adott nyelvre. A közhiedelemmel szemben a nyelvi közvetítés egy külön szakma, akár tolmácsról, akár fordítóról, akár műfordítóról, akár szakfordítóról legyen szó.

Nyelvek és kultúrák viszonya

A történelem során egyes nyelvek nagy karriert futottak be, és fejlődésük során felemelkedést és hanyatlást értek meg: elég a latinra gondolni, ami több évszázados

¹ Geert HOFSTEDE: *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London, McGrawHill, 1991.

² Richard D. LEWIS: *The Cultural Imperative: Global trends in the 21st century*. Yarmouth ME, Intercultural Press, 2003.

³ europass.europa.eu/hu/common-european-framework-reference-language-skills (Letöltés: 2026. 01. 06.)

tündöklését követően immár a nem-élő nyelvek kategóriájába sorolódott. A franciát például sokáig a diplomácia nyelvének tekintették, a németet pedig a tudomány nyelvének. Mindez igaz volt a 20. század második feléig, amikor is az angol vette át tőlük ezeket a szerepeket.

Napjainkban tehát bizvást állítható, hogy az angol a lingua franca. Ez köszönhető a globalizációnak, a digitalizációnak, és általában a nemzetköziesedésnek. De többek között annak is, hogy mint az egykori angol birodalom államnyelve, a világ több kontinensén meghatározó országok hivatalos nyelve lett és az is maradt a mai napig. Tehát esetében érvényes az

- *Egy adott nyelv – több kultúra* (pl. angol: USA, Nagy-Britannia, Kanada, Ausztrália stb.) minta. Előfordul, hogy ugyanazt a nyelvet másként kell alkalmazni, azaz használni eltérő kultúrákban.

Más országok esetében találkozhatunk olyan mintákkal, ahol több nyelv aktív használata a jellemző egy kultúrában.

- *Több nyelv – egy kultúra* (pl. Svájc – német és francia nyelv párhuzamos használata; részben Hongkong illetve volt gyarmati országok sokasága)

Az olyan államalakulatok, amelyek több népcsoport együttéléséből álltak elő, törekszenek a békés társadalmi együttélés okán teret engedni a multikulturalizmusnak és multilingualizmusnak. Ennek egyik jól működő példája Szingapúr, ahol négy hivatalos nyelv van: maláj, tamil, mandarin és angol.

- *Több nyelv – több kultúra* (pl. Szingapúr)
- Nem kevés országban azonban megmaradt a nyelv és kultúra szoros egysége. Ezek közé tartozik a magyar és a japán is.
- *Egy adott nyelv – egy (hozzá kapcsolódó) kultúra* (japán; magyar)

Látván a nyelvek és kultúrák viszonyának különféle modelljeit, megállapítható, hogy egy adott nyelv nem feltétlenül egy adott kultúrához köthető (kivéve a fentebb felsorolt mintákból az utolsót), és esetenként egy adott kultúra sem csak egy nyelvi háttérből táplálkozik.

Egy idegen kultúra megértéséhez az adott kultúra nyelvének az ismerete tulajdonképpen nem előfeltétel, de kétségtelenül hasznos eszköz. Továbbá nyelvet, szabályokat tanulni lehet a kultúra ismerete nélkül is, azonban alkalmazni már nem lehet. Röviden: kultúra nyelv nélkül tanulmányozható, de nyelv a kultúra ismerete nélkül nem alkalmazható. Ennek a háttérben számos tényező áll.

- A nyelv a kultúra hordozója: kifejezések, metaforák, szokások, humor és társadalmi normák mind kulturálisan meghatározottak.
- A szavaknak nemcsak szemantikai jelentése van, hanem kulturális tartalma és üzenete is.
- Nem elég azt tudni, hogy „mit” akarok mondani, hanem azt is tudni kell, hogy „hogyan”. Ahhoz, hogy idegen nyelven a leghatékonyabban elérjük a kommunikációs célunkat, meg kell ismerni a „hogyan”-t befolyásoló tényezőket. Ezt szokás kultúrákőzi, azaz idegen szóval interkulturális kompetenciának is nevezni.

- Amikor egy adott jelrendszerben ('A' nyelvben) kódolt információt dekódolunk, majd újrakódolunk egy másik jelrendszerben ('B' nyelvben), akkor az eredeti információ egy része elvész, mert 'B' nyelv nyelvi készlete nagy valószínűséggel nem képes teljes mértékben lefedni 'A' nyelv teljes készletét. Ezt nevezik *entrópiának*. A helyzetet súlyosbíthatja a fordításban az a körülmény, amikor úgynevezett relé fordítás valósul meg, azaz 'A' nyelvről 'B' nyelvre megtörténik a fordítás, és további nyelvekre nem az eredetiről, hanem a kvázi közvetítő 'B' nyelvről valósul meg. Műfordítási példákra gondolva ez gyakorta megesik egzotikus nyelvek esetében. Például japánról magyarra a 20. században (amikor még aránylag ritkaságszámra ment a japánul tudó műfordító) híres költőink, íróink, pl. Kosztolányi⁴, Tandori⁵, Göncz Árpád⁶ és sokan mások rendszerint közvetítő nyelvek (német, angol stb.) segítségével fordítottak. Manapság azonban pontosan a hitelesség érdekében a kiadók törekszenek jól felkészült célnyelvi fordítókat felkérni erre a kihívásokkal teli feladatra.

Tehát leszögezhetjük azt, hogy a kultúra és a fordítás szoros kapcsolatban állnak egymással, mivel a fordítás nem csupán nyelvi, hanem kulturális közvetítést is jelent.

A fordítási nehézségekről röviden

A célnyelvi társadalomra, közösségre, általában a célnyelvi kultúrára vonatkozó kulturális ismerethalmazzal való felvértezetttség előfeltétele a sikeres nyelvi közvetítésnek. A célnyelvi kultúrának sok rétege és leágazása van, amelyek nagy vonalakban az alábbi fogalmak köré szervezhetőek:

- *szociális kultúra* (az adott társadalom szerveződése, szerkezete, intézményrendszere stb.)
- *materiális kultúra* (civilizációs képződmények, alkotások, tárgyak, reáliák halmaza)
- *mentális kultúra* (az adott közösség életszemléletét, értékrendjét alakító elvek, fogalmak rendszere, az ezeket létrehozó és alakító történelmi és társadalmi folyamatokra vonatkozó ismeretek halmaza)

Az ezekre vonatkozó ismeretek és tájékozottság alapkövetelmény a hiteles nyelvi közvetítéshez, hiszen ezek keretrendszerében kell értelmezéseket nyerni a nyelvi közvetítés során. Ebben a vonatkozásban kiemelkedik három terület, ami rendszerint különösen próbára teszi a nyelvi közvetítő leleményességét. Ezek a reáliák, a konnotáció és a mentális programozottság.

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső: „Új japán versek (Harminc haiku)”, *Nyugat*, 1933 (26. évf.) 7. szám, I. 386–388.

⁵ TANDORI Dezső: *Japán haiku versnapár*, Budapest, Magyar Helikon, 1981.

⁶ GÖNCZ ÁRPÁD fordításai: *Kavabata Yaszunari: A tó*. Budapest, Európa, 1978; *Tanizaki Dzsuncsiró: Egy hibbant vénember naplója*, Budapest, Európa, 1980; *Mori Ógai: Elbeszélések. A vadlúd*, Budapest, Európa, 1983, 36–138.

A *reáliák* körébe tartozik minden olyan tárgy, dolog, esemény, amelyben kifejeződik egy adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, amelynek az adott kulturális kontextusban speciális jelentése van. „Jelentheti magát a tárgyat, azaz az egy-egy nyelvközösségre sajátosan jellemző jeltárgyat, és jelentheti magát a szót, amivel ezt a tárgyat megnevezzük.”⁷ Ide sorolhatók berendezési tárgyak, öltözék, eszközök, gasztronómia tárgykörébe tartozó elemek és fogalmak (*futon, tabi, szake, umebosi* stb.), amelyek a hétköznapi életvitel alapvető kellékei az adott kultúrában. De a magyar *kokárda*, vagy a japán *necuke* is ide sorolható, amelyek egyediségüknél fogva kifejezetten kultúraspecifikus jellegűek. A japán nyelv és kultúra arányaiban messze kiemelkedik más kultúrákhoz képest ezeknek a reáliáknak a számosságával, mert egy fejlett, sajátos utat és fejlődést bejáró kultúráról lévén szó, az évszázadok során hatalmas tárgyi és eszközkészletet fejlesztettek ki. Ezt jól szemlélteti az *Encyclopedia Britannica*⁸ japán vonatkozású szócikkeinek a fokozatos szaporodása, amely napjainkra már a több százat is meghaladja. Ez persze azt is jelzi, hogy a japán kultúra nemzetközi elterjedésével annak reáliái is az univerzális tudáskészlet részeivé válnak.

Egy másik fordítási kihívás a *konnotáció* kérdése. A konnotáció egy szó vagy kifejezéshez köthető asszociációs többletjelentés, ami az adott kultúra tagjainak közös történelmi, szociokulturális tapasztalatai alapján rakódott rá a szó denotatív (szótári) jelentésére. A konnotációk keletkeznek, kialakulnak, és idővel el is halványodhatnak – mert a hozzájuk köthető asszociációk elvesztik relevanciájukat (pl. *gulyáskommunizmus* a magyarban). Vagyis a lexikai jelentések nyelvi közvetítésével is nagyon csínján kell bánni, hiszen például a magyar *piros*<>*vörös* színmegnevezés a jelentés (denotáció) szintjén azonos színre utal, de a használatban mégis csak rögzült kifejezésekben manifesztálódik, ezért beszélünk *piros papucs*-ról de *vörös bor*-ról. A színek lexikalizációjánál maradva az *aoi* 青 (kék, illetve zöld) fordítása a japánban⁹ nemegyszer nehézséget okoz. De teljesen más az „anyós” fogalom konnotációja is például a magyarban és a japánban¹⁰, ami nyelvi közvetítés esetén nemegyszer zavart okozhat. A konnotáció egyik sajátos példája a japán nyelvben a *gaidzsin* (külföldi ember) szó, amit egyértelműen pejoratívként kezel az anyanyelvi nyelvhasználó. Talán a kifejezés bántó élet tompítandó a *gaidzsin-szama* (külföldi úr) kifejezés is gyakran hallható – különösen külföldiek jelenlétében!

Mind a reáliák tekintetében, mind pedig a konnotációs lexika tekintetében a teljesség igénye nélkül jó fogódzót kínál a Corvina kiadónál Bart István főszerkesztésében

⁷ KLAUDY Kinga: *Bevezetés a fordítás elméletébe és gyakorlatába*, Budapest, Scholastica, 1994, 112.

⁸ britannica.com

⁹ HIDASI Judit: Színek a japán kultúrában. In: Székely Gábor (szerk.): *A színek és a színnevek világa: fizikai, kultúr- és művészettörténeti, illetve nyelvtudományi témájú értekezések színekről és színnevezésekről – 12 idegen nyelv színnevezéseinek egybevetése a magyar nyelv színneveivel*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2018, 176–189.

¹⁰ HIDASI Judit: Rokonsági és családterminusok a japán nyelvben. In: Hidasi, J.; Osváth, G.; Székely, G.(szerk.): *Család és rokonság nyelvek tükrében*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2016, 77–90.

megjelent *Kulturális szótárak* sorozat. Ebből a főleg világnyelveket és kultúrákat feldolgozó sorozatban látott napvilágot a *Japán kulturális szótár* is¹¹.

A *mentális programozottság* ugyancsak érzékenyen hat a nyelvi közvetítésre, hiszen nagy különbségek érhetők tetten a fogalmi konceptualizáció (metaforák, metonímiák, képalkotás stb.) terén. Ezek gyakran manifesztálódnak a szólások, közmondások, népi bölcsességek megfogalmazásában: (M: a lónak négy lába van, mégis megbotlik <> J: *Szaru mo ki kara ocsiru* 猿も木から落ちる = a majom is leesik a fáról). Továbbá az életfilozófia, életérzésre utaló fogalmak mint a *magyar virtus, sírva vigad a magyar*, vagy a japán szellemiség jellegzetes fogalmai, mint a *busidó* vagy a *wabi-szabi* is csak nagy leleményességgel ültethetők át egy másik nyelvre. Mint ahogy az amerikai politikai beszédek és viták narratíváiban a baseball-terminológia elemei gyakorta szolgálnak a mentális képalkotás eszközüél (*home-run, hot corner action* etc.), úgy a magyar politikai narratívák szófordulatai között rendre a futball-terminológia metaforái jelennek meg (*lesre futott, nem tudta kivédeni* stb.). Ezek előfordulása esetén nem célszerű az eredeti metafora lefordítása, mert a befogadók többnyire nem jártasak a számukra idegen játékban – ezért célszerű ezek honosítása a jobb megértés érdekében. A *'mattot adott'* is csak akkor fordítandó szó szerint, ha biztosak lehetünk abban, hogy a célnyelvi kultúra tagjai ismerik a sakkjáték szabályait. A metaforák ugyan kétségtelenül színesítik és stilisztikailag élvezetesebbé teszik a mondanivalót, de ezek kulturálisan sokszor kötöttek, és mint ilyenek csak nagy körültekintéssel ültethetők át egy másik nyelvre (Hidasi 2008).

Részben ide sorolható annak a problematikája is, hogy az adott kultúra mit enged meg verbalizálni, mik azok a tabu-témák, amelyek nem nevesíthetők. Cho mutat rá esettanulmány gyűjteményében,¹² hogy tolmácsoláskor sokszor nem a nyelvi közvetítés a probléma, hanem a pragmatikai szabályok eltérő volta. Adott kultúrában a direkt orvosdiagnosztikai közlés és a kilátások megfogalmazása nem elfogadott, ezért a tolmács dilemmába kerül, hogy mit tegyen:

- vagy az orvos szavait fordítja (és akkor vét a célnyelvi kultúra normái ellen)
- vagy a kulturálisan elfogadott, azaz eufemizált, hományos, reményt keltő diagnózist közvetíti (ekkor vét a tartalomhűség tolmácsolási szabálya ellen).¹³

¹¹ GY. HORVÁTH László: *Japán kulturális lexikon*. Budapest, Corvina, 1999. GY. HORVÁTH László: *Japán kulturális szótár*, Budapest, Corvina, 2018.

¹² CHO Jinhyun: *Intercultural communication in interpreting: Power and choices*, Singapore, Routledge and CRC Press, 2021.

¹³ HIDASAI Judit: Minden fordítás interkulturális kaland. In: Klaudy K. – Robin E. – Seidl-Pécs O. (szerk.): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II*. Budapest: ELTE FTT – MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 2024, 191.

Fordítói stratégiák a nyelvi közvetítésben

A nyelvi közvetítés során a fordító számos döntési helyzettel szembesül. Lényeges az *időfaktor*. Tolmácsolásnál azonnali, prompt megoldásokra van szükség. Ezzel szemben fordítás esetén van idő a befogadásra, mérlegelésre és visszatekintésre, esetleg felülírásra. A *műfaj* is értelemszerűen más és más közvetítési eljárásokat kíván meg: műfordításról vagy szakfordításról van-e szó. Végül az egész tevékenységet döntően meghatározza a *befogadó közönség* kulturális és kognitív kompetenciájának a szintje. Életkor, képzettség, műveltség, kultúrkör függvényében más és más módon kell megoldani a nyelvi közvetítést – alkalmazkodva a befogadók igényeihez.

A *skopos*-elméletet Hans Vermeer és Katharina Reiß¹⁴ német nyelvészek dolgozták ki, akik felvetették azt az elképzelést, hogy a fordításnak és az értelmezésnek elsősorban a célszöveg funkcióját és hasznosságát kell szem előtt tartani. A fordítás mindig azzal a céllal történik, hogy célszöveget hozzon létre egy adott kontextusban, egy adott kultúrában és egy adott közönség számára. Az eredeti szöveg célja kevésbé fontos, mint a célszövegé, ami ellentétben áll az ekvivalenciát érvényesítő elméletekkel. Az eredeti dokumentum ezért egy sor információt tartalmaz, amelyet a fordító átalakít a célnyelv információs halmazává. Például egy reklámszöveg más-képp fordítandó, mint egy jogi dokumentum.

A fordítói gyakorlatban azonban a fordító rendszerint törekszik az ekvivalencia érvényesülésére, mindamelllett, hogy képes felismerni a kulturális különbségeket, és úgy alakítani a szöveget, hogy az a célnyelvi közönség számára érthető és természetes legyen. *Kulturális fordíthatatlanság*¹⁵ esetén, amikor egy kifejezés/jelenség/fogalom fordítását a forrásnyelvi kultúra és a célnyelvi kultúra közötti különbözőség teszi lehetetlenné/kihívássá dönthet úgy, hogy:

Adaptál, azaz kulturálisan megfelelő alternatívát keres. Ezt nevezük *honosítás*-nak. Például a japán *jukatát* 'könnyű nyári köntös'-nek felelteti meg.

Magyaráz (lábjegyzet vagy szövegbe épített magyarázatot ad), ezt nevezük *explicitációnak*: *jukata*=könnyű kimonó/nyári pamut kimonó)

Megőrzi az eredetit (ez akkor célszerű, ha a célközönség ismeri az adott kultúrát. Az eredeti meghagyása egyfajta direkt fordítás, amit *idegenítő stratégiának* nevez a szakirodalom.

A nyelvi közvetítés során ugyanis a fordító szembesül a célnyelvi kultúra által kínált nyelvi lehetőségek hatalmas tárházával. Ezek között kalandozva kell gondos feltáró munkával, a potenciális lehetőségek számbavételével, a megoldási variánsok közötti válogatással, mérlegeléssel a legoptimálisabbat fellelni – függően attól, hogy milyen időkeretek állnak rendelkezésre (tolmácsolás vagy fordítói munka); hogy milyen típusú nyelvi textussal dolgozik (szaknyelv vagy műfordítás); és hogy

¹⁴ Katharina REISS – Hans VERMEER: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, De Gruyter, 1984.

¹⁵ DRAHOTA-SZABÓ Erzsébet: *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami közötté van*, Szeged, Grimm Kiadó, 2015.

ki a célnyelvi közönség (szociokulturális háttér és tudásszint szerint). Végül ez egy rendkívül igényes és izgalmas szellemi teljesítmény, aminek a sikerességéhez az interkulturális felvértezetttség elengedhetetlen előfeltétel.

Bibliográfia

Britannica Encyclopedia britannica.com

CHO, J.: *Intercultural communication in interpreting: Power and choices*, Singapore: Routledge and CRC Press 2021. DOI: 10.1080/17475759.2022.2130402

DRAHOTA-SZABÓ E.: *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami közötté van*, Szeged, Grimm, 2015.

GY. HORVÁTH L.: *Japán kulturális lexikon*, Budapest, Corvina, 1999.

GY. HORVÁTH L.: *Japán kulturális szótár*, Budapest, Corvina, 2018.

HIDASAI J.: „Rokonsági és családterminusok a japán nyelvben”. In Hidasi, J. – Os-váth, G. – Székely, G. (szerk.): *Család és rokonság nyelvek tükrében*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2016, 77–90.

HIDASAI J.: „Színek a japán kultúrában”. In Székely Gábor (szerk.): *A színek és a szín-nevek világa: fizikai, kultúr- és művészettörténeti, illetve nyelvtudományi témájú érte-kezések színekről és színjelnevezésekről – 12 idegen nyelv színjelnevezéseinek egybevetése a magyar nyelv színneveivel*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2018, 176–189.

HIDASAI J.: „Minden fordítás interkulturális kaland”. In Klaudy K. – Robin E. – Seidl-Pécs O. (szerk.): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II.*, Budapest, ELTE FTT – MANYE Fordítástudományi Szakosztály, 2024, 189–199. DOI: 10.21862/kutmodszertan2

HOFSTEDE, G.: *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, London, McGraw-Hill, 1991.

KLAUDY K.: *Bevezetés a fordítás elméletébe és gyakorlatába*, Budapest, Scholastica, 1994. *Közös Európai Referenciakeret*: europa.eu/hu/common-european-framework-reference-language-skills (Letöltve: 2026. 01. 06.)

LEWIS, R.: *The cultural imperative: Global trends in the 21st century*, Yarmouth, ME, Intercultural Press, 2003.

REISS, K. and VERMEER, H. J.: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Berlin – New York, Max Niemeyer Verlag, 1984. DOI: 10.1515/978311351919

Rezümé

Az interkulturalitás kérdésköréhez köthető empirikus kutatások és tudományos vizsgálatok megszáporodása az utóbbi évtizedekben az elméleti megalapozottság és a gyakorlati alkalmazhatóság tekintetében is hozzájárult az interkulturális ismeretek jelentőségének jobb megértéséhez és növekedéséhez. Némely társadalomtudós a tudományos megközelítések és leírások szinte

valamennyi területén megkerülhetetlennek tartja a kulturális komponens figyelembevételét (Lewis 2003), és ez alól a fordítástudomány sem lehet kivétel. Egy idegen kultúra megértéséhez az adott kultúra nyelvének az ismerete tulajdonképpen nem előfeltétel, de kétségtelenül hasznos eszköz. Továbbá nyelvet, szabályokat tanulni lehet a kultúra ismerete nélkül is, azonban alkalmazni már nem lehet. Röviden: kultúra nyelv nélkül tanulmányozható, de nyelv a kultúra ismerete nélkül nem alkalmazható. Ennek az az oka, hogy nem elég azt tudni, hogy „mit”, hanem azt is tudni kell, hogy „hogyan”. Abhoz, hogy idegen nyelven a leghatékonyabban elérjük a kommunikációs célunkat, meg kell ismerni a „hogyan”-t befolyásoló tényezőket. Ezt szokás kultúraközi, azaz idegen szóval interkulturális kompetenciának is nevezni. A tanulmány a nyelv és kultúra viszonyának a nyelvi közvetítésben játszott szerepét járja körül számos japán és magyar nyelvi példát fölvonultatva.

Kulcsszavak: interkulturális kompetencia, reáliák, konnotáció, mentális programozás, fordíthatóság

Abstract

Cultural Challenges in Translation

During the past decades we could observe a growing number of empirical surveys and scholarly research regarding the field of intercultural studies. The results of these contribute to the theoretical framing and practical applications of the discipline considerably – providing a better understanding of its significance. For understanding a given culture, the command of its language is, in principle, not a prerequisite but definitely an advantage. While studying a language and its grammatical rules without knowing its culture is theoretically possible, using it effectively requires cultural know-how. For valid and efficient linguistic transfer (translation and interpretation) intercultural knowledge is an imperative. In human interactions – in linguistic transfer as well – a new approach has surfaced by the introduction of the concept of intercultural competence. This discussion elaborates on the relation of language and culture, its role in linguistic transfer illustrated mainly by examples from Hungarian and Japanese.

Keywords: intercultural competence, realia, connotation, mental programming, translatability

SOÓS SÁNDOR BALÁZS

A japán filozófiai szöveg fordíthatóságának kérdéséről Nisida Kitaró *Dzen no kenkjú* című írásának szemelvényei és Kuki Súdžónak az *Iki no kódzó*hoz írt előszavának vizsgálata alapján

JAPÁN: Ön ismeri Suzo Guki grófot. Éveken át Önnél tanult.

KÉRDEZŐ: Guki gróf emlékét elevenen őrzöm.

J. Idő előtt halt meg. Sírfeliratát tanítója, Nisida írta;

több mint egy évig dolgozott tanítványa magasztos emlékművén.¹

A japán szövegfordítás területén belül sajátos réteget képvisel a filozófiai és vallási szöveg. E két témakör az általános szövegfordítási problémák mellett több olyan speciális fordítással kapcsolatos kérdést vet fel, amelyeknek vizsgálata és tárgyalása hosszú távú kutatás tárgya lehet. A témában magyar nyelven született munkák között megtalálhatjuk Albert Sándor: *Fordítás és filozófia – A fordításelméletek tudományfilozófiai problémái* és *Filozófiai szövegek fordítási kérdései* című munkáját, amelyben a szerző több a japán irodalommal és a filozófiai szöveg értelmezésével kapcsolatos problémára is kitér, bár csupán általános értelemben.² Elmondható, hogy a filozófiai szövegek fordíthatóságának kérdését vizsgálva külön réteget képez a keleti szöveg, kiemelten az írásjegyekkel lejegyzett alkotás fordításának vizsgálata. A következőkben két szövegrészlet: Nisida Kitaró: *A jó kutatása*³ és Kuki Súdžó: *Az iki struktúrája*⁴ szemelvényeiből kiemelt példák alapján szeretném bemutatni a fordítással kapcsolatos speciális feladatokat, nehézségeket. *A jó kutatása* második könyvének első három fejezetét doktori disszertációm⁵ részeként fordítottam magyarra, Kuki Súdžó írása „*a semmi helye*” című kiadványban szerepelt Ullman Tamás fordításában.⁶

Nisida szövege 1911-ben jelent meg és a nyugati stílusú modern japán filozófia első kulcsszövegének számított, amelyben a szerző a kor nyugati, tudatra vonatkozó filozófiai és pszichológiai vizsgálatát mutatta be főként James és Wundt írásai alapján és gondolta végig speciális japán szempontból. A speciális itt annyit jelent, hogy Nisida gondolatainak alapját és hátterét a nyugati filozófia és pszichológia

¹ Martin HEIDEGGER: *Útban a nyelvhez*, Budapest, Helikon, 1991, 5.

² ALBERT Sándor: *Fordítás és filozófia – A fordításelméletek tudományfilozófiai problémái és Filozófiai szövegek fordítási kérdései*, Tinta Könyvkiadó, 2003.

³ aozora.gr.jp/cards/000182/files/946_74853.html (2025. 05. 08.)

⁴ aozora.gr.jp/cards/000065/files/393_1765.html (2025. 05. 08.)

⁵ dea.lib.unideb.hu/items/5ff01cdd-4da3-4300-b72d-67c9142f7ad9 (2025. 05. 08.)

⁶ KUKI Szuzo: „Az iki struktúrája”. *Athenaeum*, 無の場所 „a semmi helye”, 1994/3. 33–45.

egyszerre alkotja a japán és kínai konfuciánus szemlélettel, illetve a japán buddhizmus ismeretelméleti és személyes tapasztalat alapján megszerzett ismeretanyaggal. A buddhizmus több száz éves múltra tekinthetett vissza a japán kultúrában, míg a nyugati filozófia új ismeretanyagnak számított.

Az ismerkedés a modern nyugati filozófiával a *rangaku* [蘭学] talaján vert gyökeret,⁷ amely szűkebb értelemben a holland nyelv, tudomány és kultúra tanulmányozását jelentette, és tulajdonképpen már a sógunátus idején is szervezett formát tudott ölteni. A modern japán filozófia megalkotásában úttörő szerepet kapott Nisi Amane [西 周, 1829–1897].⁸ Őt angol és holland nyelvi tanulmányai után a Tokugava-kormányzat 1857-ben⁹ megbízta a *Banso Sirabeso* [蕃書調所], „A barbárok könyveit tanulmányozó intézet”¹⁰ felügyeletével. Comte és Mill szövegeinek fordításában és értelmezésében úttörő munkát végzett el. Nisi Comte hatására alkotta meg a *Hjakugaku renkan* [百学連環] című rendszerező művét, enciklopédiáját.¹¹ A holland, német és angol szerzők mellett a francia szerzők műveinek lefordítása is úttörő munkát jelentett,¹² amelyben nagy szerepe volt az 1871 és 1874 között Franciaországban tanuló-kutató Nakae Csóminnak [中江 兆民, 1847–1901].¹³

Az 1783-ban alapított társaság, a *meirokusa* [明六社]¹⁴ egyik létrehozójának, Mori Arinorinak [森 有礼, 1847–1889]¹⁵ és a nyugat felemelkedésének filozófiai alapját kutató Fukudzava Jukicsinek [福澤 諭吉, 1835–1901]¹⁶ a munkássága kiemelkedő jelentőséggel bírt a korai kezdeményezéseknél. A már nyugatra is eljutó Nisi és társainak munkássága azután magának a nyugati filozófiának a Japánban történő meghonosítását, megismertetését és művelését is megalapozta. A Tokugavák törekvését,

⁷ Lásd: Marius B. JANSEN: „Rangaku and Westernization”. *Modern Asian Studies*, XVIII, 1984/4, Special Issue: Edo Culture and Its Modern Legacy. 541–553; illetve: Marius B. JANSEN: *The Making of Modern Japan*, Cambridge, Massachusetts, London, England, The Belknap Press of Harvard University Press, 2000, 210–214.

⁸ Munkásságáról lásd: Roger F. HACKETT: „Nishi Amane – A Tokugawa – Meiji Bureaucrat”. *The Journal of Asian Studies*, XVIII, No. 1959/2. 213–225; illetve: Thomas R. H. HAVENS: „Scholars and Politics in Nineteenth-Century Japan: The Case of Nishi Amane”. *Modern Asian Studies*, II, 1968/4, Meiji Centenary Number. 315–324.

⁹ HACKETT: i. m. 214.

¹⁰ A holland fordítások történetéről és a szervezett munka strukturájáról lásd: F. B. VERWAYEN: „Tokugawa Translations of Dutch Legal Texts”. *Monumenta Nipponica*, LIII, 1998/3. 335–358. A *Bansho Shirabeso* alapításáról lásd: uo. 338.

¹¹ Peter PÖRTNER – Jens HEISE: *Die Philosophie Japans*, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 1995, 330.

¹² A japán fordítástörténetéről lásd: Masaomi KONDO – Judy WAKABAYASHI: „Japanese tradition”. In Mona Baker (szerk.): *Routledge Encyclopedia Of Translation Studies*, Routledge, London and New York, 2001, 485–494.

¹³ Eredeti neve Nakae Tokuszuke [中江 篤介].

¹⁴ Az 1874-ben megalakult társaság a nyugati civilizáció vívmányait elemezte.

¹⁵ Ivan Parker HALL: *Mori Arinori*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1973.

¹⁶ Önéletrajzának angol fordítását lásd: Eiichi KIYOKA (ford.): *The Autobiography of Yukichi Fukuzawa*, New York and London, Columbia University Press, 1966. Munkásságáról lásd: Albert M. CRAIG: *Civilization and Enlightenment: The Early Thought of Fukuzawa Yukichi*, USA, President and Fellows of Harvard College, 2009.

amely főként a nyugati tudományos és technikai eredményeket, azok átvételét tartotta fontosnak,¹⁷ kiegészítette a nyugati szellemi eredmények elsajátításának igényével.¹⁸ Ez egyfajta nyelvújító tendenciákat is megkövetelt, az új ismeretek pontos megfogalmazásának igényével, s egyúttal az alapfogalmak megteremtését is magával hordozta: először magának a filozófia fogalmának kifejezésbe öltését, hiszen erre eddig nem volt önálló szó a japán nyelvben, majd a filozófia terminológiájának megalkotását. A feladat önmagában is fordításelméleti problémákat hordozott magában. A filozófia japán megfelelője, a *tecugaku* [哲学] Nisi szóalkotása. Több terminus is felmerült a filozófia fogalom jelölésére, mint például a fonetikus átíráshoz tartozó: *hiroszubi* [斐鹵蘇比],¹⁹ illetve a fogalmat lefordítani – *japánítani* próbáló: *gitecugaku* [希哲学] is.²⁰ A fogalomjelek kiválasztásával egyértelműen utaltak a konfuciánus hagyománytól történő tudatos elszakadásra, illetve a nyugati értelemben vett filozófia fogalmának megkülönböztetésére a keleti irányzatoktól. A *tecugaku* terminust ebben a formában leírva, de természetesen kínaiul kiejtve a kínai filozófia²¹ és filozófiatörténet-írás is átvette és használja. A *tecugaku* alak Nisi munkája eredményeképpen már 1874-től általánosan ismertté vált,²² a japán szókincs része lett, egyértelműen kialakuló használattal jelölve a filozófia fogalmát. (Nisida írásában így már kizárólagosan ez az írásjegyekapcsolat szerepel a filozófia jelölésére.)

A kezdetek alapteremtő munkája után 1881-ben kiadtak egy filozófiai szótárt [哲学字彙 *Tecugakudzsi*].²³ A szótár a filozófiai terminológia megteremtésében fontos szerepet töltött be. 1884-ben alapult meg a Japán Filozófiai Társaság [哲学会, *Tecugakkai*],²⁴ amely három évvel később már önálló filozófiai folyóirat kiadásába kezdett [哲学雑誌, *Tecugaku Dzasszi*]. Mind a folyóirat, mind a Filozófiai Társaság működésében fontos szerepet kapott Inoue Enrjó²⁵ [井上 円了, 1858–1919], aki a

¹⁷ Az elv a magasabbnak és kifinomultabbnak tartott japán szellem és a hatékony nyugati technika ötvözése volt, amely a Tokugava-kortól kiindulva végül az 1930-as évekre kialakította az agresszív japán nacionalizmust.

¹⁸ Lásd: Robert M. SPAULDING: „Japan’s Search for Cultural Identity”. *Comparative Studies in Society and History*, XIV, 1972/4, 514–520; 514–515.

¹⁹ Fogalomjel fonetikus értelemben való használata.

²⁰ A fordítás történetéről és koncepciójáról lásd: Takayanagi Nobuo: *Japan’s „Isolated Father” of Philosophy: Nishi Amane 西周 and His „Tetsugaku 哲学”*, utcp.c.u-tokyo.ac.jp/publications/pdf/UTCPBooklet19_06_Takayanagi.pdf, 2014. 05. 11.

²¹ A nyugati értelemben vett filozófia szó fonetikus átírását a Kínában tevékenykedő francia jezsuita, Julio Aleni (1582–1649) alkotta meg a következő írásjegyekkel: 斐錄所非里, olvasata: *fei-lu-szo-fei-ja*: Inaga Shigemi: *Philosophia, Ethica and Aesthetica in the Far-Eastern Cultural Sphere: Receptions of the Western Ideas and Reactions to the Western Cultural Hegemony*, nichibun.ac.jp/~aurora/pdf/9Philosophia.pdf, 3. 2012. 04. 25.

²² Gino K. PIOVESANA: „One Hundred Years of Japanese Philosophy 1862–1962”. *Contemporary Religions in Japan*, V, 1964/3, 199–206; 199.

²³ Az anyagról lásd: [Takano Shigeo] 高野繁男: 『哲学字彙』の和製漢語, human.kanagawa-u.ac.jp/kenkyu/publ/pdf/syoho/no37/3707.pdf (2025. 05. 08.)

²⁴ Alapításáról és történetéről lásd: l.u-tokyo.ac.jp/philosophy/tetsugakukai/about.html (2025. 05. 08.)

²⁵ Alapításáról és történetéről lásd: l.u-tokyo.ac.jp/philosophy/tetsugakukai/about.html (2025. 05. 08.)

Meidzsi-kori buddhista filozófia egyik kulcsfigurája volt,²⁶ e mellett pedig az első filozófiai intézet, a *Siricu Tecugakukan* [私立哲学館], a későbbi Tójó Egyetem [東洋大学, *Tójó Daigaku*] alapítója. Ezekről az évtől kezdve jelentek meg Japánban először külföldi előadók, Ludwig Busse (1862–1907), majd őt felváltva, 1893-tól Raphael Koeber (1848–1923).

Inoue Tecudzsiro [井上 哲次郎, 1855–1944] elsőként kapott professzorátust a Tokió Egyetemen.²⁷ Ő a keleti filozófia tárgykörében tartott előadásokat, Kína, India és Japán kultúrájából merítve.²⁸ A Tokió Egyetem filozófiai képzésében egyre szélesebb látókörrel fogta át a keleti és a nyugati hagyományt: mind Koeber, mind Inoue tanárai voltak Nisida Kitarónak.

I. Nisida: A jó kutatása

Nisida 1891-ben kezdte meg filozófiai tanulmányait a Tokió Egyetemen. Koeber-től görög és középkori európai filozófiát tanult, a latin és a görög nyelvet egyaránt tanulmányozva. Ebben az évben jelent meg első önálló filozófiai tárgyú írása a kanti etikáról.²⁹ Német nyelvet, német irodalmat és irodalomtörténetet hallgatott Karl Florenztől (1865–1939)³⁰ a híres íróval, Nacume Szószekivel [夏目 漱石, 1867–1916]³¹ együtt. Disszertációját David Hume munkásságáról írta. Az egyetemi tanulmányai befejezése után tanári állást vállalt, pszichológiát, logikát, etikát és német nyelvet oktatott egészen 1909-ig.³²

Gyermekkori barátja és inspirátora, a később híressé vált Daiszecu Szudzuki 大拙 鈴木 hatására fordult a zen meditáció és gyakorlás felé. E mellett, éppen a zen aktív tanulmányozása alatt, Nisida a nyugati filozófia klasszikusait olvasta és elemezte.³³ A japán zen szerzők közül Hakuin Ekaku [白隠 慧鶴, 1686–1768] *Orategama* [遠羅天釜] című írását forgatta. A zen és a klasszikus japán tudásanyag Nisida gondolati bázisát jelentette. A családi hagyomány – édesanyja a *Tiszta Föld* iskolájának követője volt –, a konfuciánus klasszikusok ismerete, a mahájána tanok és a

²⁶ Munkásságáról lásd: Jason Ānanda JOSEPHSON: „When Buddhism Became a »Religion« – Religion and Superstition in the Writings of Inoue Enryō”. *Japanese Journal of Religious Studies*, 33/1, 143–168. *Nanzan Institute for Religion and Culture*, nirc.nanzan-u.ac.jp/nfile/2889 (2025. 05. 08.)

²⁷ A Tokió Egyetemre felvett első buddhista szerzetes.

²⁸ PIOVESANA: i. m. 199–206; 200.

²⁹ Eddy Dufourmont: *Is Confucianism philosophy?*, utcp.c.u-tokyo.ac.jp/publications/pdf/UTCPBooklet14_04_Dufourmont.pdf, 2014. 05. 10.

³⁰ Az írás címe *Kanto rinrigaku*, 韓囡倫理学: Lothar KNAUTH: „Life is Tragic. The Diary of Nishida Kitarō”. *Monumenta Nipponica*, XX, 1965, 339.

³¹ Munkásságáról lásd: C. von WEEGMANN: „Professor Dr. Karl Florenz zum Gedächtnis”. *Monumenta Nipponica*, II, 1939/2. 349–354.

³² A Szószeki felvett név, Kinnosukeként (金之助) született.

³³ Diané COLLINSON – Robert WILKINSON: *Thirty-Five Oriental Philosophers*, London and New York, Routledge, 1994, 187.

zen által elnyert tapasztalat alapvetően meghatározta szemléletmódját és írásainak stílusát. Saját filozófiája a buddhista ismeretelmélet talaján alapozódott meg, ami sajátos színt ad filozófiai szövegeinek. Az 1911-ben megjelenő *A jó kutatása* nevét egy csapásra ismerté tette. A kötet a Kiotói Iskola néven működő filozófiai műhely első alkotásának is tekinthető. A szöveg fordításánál és értelmezésénél fontos figyelembe venni, hogy ebben a szövegben alig találunk nyílt utalást buddhista kategóriákra, az írás Nisida leginkább nyugati stílusú alkotása.

John C. Maraldo külön tanulmányt szentelt a nisidai életmű fordítási problémáinak bemutatására, amelyben *A jó kutatása* külön is tárgyalásra kerül.³⁴ Ebben a következőket írja:

Függetlenül attól, hogy Nisida azok közé tartozik-e, akik megkérdőjelezzik a hagyományos filozófiai előfeltevéseket, ahogyan azt néhány újabban megjelent szerző állítja, tagadhatatlan, hogy jelentős kihívást jelent a fordító számára, mégpedig több szempontból is. Először is, Nisida akkoriban írt, amikor a filozófiai terminológia és az érvelési stílus még csak formálódott Japánban. Filozófiája a nyugati filozófusokra adott részletes válaszként és a rejtett, de kimutatható buddhista gondolkodásból fejlődött ki. A fordítónak ezért nemcsak a nyugati kifejezések és gondolatok visszhangját kell felismernie a japán szövegben, hanem a buddhista utalások árnyalt, ha nem is kifejezett célzásait.

A premodern japán filozófia gyakorlati és irodalmi irányultságával szemben Nisida művei az egyik első kísérletet jelentik a metafizikára, valamint a formális és dialektikus logikával való megismerkedésre. Gyakran a fogalomalkotás új módját keresik, de nem jellemzi őket tartós, lineáris érvelés vagy aprólékos elemzés. Nisida nagyrészt úgy publikálta műveit, hogy nem sok belső ellenőrzéssel dolgozta ki azokat, hanem inkább további esszéikben és előadásokban fejtegette ki gondolatait, amelyek úgy olvashatók, mint szimfonikus zene témáinak áradó hullámai, gyakran a lezáró kóda nélkül. A fordítónak döntenie kell, hogy megtartja-e Nishida hosszadalmas, elkalandozó stílusát, vagy tömörebb nyelvezetben kristályosítja ki gondolatait. Valójában írói stílusát talán nem zenei, hanem egy geometriai metaforával, a „fraktál” metaforájával lehet a legjobban leírni. A fraktálgeometria a természetet átható összetett, szabálytalan, szaggatott formákkal foglalkozik, mint például a hegyvonulatok vagy a kristályképződmények. Nishida írásai az efféle ismétlődő, „töredezett” és még mindig növésben lévő jelenség benyomását keltik. Bármelyik passzus vagy szöveg a korábbi passzusokban vagy szövegekben meghatározott magok körül nő tovább, így a régi mondás, miszerint a részeket a teljes kontextusban kell érteni, az ő esetében még a szokásosnál is jobban alkalmazható.³⁵

³⁴ Uo. 187.

³⁵ John C. MARALDO: „Translating Nishida”. *Philosophy East and West*, XXXIX, 1989/4. 465–496.

Maraldo óva int attól a fordítói megoldástól, hogy Nisida műveit szóról-szóra próbáljuk meg lefordítani, e helyett a költői és értelmező fordítás elkészítését javasolja.³⁶

Teljességre törekvő vagy kritikai fordítás csak a passzusok és kulcsszavak gazdag jegyzetelése és magyarázata mellett születhet. Ez Nisida estében kettős anyagfeltárást követel meg: mind a keleti, mind a nyugati hagyomány egyszerre történő bemutatását. Ha rendszerezni akarnánk az egymásra épülő rétegeket és a fordításhoz áttekintendő témaköröket,³⁷ felvázolhatjuk a következő listát, amely természetesen még bővíthető:

- A modern nyugati filozófia fogalmai
- A modern nyugati pszichológia fogalmai
- A nyugati természettudományos világkép fogalmai
- A modern tudomány elméműködésre vonatkozó leírásai
- A buddhista filozófia fogalmai
- A buddhista pszichológia fogalmai
- A zen filozófiai és elmetanra vonatkozó fogalmai
- A Tiszta Föld buddhista iskolájának filozófiai kategóriái
- A neokonfuciánus filozófia fogalmai
- A klasszikus kínai természettudomány fogalmai

A jó kutatása-szemelvények fordítása e mellett megmutatta azokat a jellegzetességeket, amelyek Nisida írói stílusát egyértelműen jellemzik: a szöveg igen kifinomult, írásjegyszerű használata egyedi és választékos. Gondolatfűzése és érvelése sokszor egyszerűen kijelentéseken nyugszik, állít és nem bizonyít, érveit nem magyarázza. Az olvasó felé elvárás, hogy mind a nyugati, mind a keleti ismeretanyaggal tisztában legyen. Terminusai az írásjegyek használata miatt nemegyszer lefordíthatatlanul utalnak buddhista kulcskifejezésekre vagy mahájána kategóriákra. A szöveg ezen vonatkozásainak vizsgálata természetesen különös jelentőséggel bír: a buddhista terminusok a nisidai japán szövegben sajátos réteget jelentenek.

A fordítás szempontjából a következő kategóriákat különíthetjük el:

1. A modern filozófiai szövegben szereplő olyan kifejezéseket, amelyeknek pontos, definiált buddhista jelentése van vagy volt.
2. Azokat a szavakat, szókapcsolatokat, amelyek a modern filozófiai nyelvezet Nisida korának frissen alkotott terminusai.
3. Az olyan japán fogalmakat és képeket, amelyek asszociációs viszonyban kapcsolatot jelentenek a kulturális háló speciális elemeivel.
4. Azokat a kifejezéseket, amelyek a kínai és japán tradíció csak magyarázat mellett lefordítható rétegét képezik.

³⁶ Uo. 466.

³⁷ Uo. 467.

Tekintsünk át néhány példát ezekre!

A *dzenkó* [善行], 'jó cselekedet', 'jó magatartás', 'jóindulat' a *dzen* [善], 'jó', 'jó-ság', 'erényes', 'helyes' és az igen sok eltérő jelentéssel bíró, itt *kó* olvasattal szereplő [行] írásjegyből³⁸ áll össze, amely mint buddhista terminus, a késztetőerőket jelentő *szamszkárák*³⁹ leírására is szolgál. Így nem szótári,⁴⁰ hanem asszociatív értelemben megjeleníti a buddhista fogalom jelentéskörzetét is. A *jóakarát* vagy *jóindulat* fordítás valamennyire megközelítheti ezt a képzetet, de a japán írásjegy képi gazdagságát lehetetlen visszaadni. Nisida használatában e mellett itt a kifejezés az emberi tettek és cselekvés minden rossztól megtisztult *működéseként* szerepel, nem egyszerű irányultságként, hanem aktív értelemben.

Az *isiki* [意識], 'tudatosság', 'tudat', 'értelem' – a jógácsára terminológiában a *mano-vidnyána*, 'elme-tudatosság' tudati kategóriáját jelöli. Az elme-tudatosság az elemző, vizsgáló, vizsgálódó értelemhez kapcsolódó tudati kategória, amely a buddhista elmetanban csupán egy az érzékszervekhez kapcsolódó⁴¹ tudatosság-területek közül.

A *sii*, *sijui* [思惟] szótári jelentése 'gondolat', 'gondolkodás', 'spekuláció' vagy 'töprengés'. Buddhista terminusként egyszerre jelenti a koncentráció és meditáció által egy pontba fókuszált elme működését, amely egyszerre a teljes, metafizikai értelemben vett igazság felismerését jelenti, illetve a *nemes nyolcérű üsvény* buddhai alaptanításának *helyes szándék* [正思惟, jap.: *sósijui*] tagjának részterminusát.

Nisida szövegében néhol egyedileg használ írásjegyeket, illetve saját fogalmakat alkot összetételekkel. A *dzyikaku* [自覚], 'öntudat', 'önismeret' kifejezés kapcsán elemzésében Lange kitér erre az *Überwindung des Subjekts* című disszertációjában.⁴²

A nyelvi különbségek és nehézségek összeadódnak az írásmódból adódó *képjel-asszociáció* problémájával, amelyet a fogalomjelek jelentésbokrai is tovább bonyolítanak.

Miklós Pál a klasszikus csan-példázatok fordításánál kiemelte ezeket a speciális szempontokat.⁴³ Bár egy modern szöveg esetében sokkalta inkább beszélhetünk *fordíthatóságról*, mindenképpen be kell látni, hogy kéjjel írt anyagról csak értelmező fordítást lehet készíteni, amely egyben explicititációs problémát⁴⁴ is jelent. A fordítónak döntenie kell a szövegen belül használt terminusokról, amellyel azonban végül kikerülhetetlenül lehatárolja az értelmezés körét. Az eredeti szöveg

³⁸ A Nisida munkásságát taglaló igen gazdag irodalom mindegyik kategória kiemelt elemzésére számos példát tartalmaz.

³⁹ Lásd: *The New Nelson Japanese-English Character Dictionary*, [5419], Rutland – Tokyo, Charles E. Tuttle Company, 1997, 973.

⁴⁰ Megjelenik mint az *ember* egyik összetevője, és mint a *függő keletkezés* 12 tagú láncolatának eleme.

⁴¹ Nyelvi értelemben a kifejezés egyértelmű, a jelentése nem keverhető össze mással.

⁴² Elena Louisa LANGE: *Die Überwindung des Subjekts*, Zürich, Fakultät der Universität Zürich, 2011, 17.

⁴³ MIKLÓS PÁL: *Kapujanincs átjáró*, Budapest, Helikon Könyvkiadó, 1987, 224–225.

⁴⁴ Lásd: KLAUDY Kinga: *Nyelv és fordítás, Válogatott fordítástudományi tanulmányok*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2007, 155–168.

írásjegyeinek önálló tanulmányozása mellett ezért igen hasznos és tanulságos a különböző már elkészült európai nyelvű verziók megoldásainak összevetése.

Az írásjegy mint *kép* az adott jelentéstől függetlenül az *összes* jelentést hordozza. Az anyanyelvi olvasó számára a tudatra vagy filozófiai kategóriákra vonatkozó fogalmak természetesen egyértelmű jelentéssel szerepelnek, nem keverednek vagy keverhetőek. A japán írás képirás jellege azonban az *asszociációs háló* vizuális rétegeit is megteremti. A fogalomjelek használata miatt ez kikerülhetetlen. Ennek a képi asszociációs hálónak a működtetése és finom művelése a japán irodalom sajátos eszköztárát jelenti, amelyben a japán és kínai irodalom egybefüggő kulturális rendszert képez. Maguk a képjeltek is összekötik a kínai és a japán buddhista és szépirodalmat, sőt végső értelemben az archaikus és a modernkori filozófiát is. A japán és kínai szerzőknél a képekkel történő utalás használata általános, egy adott írásjeggyel önmagában utalhatunk egy másik szövegre, szerzőre, esetleg valamilyen történetre.

A Nisida-szöveg esetében ilyen képi utalás a bika, bivaly írásjegyének [牛] szövegbe emelése: „Például, ha egy adott bikát nézünk, egy földműves, egy biológus vagy egy képzőművész által alkotott gondolati kép igen különböző tud lenni.”⁴⁵ Ez az egyetlen jel egy kibomló és teljes tanításfüzért idéz meg az anyanyelvi olvasóban. A *Tíz bika* képsorozata minden japán buddhista számára evidens analógia. A 2014-ben Rolf Elberfeld és Jóko Ariszaka szerkesztésében megjelent *Kitaró Nishida in der Philosophie des 20. Jahrhunderts*⁴⁶ című tanulmánykötetben Tetsuro Mori *Nishidas Ausdrucksgedanke aus der Sicht der Zehn Ochsenbilder* című írásában⁴⁷ részletesen kitér ennek elemzésére. Az írásjegyek használatára és kulturális szimbolizmusára alapuló utalásrendszer hatása és működése természetesen szélsőségesen szubjektív, hiszen teljes mértékben az olvasó egyéni ismereteire és műveltségére épül, és a tudati befogadás mozzanatán épül ki.

Az írásjegyek tudatos esztétikai rendszerbe történő elhelyezése évszázados hagyományokra nyúlik vissza, alapművei a kínai esztétika kiemelkedő alkotásai. Liu Hszie [劉勰, ~465–521] *Az irodalom szíve és faragott sárkányjai* [文心雕龍, kín.: *Venhszin tiaolung*] című nagy hatású szövegében külön fejezetet szentelt az írásjegyek használatának szövegen belüli szerepének.

Aki a régiből következtet, úgy érti meg az újat, az máris tudja, hogyan kell irodalmi művet alkotni. Amiképpen az egyes írásjegyek értelme és magyarázata lehet régi vagy új, s különböző módon használhatjuk őket aszerint, hogy milyen új jelentést vettek fel és milyen veszítettek el, éppen úgy az írásjegy külső formája is lehet egyszerű vagy bonyolult, [...]. Hiszen elménk a maga hangjait kimondott szavainkra bízva, kimondott szavaink pedig az írásjegyekben nyerik

⁴⁵ Nisida: *A Jó kutatása*. 2. 3. 41., kézirat, o. n.

⁴⁶ ROLF ELBERFELD – YÓKO ARISAKA: *Kitaró Nishida in der Philosophie des 20. Jahrhunderts*, Freiburg / München, Verlag Karl Alber, 2014.

⁴⁷ Uo. 186–206.

el látható formájukat. [...] Ha pedig irodalmi mű szövegét írjuk, akkor képességeink a kiválasztott írásjegyek külső formáján is lemérhetők.⁴⁸

A képek által hordozott asszociáció természetesen elvész minden, betűírással történő átírás és fordítás esetén. Ilyen értelemben tekintve egy kínai vagy japán szöveg teljességgel lefordíthatatlan. Nisida legjobb és legszöveghibb nyelvi átültetése sem tudja visszaadni a fogalomjeleken nyugvó, buddhista kultúrára vonatkozó, tisztán képi kapcsolódási pontokat. A nem japánul vagy kínaiul olvasott *A jó kutatása* a szavak és kifejezések lefordított utalásain át „csupán” a nyugati filozófia és pszichológia értelmezésének hathat, elveszítve egy igen fontos értelmezési réteget.

Az, hogy az olvasó számára a képek sorozata milyen jelentésbokrok sorozatát jeleníti meg, már a szöveg rejtett asszociációs rendszerének, a jéghegy-modell strukturális vizsgálatához tartozik.

II. Kuki Súdzó: Az iki stuktúrája

A Hemingway által ismerté tett jéghegy-modell⁴⁹ valóságát valójában már évszázadokkal korábban megfogalmazta a kínai esztétika. Liu Hszie a következőket írta:

Elmének művészetének mozgása messzire hatol, s az irodalmi szépséget teremtő érzelmek minden változása mélyről fakad. Ha pedig a forrás mély, akkor sok elágazás keletkezik. [...] Ugyanígy az irodalmi művek szépségének is vannak tündöklő és rejtett mozzanatai. A rejtett mozzanatok: az irodalmi formán túli súlyos jelentések; a tündöklő mozzanatok pedig: a műben magában szembe-tűnő kiválóságok. A rejtett mozzanat akkor igazi mesterfogás, ha kettőssé teszi a gondolatot, [...]. [...] A rejtettség mint irodalmi forma azt jelenti, hogy jelentések születnek az irodalmi formán túl is, rejtelmes és visszhangszerű mellék-jelentések támadnak, melyek csak oldalvást érthetők meg, s ekkor az elkendő-zött szépség szinte észrevétlenül nyilatkozik meg. Olyasmi ez, mint új jósjegyeket formálni egy másik jósjegy vonalainak átrendezésével, [...].⁵⁰

Egy ilyen, mélyen egy adott kultúrában gyökerező struktúra – ha tetszik jéghegy-formáció – japán filozófiai műben elvégzett feltárását magyar nyelven is elérhetjük:

Kuki Súdzó *ikiről* szóló kötetének bevezetése és első fejezete 1994-ben jelent meg a „*a semmi helye*” című kötetben.⁵¹ Az *iki*, amely a mű kulcsfogalma, a fordítási

⁴⁸ TŐKEI Ferenc (vál., ford.): *A szépség szíve. Régi kínai esztétikai írások*, Budapest, Európa Kiadó, 1984, 209.

⁴⁹ A jéghegy-elv Hemingwaynél az írói tömörítés eszközeként jelenik meg. Lásd: SÜKÖSD Mihály: *Hemingway világa*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1969, 61–64.

⁵⁰ TŐKEI: *A szépség szíve*, 213–214. Az idézet végén *A változások könyvének* jósjeleire történik utalás.

⁵¹ i. m. 33–46.

feladatokat felsoroló lista negyedik pontjába sorolható. Egy kifejezéssel lényegében lefordíthatatlan, a japán kultúra mélyrétegéhez kötődő kifejezés. Kuki előszava, amelyben elemzésének tárgyát bemutatja, valójában a filozófiai szövegre vonatkozó fordításelméleti értekezésnek is tekinthető, amellet, hogy a modern japán esztétika programadó alapműve.

A japán szöveg különlegessége – amely Kuki tudatos szerkesztése, hogy abban az *iki* szó hiraganával [い き] kerül lejegyzésre, nem pedig fogalomjellel: 粋.

A szerző így vezeti be minden részletre kiterjedő elemzését:

Milyen az *iki* fenoménjének struktúrája? Hogyan tudjuk megragadni ennek a fenoménnek a létét és megvilágítani struktúráját? A japán nyelvben az *iki* szónak természetesen egy strukturált értelme van, ahol a fenomén felbukkanása nyilvánvaló dolog. De vajon rendelkezik-e az *iki* szó olyan univerzalitással, amely lehetővé tenné, hogy minden nyelvben megtaláljuk? Ez az, amit először is meg kell vizsgálnunk. Ha a szó csak a mi országunkban létezne, akkor jelentése etnikai sajátosság lenne. Milyen módszert kell tehát választanunk, hogy igazoljuk ezt az etnikai sajátosságot, vagyis azt a tényt, hogy az *iki* egy specifikus kulturális jelenségnek felel meg? Az *iki* szerkezetének megvilágítása feltételezi, hogy ezek a kérdések előzetesen már választ nyerjenek.⁵²

Az *iki* fogalmának és jelentéskörének feltárása az *iki* értelmezését és fordíthatóságát is magában foglalja. Ám Kuki figyelmeztet a tradicionális fordítási paradigma alkalmazhatatlanságára: a jelölő fenoménja megragadhatatlan a kifejezés szótári jelentésének irányából, sőt az éppen lehetlenné teszi a kitűzött cél, a szellemi megragadás és átvilágítás elérését. Kuki bizonyításának érdekessége, hogy a japán szövegben európai nyelvekből vett példákból, az európai szépirodalom, filozófia és művészet alkotásaiból kiindulva fejt ki mondanivalóját. Az *iki* számára a japán kultúrába belegyökeresedett organikus, ám egyben önmagán túlmutató jel, amely kontextusából és asszociációs rendszeréből kiragadhatatlan. Kuki szemléletmódja az *ikivel* kapcsolatban a japán filozófia és esztétika szemléletmódja, amelyben a tárgyat a szemlélő nem kívülről közelíti meg, hanem mintegy belülről ragadja meg azt, szubsztanciájának gyökerénél. Nézőpontja nem a tárgyra történő fókuszálás, hanem egyfajta körperspektíva, amely a zen festészet alapvető jellegzetessége. Innen tekintve a fordítás fraktálgeometriai kérdés, ahogy azt Maraldo Nisida kapcsán felvázolta. Egyetlen szóban vagy kifejezésben ott a kultúra egésze, és megfordítva, egy teljes hagyomány egyetlen kifejezésben sűrűsödik össze.

A keleti és nyugati gondolkodás, filozófiai fordítás, hermeneutika és a kulturális szemlélet végzetes különbségének kérdéséről született európai traktátus éppen Kuki személyéhez kötődik, Heidegger *Útban a nyelvhez* című írása kapcsán.⁵³ „Beszélgetéseink veszélye magában a nyelvben rejlett, nem pedig abban, amit

⁵² KUKI: i. m. 33.

⁵³ Martin HEIDEGGER: *Útban a nyelvhez*, Budapest, Helikon, 1991.

megbeszéltünk, még csak nem is abban, *abogyan* erre kísérletet tettünk.”⁵⁴A keleti filozófiai szöveg fordításának problémája ez alapján a filozófiai hermeneutika tárgykörébe tartozik. Ennek részletes tárgyalása meghaladja e tanulmány kereteit, ezzel együtt a japán filozófiai szöveg átadhatóságának vizsgálata megmutatja, milyen nehéz feladat elé állítja a fordítót a kelet nyelven született írásmű: egyenes, direkt vagy szóról-szóra történő fordítással lényegében közölhetetlen, csak gondozott, jegyzetekkel és kiegészítő magyarázatokkal ellátott formában interpretálható – ám az ebben rejlő hatalmas kihívás éppen inspirációt kell jelentsen mindazok számára, akik a feladatra vállalkoznak.

Bibliográfia

- ALBERT S.: *Fordítás és filozófia – A fordításelméletek tudományfilozófiai problémái & Filozófiai szövegek fordítási kérdései*, Tinta Könyvkiadó, 2003.
- COLLINSON, D. – WILKINSON, R.: *Thirty-Five Oriental Philosophers*, London and New York, Routledge, 1994.
- CRAIG, A. M.: *Civilization and Enlightenment: The Early Thought of Fukuzawa Yukichi*, USA, President and Fellows of Harvard College, 2009. DOI: 10.4159/9780674271630
- ELBERFELD, R. – YÓKO, A.: *Kitaró Nishida in der Philosophie des 20. Jahrhunderts*, Freiburg / München, Verlag Karl Alber, 2014.
- HACKETT, R. F.: „Nishi Amane – A Tokugawa – Meiji Bureaucrat”. *The Journal of Asian Studies*, XVIII, No. 1959/2. 213–225.
- HALL, I. P.: *Mori Arinori*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1973.
- HAVENS, T. R. H.: „Comte, Mill, and the Thought of Nishitani Amane in Meiji Japan”. *The Journal of Asian Studies*, XXVII, 1968/2. 217–228.
- HAVENS, T. R. H.: „Scholars and Politics in Nineteenth-Century Japan: The Case of Nishi Amane”. *Modern Asian Studies*, II, 1968/4, Meiji Centenary Number. 315–324.
- HEIDEGGER, M.: *Útban a nyelvhez*, Budapest, Helikon, 1991.
- JANSEN, M. B.: „Rangaku and Westernization”. *Modern Asian Studies*, XVIII, 1984/4, Special Issue: Edo Culture and Its Modern Legacy. 541–553.
- JANSEN, M. B.: *The Making of Modern Japan*, Cambridge, Massachusetts, London, England, The Belknap Press of Harvard University Press, 2000. DOI: 10.4159/9780674039100
- JOSEPHSON, J. A.: „When Buddhism Became a »Religion« – Religion and Superstition in the Writings of Inoue Enryō”. *Japanese Journal of Religious Studies*, 33/1. 143–168.

⁵⁴ Uo. 7. Fordító: Tillann J. A.

- KIYOKA, E. (ford.): *The Autobiography of Yukichi Fukuzawa*, New York and London, Columbia University Press, 1966.
- KLAUDY K.: *Nyelv és fordítás, Válogatott fordítástudományi tanulmányok*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2007.
- KNAUTH, L.: „Life is Tragic. The Diary of Nishida Kitarō”. *Monumenta Nipponica*, XX, 1965. 335–358.
- KONDO, M. – WAKABAYASHI, J.: „Japanese tradition”. In Mona Baker (szerk.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London and New York, 2001, 485–494.
- KUKI Sh.: „Az iki struktúrája”. *Athenaeum*, 無の場所 „a semmi helye”, 1994/3. 33–45.
- LANGE, E. L.: *Die Überwindung des Subjekts*, Zürich, Fakultät der Universität Zürich, 2011. o. n.
- MIKLÓS P.: *Kapujaincs átjáró*, Budapest, Helikon Könyvkiadó, 1987.
- MARALDO, J. C.: „Translating Nishida”. *Philosophy East and West*, XXXIX, 1989/4. 465–496.
- OPZOOMER, K. V.: *A vallás gyümölcse*, Budapest, Magyar Prot. Irodalmi Társaság, 1908.
- OWEN, S.: *Readings in Chinese Literary Thought*, USA, Harvard-Yenching Institute monograph series, 30, PFHC, 1992
- PIOVESANA, G. K.: „One Hundred Years of Japanese Philosophy 1862–1962”. *Contemporary Religions in Japan*, V, 1964/3, 199–206.
- PÖRTNER, P. – HEISE, J.: *Die Philosophie Japans*, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 1995.
- SPAULDING, R. M.: „Japan’s Search for Cultural Identity”. *Comparative Studies in Society and History*, XIV, 1972/4. 514–515.
- SÜKÖSD M.: *Hemingway világa*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1969.
- The New Nelson Japanese–English Character Dictionary*, [5419], Rutland – Tokyo, Charles E. Tuttle Company, 1997.
- TŐKEI F. (vál.): *A szépség szíve. Régi kínai esztétikai írások*, Budapest, Európa Kiadó, 1984.
- VERWAYEN, F. B.: „Tokugawa Translations of Dutch Legal Texts”. *Monumenta Nipponica*, LIII, 1998/3. 335–358.
- WEEGMANN, C. von: „Professor Dr. Karl Florenz zum Gedächtnis”. *Monumenta Nipponica*, II, 1939/2. 349–354.

Rezümé

A japán szövegfordítás területén belül sajátos réteget képvisel a filozófiai és vallási szöveg. E két témakör az általános szövegfordítási problémák mellett több olyan speciális fordítással kapcsolatos kérdést vet fel, amelyeknek vizsgálata és tárgyalása hosszú távú kutatás tárgya lehet. A filozófiai szövegek fordíthatóságának kérdését vizsgálva külön réteget képez az írásjegyekkel lejegyzett alkotás interpretálásának vizsgálata. Jelen tanulmányban két szövegrészlet: Nisida

Kitaró: A jó kutatása és Kuki Súdzó: Az iki struktúrája szemelvényeiből kiemelt példák alapján szeretném bemutatni a fordítással kapcsolatos speciális feladatokat, nehézségeket. Ez a vizsgálat a modern és a klasszikus értelmezések együttes bemutatását követeli meg, kiemelve az asszociációs rendszerek képi és nyelvi hálójának feltárását szükségessé tevő speciális fordítói tevékenységet.

Kulcsszavak: japán filozófia, fordítás, Nishida Kitaró, Kuki Súdzó

Abstract

On the Question of the Translatability of Japanese Philosophical Texts

Within the field of Japanese text translation, philosophical and religious texts represent a distinct layer. In addition to the general issues associated with text translation, these two areas pose several specific questions related to translation that warrant examination and discussion as subjects of long-term research. When investigating the translatability of philosophical texts, a unique challenge lies in analysing the interpretation of works recorded using characters. In this study, I aim to highlight the specific tasks and difficulties of translation through examples drawn from excerpts of Nishida Kitarō's An Inquiry into the Good and Kuki Shūzō's The Structure of Iki. In the analysis, I present both the modern and classical interpretations, emphasizing the specialized translation activities required to uncover the visual and linguistic networks of associative systems.

Keywords: Japanese philosophy, translation, Nishida Kitarō, Kuki Shūzō

ANDREA CSENDOM

Translating, Adapting, and Reimagining Edo-Era Graphic Narratives: From *Kibyōshi* to Global Visual Culture¹

Introduction

Kibyōshi 黄表紙, the satirical picture booklets of Edo-period Japan (1603–1868), are often regarded as precursors to the modern comic book. They weave text and image into an integrated field of meaning, combining wit, parody, and social observation with an immediacy that appealed to both informed readers and casual audiences. Their layered storytelling, playful yet reflective, captured the rhythms and contradictions of late eighteenth-century urban life.

Translating *kibyōshi* for global audiences, however, poses a persistent dilemma. Conventional translations, grounded in philological precision, rely heavily on annotation to explain cultural references and wordplay. While this practice preserves historical detail, it disrupts narrative flow and limits accessibility beyond specialist readerships. Efforts to modernize the language or simplify the visuals have likewise struggled to preserve the genre's balance of humor and critique.

The present discussion approaches *kibyōshi* not as static historical texts but as dynamic visual narratives that invite reinterpretation across media and cultures. By embedding contextual cues within the narrative and integrating textual and visual adaptation, it explores how *kibyōshi* can be revitalized as an intercultural form that sustains the vitality of Edo humor while resonating with contemporary sensibilities.

*1. The Evolution of *Kibyōshi* Research and Translation Challenges*

Emerging in the late eighteenth century, *kibyōshi* captured the sensibilities of the *ukiyo* 浮世 (“floating world”) and reflected the intellectual and aesthetic vitality of Edo's urban culture. These illustrated narratives wove word and image to critique social norms and political authority while entertaining a wide readership. Initially intended for educated samurai, they soon reached townspeople, merchants, and women through the spread of lending libraries and advances in woodblock printing.

Although *kibyōshi* enjoyed immense popularity in its own time, early twentieth-century scholarship dismissed it as a mere form of amusement. This view began to

¹ This work was supported by the JSPS Grant-in-Aid for JSPS Fellows as part of the research project *Translating Culture from the Citizens of Edo to Nowadays International Community*.

change with the work of Nakamura Yoshihiko² and Inoue Takaaki,³ who recognized its layered narratives and social acuity.

Tanahashi Masahiro's bibliographic projects in the 1980s further consolidated its status by systematically cataloguing surviving works and making them available to researchers.⁴

Public interest in *kibyōshi* has grown again in recent years. The 2024 announcement of an NHK drama on the publisher Tsutajū 蔦重⁵ stimulated new editions and studies, drawing fresh attention to the genre.⁶ In parallel with this renewed momentum, contemporary scholars such as Michael Emmerich, Laura Moretti, and Yukiko Satō have expanded the field through global and interdisciplinary perspectives. Emmerich traces *kibyōshi*'s transformation from Edo entertainment to a transnational form,⁷ while Moretti and Satō illuminate the intricate relationship between visual and textual composition and its position as a forerunner of modern graphic narratives.⁸

Translation practice has evolved alongside this scholarship. Most editions retain the original illustrations and provide direct translations with extensive notes. Important contributions include Martina Schönbein's study of Santō Kyōden's political humor,⁹ Stella Bartels-Wu's translations of Takizawa Bakin's 滝沢馬琴 (1767–1848) *Gōkan* 合巻,¹⁰ and Haruo Shirane's introductions to the works of Santō Kyōden 山東京伝 (1761–1816) and Koikawa Harumachi 恋川春町 (1744–1789).¹¹ More recent examples, such as Pieterjan Debouck's translation of *Tamamigaku Aoto*

² NAKAMURA Yoshihiko, 'Gesakuron'. In *Nakamura Yoshibiko Chojutsushū*, Vol. 8. Chūōkōronsha, 1982.

³ INOUE, Takaaki. *Edo Gesaku no Kenkyū: Kibyōshi o Shu to Shite*, Shintensha, 1986.

⁴ TANAHASHI Masahiro, *Kibyōshi Sōran*, 3 volumes, *Nihon Shoshigaku Taikēi*, Volumes 48 (1)–(3), Aomodō Shoten, Vol. 1: 1986, Vol. 2: 1989, Vol. 3: 1989. TANAHASHI Masahiro, *Kibyōshi no Kenkyū*, Wakakusa Shobō, 1997. TANAHASHI Masahiro, *Santō Kyōden no Kibyōshi o Yomu: Edo no Keizai to Shakai Fūzoku*, Perikansha, 2012.

⁵ Tsutaya Jūzaburō (蔦屋重三郎; 1750–1797) was a prominent Edo-period publisher known for his influential role in Japanese *ukiyo-e* and literary publishing, including the production of *kibyōshi*.

⁶ Among others, recent publications such as SŌ NO KAI (ed.), *Edo no Ebon Dokkai Manyuaru: Kodomo kara Otona made Tanoshinda Kusazōshi no Yomikata*, Bungaku Tsūshin, 2023, and YAMAWAKI Nao (author), NAKAMURA Masaaki (supervision), *Sugu Yomeru! Tsutaya Jūzaburō to Edo no Kibyōshi*, Jiji Tsūshinsha, 2024, highlight the growing interest in and accessibility of *kusazōshi* 草双紙 studies for both academic and general audiences.

⁷ Michael EMMERICH, 'Picture Books: From Akahon to Kibyōshi and Gōkan'. In Shirane, H., Suzuki, T., Lurie, D. (eds.), *The Cambridge History of Japanese Literature*, Cambridge University Press, 2015, 510–522.

⁸ MORETTI Laura, SATŌ Yuiko, *Graphic Narratives from Early Modern Japan*, Columbia University Press, 2024.

⁹ Martina SCHÖNBEIN (trans.), *Das Kibyōshi 'Happyakuman Ryō Kogane no Kamibana' von Santō Kyōden (1791): Ein Beitrag zur Edition japanischer Texte der Edo-Zeit*, Otto Harrassowitz, 1987.

¹⁰ Stella BARTELS-WU (ed. and trans.), *Mitatemono und Kibyōshi: Edition, Bearbeitung und Übersetzung 'Myōkinako Kogome Dōmyōji' (1805)*, 1994.

¹¹ Haruo SHIRANE (ed.), *Early Modern Japanese Literature: An Anthology, 1600–1900*, Columbia University Press, 2002.

ga Zeni (玉磨青砥錢),¹² synthesize earlier approaches while emphasizing satire as a key interpretive lens. My own Hungarian translation project adopts a similar concern for accessibility, seeking to retain Edo humor and intellectual nuance through culturally balanced language rather than heavy annotation.¹³

Other forms of adaptation, including “dubbed” versions that replace *kuzushiji* 崩字 with modern script, have sought to make *kibyōshi* accessible to contemporary Japanese readers. Yamaguchi Takeshi’s 1926 re-editions¹⁴ and Sugiura Hinako’s 1989 manga-style rewrites¹⁵ exemplify early attempts to bridge this divide. Adam L. Kern advanced the approach by providing an English translation that situates *kibyōshi* within the broader context of Edo publishing culture,¹⁶ while Adam Cabatt¹⁷ and Tanahashi Masahiro¹⁸ modernized the Japanese language and imagery to enhance readability. Yet these projects often remain bound by domestic cultural codes and are rarely designed for international audiences.

The challenge of translating *kibyōshi* lies in its multimodal structure and the interdependence of visual form, linguistic play, and social context. Wordplay, idioms, and *kuzushiji* script are embedded in the illustrations, demanding interpretive agility and historical expertise. Recent developments in digital humanities have begun to engage these issues. The application of TEI (Text Encoding Initiative) standards has enabled the representation of early modern illustrated fiction in structured digital form. As Takasuka Moe, Homma Jun, Nagasaki Kiyonori, and Kigoshi Shunsuke (2025) observe, even fully TEI-compliant models cannot yet capture the dynamic interplay between text and image. Their work highlights both the potential and the limitations of encoding. While TEI provides a framework for organizing content, it cannot convey the interpretive ambiguity or visual density that define the genre, particularly when balancing scholarly rigor with general readability. These unresolved questions point to the need for complementary methods that integrate translation, visualization, and cultural interpretation.¹⁹

The following sections propose two approaches that address this problem, seeking a balance between historical fidelity and accessibility for a global readership.

¹² Pieterjan DEBOUCK, *Satire within Kibyōshi in Eighteenth-Century Edo: A Translation and Analysis of Santō Kyōden’s ‘Tama Migaku Aoto ga Zeni’*, Ghent University, 2018.

¹³ CSENDOM Andrea (trans.), *Kinkin szénszei álmától a jó és rossz lelkek küzdelméig: Három edói kibjōsi a XVIII. század végi Japánból*, ed. Buda Attila, Ráció Publishing, 2021.

¹⁴ 13 ‘Nihon Meicho Zenshū’. In Yamaguchi Takeshi (ed.), *Edo Literature, Volume 11 (Twenty-Five Kibyōshi)*, Nihon Meicho Zenshū Publishing Association, Taishō 15 (1926).

¹⁵ SUGIURA Hinako, *Edo e Yōkoso* (Chikuma Bunko Su 2-2), Chikuma Shobō, 1989.

¹⁶ Adam L KERN, *Manga from the Floating World: Comicbook Culture and the Kibyōshi of Edo Japan*, University of Chicago Press, 2006.

¹⁷ Adam CABATT (ed.), *Edo Manga 1: Imo Jigoku*, Tokyo, Shōgakukan, 2014.

¹⁸ TANAHASHI Masahiro (ed.), *Edo Manga 2: Ningyō Name*, Tokyo: Shōgakukan, 2014.

¹⁹ TAKASUKA Moe, et al., ‘*Kibyōshi* no aratana dokkai kankyō ni mukete: TEI gaidorain ni junpyo shita kōzōka no kanōsei [Towards a New Reading Experience for Kibyōshi: Exploring the Potential of Structuring in Accordance with TEI Guidelines]’. *Kenkyū hōkoku Jinbun Kagaku to Konpyūta (CH)*, 2025-CH-138.17, 1–10.

2. From Footnotes to Embedded Context: Rethinking Accessibility

Conventional translations of *kibyōshi* rely heavily on footnotes to clarify cultural nuances, idiomatic expressions, and historical references. While indispensable for specialists, this approach fragments the reading experience and distances general audiences from the fluid interplay of text and image that defines the genre. A name such as “Kanemura Kinbei” 金村金兵衛, with its comic repetition of “金” (*kane, kin, money, gold*), illustrates this difficulty. Translators may leave it in the original form, explain it in a note, or render it as a playful equivalent such as “Goldy McGold.” Each solution risks diminishing the humor’s immediacy or interrupting the reading rhythm.

A more integrative approach embeds concise explanations within the dialogue or narration, allowing meaning to emerge organically from the text. This method preserves cultural resonance while maintaining narrative continuity. By incorporating contextual cues directly into the story, *kibyōshi* can retain its historical depth while remaining accessible and engaging for a broad contemporary readership.

2.1. Case Study 1: Translating *Atariyashita Jibon Doiya* by Jippensha Ikku

Jippensha Ikku’s 十返舎一九 (1765–1831) *Atariyashita Jibon Doiya* (的中地本問屋, “It’s a Hit! The Local Book Wholesaler”), published in 1802, humorously exposes the contradictions of Edo’s publishing world. The narrative features female binders engaged in self-referential banter about the quality of the book they are assembling. The following excerpt, shown in Figure 1, presents the original Japanese text (1a–2a), Lawrence Marceau’s English translation (1b–2b),²⁰ and my adapted version (1c–2c), which incorporates embedded context to preserve the original’s wit.²¹

1a) (とじる女1:) ここは何もかくことがないそうだ

(*Tojiru onna 1: Koko wa nani mo kaku koto ga nai sō da*)

1b) Binder 1: “They don’t need to write anything at all here!” (*Aridōshi tale superfluous, leaving the illustration to speak for itself—footnote*).

1c) Binder 1: “They say it’s fine as it is, nothing more to write or draw here.”

2a) (とじる女2:) とんだ、このほんはおもしろいよ

(*Tojiru onna 2: Tonda, kono hon wa omoshiroi yo*)

2b) Binder 2: “This is such a fascinating book!” (*Sarcastically, one would imagine—footnote*).

2c) Binder 2: “Oh, come on! This book is just so ‘fascinating’—if you don’t mind guessing what’s missing!”

²⁰ Lawrence E. MARCEAU, ‘Behind the scenes: narrative and self-referentiality in Edo illustrated popular fiction’. *Japan Forum*, 21: 3 (2009), 417.

²¹ In this study, embedded context refers to explanatory elements inserted within dialogue or imagery rather than as external footnotes.

Figure 1: Comparative translation of selected dialogue from Atariyashita Jihon Doiya

2.2. Commentary on the Ambiguity

Marceau interprets Binder 1's remark as a deliberate gesture by the author, allowing the illustration to carry the story's weight, while Binder 2's sarcasm mocks the book's perceived incompleteness. Yet this reading relies heavily on footnotes that interrupt the reader's flow and obscure the humor's immediacy. The original term *kaku* (かゝく), written in cursive, may mean either "to write" (書く) or "to draw" (描く). This lexical ambiguity creates a layered wordplay that merges verbal and visual creativity, inviting multiple interpretations.

My translation retains this ambiguity while allowing readers to experience the irony without external explanation. Binder 2's quip about the book's incompleteness reflects a self-aware critique of the publishing process, an attitude that modern audiences familiar with metafictional humor can readily appreciate. By embedding interpretive cues directly into the dialogue rather than relegating them to notes, the

translation maintains historical nuance while ensuring readability. This approach preserves the layered wit of Edo commentary and renders *kibyōshi* intelligible as both a work of satire and a mirror of its own production.

2.3. Translating Pictures

The illustrations in *kibyōshi* are central to its humor, for text and image operate together to create layered meanings. Edo readers could easily recognize the familiar gestures, settings, and conventions that enriched each scene, yet even they sometimes faced interpretive challenges. Modern readers encounter far greater distance, not only in language but also in visual codes and cultural references.

Adam Kern's concept of "thick translation" sought to overcome these barriers by replacing *kuzushiji* text within illustrations with English equivalents and supplementary explanations.²² He identified the core difficulty not in linguistic wordplay alone but in the interpretation of visual elements and material details. Building upon this insight, my adaptations of *Atariyashita Jibon Doiya* (Figure 1) and *Tenka Ichimen Kagami no Umebachi* (天下一面鏡梅鉢, "The Mirror of the Realm: The Plum Flower Crest", Figures 3 and 4) expand the method through visual labeling and embedded contextual guidance. Elements such as "Main Text" or "Conversation" are added directly within the image to orient readers and replace the need for footnotes. This integration allows the visual field to serve both as illustration and commentary, sustaining narrative flow while preserving interpretive depth.

Although such image-based adaptations require careful digital reconstruction and editorial precision, they substantially enhance accessibility. Readers can experience the interaction of word and image as a unified composition rather than as two separate systems mediated by annotations.

A further possibility lies in colorizing original prints and including guiding elements, such as arrows or numbered dialogues, to clarify the flow of speech and identify speakers. Colorization inevitably departs from the historical monochrome style, yet for contemporary readers accustomed to digital media, it can increase engagement and comprehension.

3. *Visual Rewriting as Translation: Integrating Image and Text*

Adapting *kibyōshi* for modern readers requires a careful balance between historical authenticity and accessibility. Recent Japanese reinterpretations of Edo-period works have sought to achieve this by preserving original illustrations while modernizing language, humor, and narrative structure to reflect the rhythm of contemporary graphic storytelling. Adam Cabatt and Tanahashi Masahiro simplify Edo-period phrasing into conversational modern Japanese and reorganize

²² KERN, *Manga from the Floating World*, 2006, 255–261.

fragmented episodes into coherent storylines.²³ Adam Kern's translation of Santō Kyōden's *Gozonji no Shōbai Mono* (御存商売物, "Those Familiar Bestsellers") offers another important model.²⁴ His work combines detailed annotation with contextual commentary and reconfigured images, allowing text and illustration to communicate with equal weight.

Building on these precedents, my approach extends the principle of visual rewriting by embedding contextual information directly into the narrative rather than isolating it as an annotation. Idiomatic expressions and period-specific jokes are translated into modern equivalents that retain their ironic tone, while verbose Edo diction is rendered in concise, contemporary phrasing. This creates a reading experience that preserves humor and rhythm without sacrificing depth.

Contextual elements are also integrated into the visual field. Reading directions, environmental markers, and interpretive notes appear within the composition itself, guiding the reader through the relationship between text and image. This integration reduces reliance on footnotes and encourages engagement with *kibyōshi* as a continuous visual narrative rather than a textual puzzle.

Through this method, *kibyōshi* retains its artistic and historical integrity while becoming legible and appealing to a diverse global audience. The result is not a simplification but a form of cultural mediation that allows readers to encounter Edo wit and social reflection through the visual language of the present.

3.1. Case Study 2: Translating *Tenka Ichimen Kagami no Umebachi*

Created by Tōrai Sanna 唐来参和 (1744–1810) in 1789, *Tenka Ichimen Kagami no Umebachi* offers a subtle critique of the Kansei Reforms (1787–1793) led by Matsudaira Sadanobu 松平定信 (1759–1829). The work presents a world where volcanic ash turns into gold coins, alluding to the 1783 eruption of Mount Asama 浅間山 and the social disruption that followed. Beneath its surface narrative, the *kibyōshi* reimagines both natural disaster and political order, embedding social satire within an apparently whimsical story. The depiction of "absurd prosperity" features a Nara-period emperor reminiscent of Sadanobu, while the eruption of Sado's volcano symbolically recalls Mount Asama.

This section presents the original Japanese text with romanization (3a), a faithful modern translation (3b), and a contemporary adaptation (3c) integrated into Figures 3 and 4. In the modern adaptation, the translation is placed directly within the image, enabling the page itself to function as a *kibyōshi* that unites text and illustration in their original relationship. Both versions were produced by the author.

The faithful translation closely adheres to the historical text, preserving its literal content and surface-level meaning. However, without detailed contextual

²³ CABATT, *Edo Manga 1: Imo Jigoku*, 2014. TANAHASHI, *Edo Manga 2: Ningyo Name*, 2014.

²⁴ KERN, *Manga from the Floating World*, 2006, 255–261.

notes, the deeper layer of political satire remains largely inaccessible to modern readers unfamiliar with Edo culture.

By contrast, the modern adaptation makes these implicit meanings explicit. It brings hidden allusions and wordplay to the foreground, allowing readers to perceive the critique directed toward Edo's social and political conditions. The translation retains humor and irony but recasts them in expressions familiar to contemporary audiences.

This approach prioritizes interpretive clarity and cultural accessibility while preserving the original's aesthetic and tonal integrity. For readers encountering *kibyōshi* for the first time, a literal translation can make its multiple layers of meaning difficult to grasp. Because the genre's central purpose was to comment on society through humor, the adaptation makes this satirical dimension more direct, ensuring that both the laughter and the criticism embedded in the work remain vivid and intelligible to present-day audiences.

Figure 2: Original Facsimile of Tenka Ichimen Kagami no Umebachi, source NDL online

3a. Original Japanese Text with Romanization

天皇の御代栄えんと吾妻なるみちのく山はいうに及ばず、そのほか、佐渡の金山焼け出したかどうしたか、諸国へ金銀降るところこと三日三夜にして、諸人よろこぶ事大方ならず。

(Tennō no miyo sakaen to Azuma naru Michinoku yama wa iu ni oyobazu, sono hoka, Sado no kinzan yake dashita ka dō shita ka, shokoku e kingin furu tokoro koto mikka miya ni shite, morobito yorokobu koto ōkata narazu.)

(男1)「すぐに灰を吹き分けて、極印まで打ってある金が降るとは、ハテナア」

(Otoko 1: “Sugu ni hai o fuki wakete, gokuin made utte aru kin ga furu to wa, hatenaā.”)

(男2)「坂は照るてる鈴鹿は曇る。佐渡の金山金が降る。」

(Otoko 2: “Saka wa teru teru Suzuka wa kumoru. Sado no kinzan kin ga furu.”)

(男3)「ちと降りが小粒になった」

(Otoko 3: “Chito furi ga kotsubu ni natta.”)

(女)「この子は、せいだして拾やな」

(Onna: “Kono ko wa, sei dashite hiroyana.”)

(子供)「金こんこんよ」

(Kodomo: “Kane konkon yo.”)

3b. Faithful Translation with Possible Footnotes

Under the Emperor’s reign, prosperity abounds. Even the distant mountains of Michinoku flourish. Beyond this, it is said that the gold mines of Sado burst forth, sending gold and silver raining down across the provinces for three days and nights. The people’s joy was beyond measure.

(Michinoku 陸奥(Tōhoku region): Refers to an 8th-century *Man’yōshū* (万葉集) poem linking imperial prosperity to “golden flowers” in Michinoku. Here, “golden flowers” symbolize gold coins falling from a volcano (Tennō no miyo sakaemu to Azuma naru Michinoku yama ni kin ka saku). [Footnote 1])

(Sado’s gold mines: Replaces Mount Asama’s eruption (Tenmei 3, 1783), which caused famine and political reforms under Matsudaira Sadanobu. The disaster is reimagined as “absurd prosperity,” critiquing Edo-era socio-political realities. [Footnote 2])

(Man 1: “Strange indeed: gold is falling, stamped with official seals, as if it had been refined and cast straight from the ashes.”)

(Official seals on the gold: Symbolize wealth under organized governance, ironically referencing Matsudaira Sadanobu’s reforms during the famine and inflation, when gold coins were distributed to the people. [Footnote 3]).

(Man 2: “The slopes shine brightly, while Suzuka is cloudy. Gold is falling from the Sado mines.”)

(Suzuka鈴鹿: Historically described as cloudy in poetic references, it contrasts with the shining prosperity depicted here. [Footnote 4])

trans. Andrea Csendom

INSTRUCTION: READ FROM RIGHT TO LEFT, TOP TO BOTTOM.

Picture Note 1:
In the foreground, peasants
atire are shown working in
a rice field, highlighting the
rural setting.

Picture Note 1:
Gold coins, known as tabban
- large oval-shaped gold
pieces used in the Edo
period - fall from the sky,
symbolizing exaggerated
prosperity in this work.

Man (sweeping with a broom):
"Hmm, looks like the coins are
getting smaller—
maybe they're
running out of
generosity?"

Women
lurking a
child):
"Quick, get
her as
much as
you can
before
they
change
their
minds!"

Child (wailing
and jingling):
"It's raining treasure, bright and bad!"

Note: This translation replaces the original, grass script with modernized English for clarity and accessibility, paraphrasing some elements to preserve the humor and satire while ensuring readability for non-specialist audiences.

TENKA ICHIMEN KAGAMI NO UMEBACHI

Narration: under newly appointed Minister Matsudaira Sadanobu's governance, even Mount Asama has skipped the ash and begun raining gold instead for three days and nights, golden coins cascade from the heavens, as if the very sky—controlled by those 'above'—were showering its favor upon the people, leaving them in joyous disbelief.

Man (brushing ash off a coin):
"Gold stamped with official seals is falling from above—what kind of miracle is this?"

Man (gazing skyward):
"The mountains glow,
the clouds gather,
and Asama is raining
gold! Even the higher
peaks seem generous
under our new lord's
frugal rule!"

Context: This early version of the Tenka Ichimen under Matsudaira Sadanobu's domain (in 8th century). Mon'yuho poem celebrating the Emperor's reign. It humorously reimagines Mount Asama's eruption, turning a historical disaster into an absurdly prosperous event with gold raining from the sky.

Figure 3 and 3c: Modern Translational Adaptation of *Tenka Ichimen Kagami no Umebachi* (Black-and-White Version)

(Man 3:) “Hmm, the gold seems to be falling in smaller pieces now.”

(The diminishing size of the gold pieces: Humorously critiques the unsustainable nature of wealth and extravagance. [Footnote 5])

(Woman:) “Hurry, child, gather as much as you can with all your strength!”

(Child:) “Gold, gold, shiny gold!”

(This playful line echoes the nursery rhyme *Yuki ya konkon* (雪やこんこん, “Snow falls”), replacing “snow” with “gold” to highlight the absurdity. [Footnote 6])

3.2. Balancing Fidelity and Accessibility

The faithful translation (3b) conveys the exaggerated prosperity depicted in *Tenka Ichimen Kagami no Umehachi*, preserving both humor and historical resonance. Gold-stamped coins, Edo-period landscapes, and other cultural markers are retained to evoke the original’s atmosphere. Yet the layers of meaning embedded in these scenes can easily obscure the satire for modern readers unfamiliar with Edo customs and literary conventions. In this form, footnotes remain essential, providing the historical and cultural explanations necessary to uncover the author’s critique.

The modern adaptation (3c in Figures 3 and 4) reframes the narrative for a broader readership by simplifying cultural references and embedding explanatory cues directly in the dialogue. Implicit allusions to the *Man’yōshū* and Sado are replaced with explicit references to Matsudaira Sadanobu and Mount Asama, making the satire’s political targets clear without external annotation. Contextual information is also integrated into the visual field, with captions and environmental cues guiding interpretation.

Through this method, the adaptation transforms cultural distance into interpretive immediacy. While it inevitably modifies certain textual subtleties, it retains the core humor and critical tone that define *kibyōshi* as both social commentary and entertainment. The result is a version that sustains fidelity to the original’s intent while ensuring readability and engagement for global audiences.

Adapting high-context *kibyōshi* for a modern, low-context global audience requires making implicit meanings visible and clarifying cultural references that would otherwise remain obscure.

As shown in Figure 3, a fully adapted version places the translated text within the illustrations, transforming the *kibyōshi* into a unified visual–narrative experience. The alignment of dialogue and imagery preserves the original’s rhythm and satirical tone while adjusting the historical frame for contemporary readers. Although the work was originally printed in black and white, the selective use of color enhances legibility and engagement for audiences accustomed to digital media. Figure 4 presents this colorized adaptation, designed to reflect both the spirit and the visual palette of late Edo culture. The original version with cursive script is included in Figure 2 for comparison.

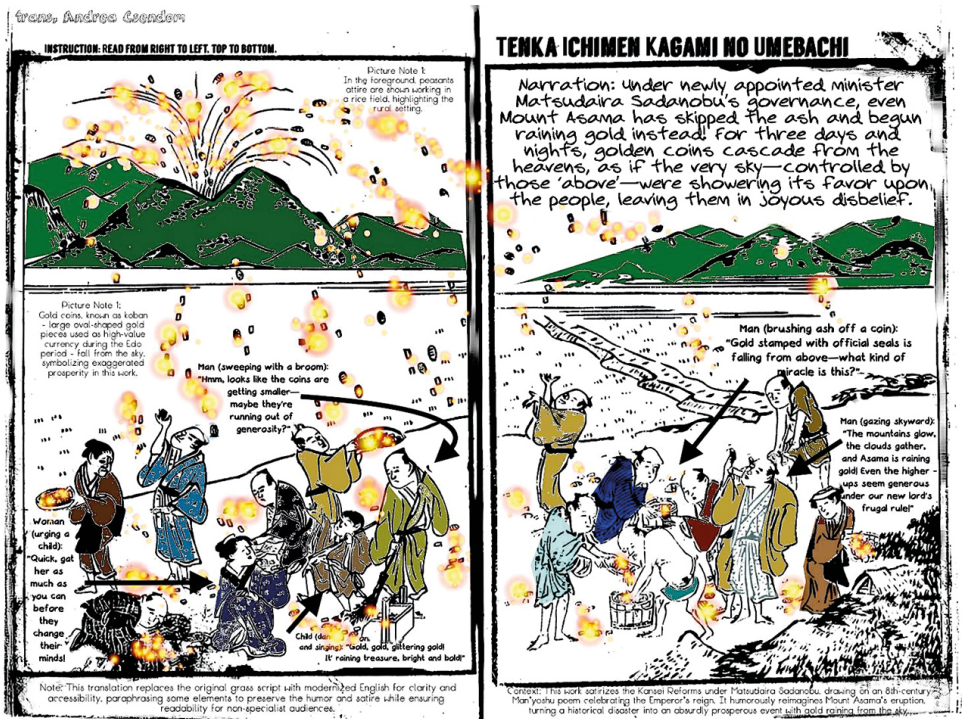

Figure 4 and 3c: Modern Translational Adaptation of *Tenka Ichimen Kagami no Umebachi* (Colorized Version)

These visual reinterpretations, achieved through typographic variation and dynamic composition, invite readers to experience *kibyōshi* as a living form of storytelling rather than a historical artifact. They also establish a foundation for future AI-assisted reanimation, in which the dialogue between text and image can evolve into motion-based intercultural interpretation.

4. Conclusion

Translating and reimagining *kibyōshi* for modern, global readers requires a careful balance between historical fidelity and accessibility. Traditional translation methods preserve linguistic precision and cultural depth but rely heavily on annotations, which can fragment the reading experience and distance the text from general audiences. In contrast, approaches that integrate cultural context directly into the narrative and visual structure can maintain reader engagement without compromising the integrity of the original work.

Drawing on both textual and visual strategies, this study proposes a methodology that embeds contextual information within dialogue and illustration. The case studies of *Atariyashita Jibon Doiya* and *Tenka Ichimen Kagami no Umebachi* demonstrate

how brief explanations, restructured dialogue, and visual labels can guide readers through the complexity of Edo-period conventions without resorting to external notes. Modern tools such as colorization and interactive visualization further enhance this approach, enabling communication of humor and social critique across languages and media environments.

At the core of this approach is Intercultural Historical Competence, a framework developed in my ongoing research.²⁵ It encourages an understanding of *kibyōshi* not merely as a historical source but as a living record of Edo-period thought, emotion, and imagination. By connecting the social consciousness of Edo with contemporary interpretive practices, this framework transforms *kibyōshi* into a medium of intercultural dialogue. Preserving its wit, critique, and layered meanings, the translation of *kibyōshi* thus becomes an act of cultural mediation that revitalizes Edo's humor for a global age.

Works Cited

Primary Sources

- JIPPENSHA, I., *Atariyashita Jibon Doiya*, Murataya Jirōbei, 1802. National Diet Library Digital Collection, dl.ndl.go.jp/pid/2537597 (accessed December 9, 2025),
 TŌRAI, S., *Tenka Ichimen Kagami no Umebachi*, 3 vols., 1789. University of Tokyo General Library Digital Portal, da.dl.itc.u-tokyo.ac.jp/portal/assets/281180b5-9441-46b0-9e64-fed7c7487d33?pos=5, and National Diet Library Digital Collection, dl.ndl.go.jp/pid/9892637 (accessed December 9, 2025),

Secondary Sources

- BARTELS-WU, S. (ed. and trans.), *Mitate-mono und Kibyōshi: Edition, Bearbeitung und Übersetzung "Myōkinako Kogome Dōmyōji" (1805)*, 1994.
 CABATT, A. (ed.), *Edo Manga I: Imo Jigoku*, Shōgakukan, 2014.
 CSENDOM, A. (trans.), *Kinkin Szenszei álmatól a jó és rossz lelkek küzdelméig: Három edői kibjōsi a XVIII. század végi Japánból*, ed. Buda Attila, Ráció Publishing, 2021.
 CSENDOM, A., 'Reading Edo through *Kibyōshi*: Intercultural Historical Competence and Reflections on Women's Roles'. *Asiatische Studien – Études Asiatiques*, vol. 79, no. 2, 2025, 249–276. DOI: 10.1515/asia-2024-0026 (accessed December 9, 2025)
 DEBOUCK, P., *Satire within Kibyōshi in Eighteenth-Century Edo: A Translation and Analysis of Santō Kyōden's "Tama Migaku Aoto ga Zeni"*, Ghent University, 2018.
 EMMERICH, M., 'Picture Books: From Akahon to Kibyōshi and Gōkan'. In SHIRANE, H., SUZUKI, T., LURIE, D. (eds.), *The Cambridge History of Japanese Literature*, Cambridge University Press, 2015, 510–522.

²⁵ CSENDOM Andrea. 'Reading Edo through *Kibyōshi*: Intercultural Historical Competence and Reflections on Women's Roles'. *Asiatische Studien – Études Asiatiques*, vol. 79, no. 2, 2025, 249–276.

- INOUE, T., *Edo Gesaku no Kenkyū: Kibyōshi o Shu to Shite*, Shintensha, 1986.
- KERN, A. L., *Manga from the Floating World: Comicbook Culture and the Kibyōshi of Edo Japan*, University of Chicago Press, 2006.
- MARCEAU, L. E., 'Behind the Scenes: Narrative and Self-Referentiality in Edo Illustrated Popular Fiction'. *Japan Forum*, 21:3 (2009), 403–423. DOI: 10.1080/09555801003773661 (accessed December 9, 2025)
- MORETTI, L., SATŌ, Y., *Graphic Narratives from Early Modern Japan*, Columbia University Press, 2024.
- NAKAMURA, Y., 'Gesakuron', In *Nakamura Yoshibiko Chojutsushū*, Vol. 8, Chūōkōronsha, 1982.
- SCHÖNBEIN, M. (trans.), *Das Kibyōshi 'Happyakuman Ryō Kogane no Kamibana' von Santō Kyōden (1791): Ein Beitrag zur Edition japanischer Texte der Edo-Zeit*, Otto Harrassowitz, 1987.
- SHIRANE, H. (ed.), *Early Modern Japanese Literature: An Anthology, 1600–1900*, Columbia University Press, 2002.
- SŌ NO KAI (ed.), *Edo no Ebon Dokkai Manyuaru: Kodomo kara Otona made Tanoshinda Kusazōshi no Yomikata*, Bungaku Tsūshin, 2023.
- SUGIURA, H., *Edo e Yōkoso (Chikuma Bunko Su 2-2)*, Chikuma Shobō, 1989.
- TANAHASHI, M. (ed.), *Edo Manga 2: Ningyō Name*, Shōgakukan, 2014.
- TANAHASHI, M., *Kibyōshi no Kenkyū*, Wakakusa Shobō, 1997.
- TANAHASHI, M., *Kibyōshi Sōran*, 3 vols., in *Nihon Shoshigaku Taikei*, Vol. 48 (1)–(3), Aomodō Shoten, Vol. 1: 1986, Vol. 2: 1989, Vol. 3: 1989.
- TANAHASHI, M., *Santō Kyōden no Kibyōshi o Yomu: Edo no Keizai to Shakai Fūzoku*, Perikansha, 2012.
- TAKASUKA, M. et al., 'Kibyōshi no aratana dokkai kankyō ni mukete: TEI gaidorain ni junpyo shita kōzōka no kanōsei [Towards a New Reading Experience for Kibyōshi: Exploring the Potential of Structuring in Accordance with TEI Guidelines]'. *Kenkyū hōkoku Jinbun Kagaku to Konpyūta (CH) 2025-CH-138.17* (2025), 1–10.
- YAMAGUCHI, T. (ed.), 'Nihon Meicho Zenshū'. In *Edo Literature, Volume 11 (Twenty-Five Kibyōshi)*, Nihon Meicho Zenshū Publishing Association, Taishō 15 (1926). dl.ndl.go.jp/pid/1018497 (accessed December 9, 2025), 665. DOI 10.11501/1018497
- YAMAWAKI, N. (author), NAKAMURA, M. (supervision), *Sugu Yomeru! Tsutaya Jūzaburō to Edo no Kibyōshi*, Jiji Tsūshinsha, 2024.

Abstract

Kibyōshi, the satirical picture books of Edo Japan, pose enduring challenges for translation because of their interwoven text, imagery, and humor. Conventional translations, burdened with extensive footnotes, often alienate general readers and fragment the narrative flow. Drawing on Atariyashita Jihon Doiya and Tenka Ichimen Kagami no Umebachi as case studies, the discussion examines how meaning and irony shift across linguistic and visual borders. By embedding cultural context in dialogue and illustration and integrating textual and visual reinterpretation, the approach shows how historical authenticity and accessibility can coexist. The aim is to reanimate kibyōshi as living works of intercultural imagination, intelligible and engaging to a global audience.

Keywords: *Kibyōshi*, translation, cultural adaptation, humor, early modern Japan

Rezümé

Edo-kori szatirikus képeskönyvek fordítása és újragondolása modern, globális közönség számára

Ez a tanulmány az Edo-korszak japán szatirikus képeskönyvének, a kibjōsinak modern fordítási módszereit vizsgálja. A hagyományos fordításokat gyakran magyarázó jegyzetek terhelik, amelyek megnehezítik a megértést a nem szakavatott olvasók számára. A tanulmány az Atarijasita Dzsihon Doija és a Tenka Icsimen Kagami no Umebacs fordítási mintáin keresztül mutatja be a humor, a társadalomkritika, valamint a szöveg és az illusztrációk összetett kapcsolatának megőrzésével járó kihívásokat. Az elbeszélésbe és illusztrációkba ágyazott kulturális kontextus, valamint a szöveg és képek adaptációjának új típusú megközelítése egyensúlyt teremthet a történelmi hűség és a modern hozzáférhetőség között, biztosítva, hogy a kibjōsi a mai olvasók számára is érthető és releváns olvasmány legyen.

Kulcsszavak: *kibjōsi*, fordítás, kulturális adaptáció, humor, koraiújkorai Japán

GOTTNER RICHÁRD GÁBOR

A mester mondotta. Klasszikus kínai hatások a japán harcművészeti szövegekben

Bevezetés

A japán írásbeliség tulajdonképpen egyidős a kínai klasszikus művek megjelenésével a szigetországban, tekintve, hogy a kínai írás 5. századtól megkezdődő átvétele előttről (jelenlegi tudomásunk szerint) nem létezik fennmaradt írásrendszere a japán nyelvnek.¹ A legkorábbi japán krónika, a *Kodzsziki* 古事記 (*Régi dolgok feljegyzései*) arról számol be,² hogy Japánba elsőként egy bizonyos Vani 王仁 mester (másnéven Vani kisi 和邇吉師) érkezett Koreából, és hozott magával kínai műveket ajándékolva: nevezetesen tíz kötetet Konfuciusz (Kong-zi 孔子) mester híres *Lunyu* 論語 (*Beszélgetések és mondások*) munkájából, illetve egy kötetet Zhou Xingsi 周興嗣 *Qianziwen* 千字文 (*Ezer írásjegyes mű*)³ című könyvéből,⁴ melyet Kínában is már egészen régtől fogva használtak tankönyvként a kínai írás megtanulására.⁵

Bár a konfuciánus eszmék és irodalom már egészen régtől fogva jelen volt, legjelentősebb hatása a szamurájokra az Edo-korszakban (1603–1867) figyelhető meg, amikor az elsősorban Zhu Xi 朱子 nevével fémjelzett neokonfucianizmust (másik nevén Szung-konfucianizmus, japánul *Susigaku* 朱子学) tette meg a korban regnáló Tokugava 徳川 kormányzat (*bakufu* 幕府) *de facto* államideológiájának.⁶ Mindamellett, hogy metafizikájában a népi hiedelmeket magába olvasztó,⁷ illetve moráljában a buddhista elvekkel is kompatibilis neokonfucianizmus kiváló alapot szolgáltatott (a *zen* buddhizmus mellett) a harcművészeti filozófia terminológusának, fogalomrendszerének kialakítására, a társadalomban egyre inkább az értelmiségi elit

¹ MÁTÉ Zoltán: „A japán nyelvről: avagy a »könnyű és nehéz« nyelvek kérdése”. In FARKAS Ildikó (szerk.): *Ismerjük meg Japánt! Bevezetés a japanisztika alapjaiba*, Budapest, Eötvös Kiadó, 2009, 185.

² A kínai művek Japánba kerülését a *Kodzsziki* mellett a másik jelentős krónika, a *Nihon soki* 日本書紀 (*Japán krónikája*) is megemlíti, igaz, a konkrét művek címeinek feltüntetése nélkül. (Christopher SEELEY: *A History of Writing in Japan. Brill's Japanese Studies Library; volume 3*. Leiden, E. J. Brill, 1991, 4–5.)

³ Magyar fordításban megjelent: HORVÁTH Gábor – HORVÁTH Janisz: *Zhōu Xingsi: Ezer írásjegyes mű verses szövege Zhao Mèngfū hat írásstílusú kalligráfiájával*, Budapest, Négy Kincs, 2021.

⁴ KAZÁR Lajos: *KO-DZSI-KI: Régi történetek feljegyzései*, Sydney, Magyar Történelmi Társulat, 1982, 191–192.

⁵ E legendával kapcsolatban mindenképpen megjegyzendő viszont, hogy az *Ezer írásjegyes mű* még nem került összeállításra, amikor a *Kodzsziki* szerint már Japánba került (HORVÁTH G. – HORVÁTH J.: i. m. 237, SEELEY: i. m. 4.).

⁶ SZABÓ Balázs: *Test és Tudat: A japán harcművészeti filozófia hajnala*, Budapest, A Tan Kapuja, 2024, 43–52.

⁷ SALÁT Gergely: *A régi Kína története*, Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet, 2010, 66.

szerepét betöltő szamurájok számára egyben a műveltség fokmérőjét is jelentette a konfuciánus kánon ismerete.⁸

Ennek következményeként viszonylag korán megjelent annak a gyakorlata a harcművészeti irodalomban, hogy a buddhista és konfuciánus filozófia példázatait nem csupán a harcban előforduló pszichológiai jelenségek megfogalmazására és magyarázatára használja,⁹ hanem kissé öncélúan, műveltségük demonstrálására, a munka szellemi presztízsének emelése céljából is idézze. Jelen tanulmányban ezt a jelenséget kívánom bemutatni konkrét példákon keresztül: miképpen érhető tetten a harcművészeti irodalomban a kínai klasszikusokra való hivatkozás, egyenes és függő idézetek, parafrázisok, e klasszikusokra visszavezethető idiómák, szállóigék és híres kínai személyek említésének formájában, illetve kitérek ezek fordítási stratégiáira, amelyeket a példákban látható módon alkalmaztam.

Jelen kutatás fókuszában Hinacu Sigetaka 日夏繁高 1716-ban megjelent *Kandzsó sóden* 干城小傳, ismertebb nevén *Honcsó bugei sóden* 本朝武藝小傳 (*Országunk harcművészetének rövid története*) című könyve áll, amely az első összefoglaló munka a japán harcművészetek történelméről, jelentős mestereiről. A könyv tíz fejezetben összesen kilenc különböző harcművészeti ágat ismertet, ezek sorban a hadtudomány (*beibó* 兵法), az illemtan (*sicuke* 諸禮), az íjászat (*sadzsucu* 射術), a lovaglás (*badzsucu* 馬術), két fejezetben a kardvívás (*tódzsucu* 刀術), a lándzsavívás (*szódzsucu* 創術), a lövészet (*bódzsucu* 砲術), a páncélos közelharc (*koguszoku* 小具足) és a közelharc (*dzsúdzsucu* 柔術), kiegészülve egy elő- és egy utószóval.

Hinacu könyvének előszava, valamint az íjászattal és a kardvívással foglalkozó két fejezete angol nyelven megjelent a *Monumenta Nipponica* japanológiai folyóiratban Dr. John Michael Rogers fordításában, a hadtudományról szóló fejezetet pedig Dr. Szabó Balázs fordította magyarra és publikálta a *Távol-keleti Tanulmányok* című folyóiratban.¹⁰ Jelen tanulmány a *Kandzsó sóden* utolsó három fejezetére, a lövészetre, a páncélos közelharcra és a közelharcra, valamint az utószóra kíván fókuszálni, mivel a következőkben bemutatott példák e fejezetek fordítása során mutatkoztak meg.¹¹

Egyenes idézetek kínai klasszikusokból

Amennyiben Hinacu Sigekata *Kandzsó sóden* című művében kívánunk a kínai klasszikusok szó szerinti idézésére lelni, érdemes azt már rögtön a bevezetőben (vagy

⁸ SZABÓ (2024): 50–51.

⁹ Kiváló példa erre Takuan Szóhó 沢庵宗彭 szerzetes *Fudócsi sinmjóroku* 不動智神妙録 (*Értekezés a rendíthetetlen bölcsesség lényegéről*) című munkája, melyben a tudat megtorpanását, a döntésképtelenné válást a buddhista Kannon istenség ezer karjához hasonlítja, vagy az „elveszett tudat” megtalálását Menciusz és más konfuciánus gondolkodók idézésével példázza (uo. 172–176, 187–188).

¹⁰ SZABÓ Balázs: „A hadtudomány oktatása a kora-újkori Japánban”. *Távol-keleti Tanulmányok*, IV. évfolyam, 2012/1–2, 163–191.

¹¹ HINACU Sigetaka: *Honcsó bugei sóden*, Tokió, Dai Nippon Butokukai Honbu, 1920, 109–120.

akár a címben) keresni. Hinacu könyvének bevezetőjét ugyanis egy konfuciánus tudós Hajasi Nobujuki 林信 írta,¹² amelyből az is kiderül, hogy a könyv eredeti címe nem Hinacutól, hanem Hajasi Nobujukitól származik: „E bevezető [címéhez] a *kandzsó* 干城 kifejezés mellett döntöttem, ahogy az »*Abány derék fegyveresünk: pajzsod, sáncod, fejedelmünk*« [起武夫公侯干城 jp. *kejú bufu kókó kandzsó*; kn. *jiu wufu gong buo gancheng*] passzusban is megtalálható.”¹³

Az idézett passzus valójában egy versrészlet a *Sbi jing* 詩經 (*Dalok könyve*) című kínai klasszikus 7. költeményéből Zhou Nan 周南 *Tu ju* 兔置 (*Nyúlfogó háló*) című versének utolsó két sora:

Nyúlfogó hálót feszítünk, kop-kop-kop – lecövekeljük. Ahány derék fegyveresünk: pajzsod, sáncod, fejedelmünk. ¹⁴	肅肅兔置、 櫛之丁丁。 赳赳武夫、 公侯干城。	<i>Su-su tu ju,</i> <i>zhuo zhi ding-ding.</i> <i>Jiu-jiu wufu</i> <i>gong buo gancheng</i>
--	----------------------------------	--

A versben a *kandzsó* (ami a kínai *gancheng* 干城 írásjegyeinek japán olvasási módja) a „pajzsod, sáncod” részletre utal Weöres Sándor műfordításában. Ez sajnos kontextus nélkül, önmagában lefordítva nehezen értelmezhető, így Hinacu könyvének címét a „Pajzs és sánc rövid története” helyett meghagytam eredeti formájában: *Kandzsó sóden* 干城小傳. A Hajasi által idézett versrészlet magyar fordítása azonban könnyedén áttemelhető Weöres műfordításából, ezzel is átadva a bevezető eredeti idézésének szándékát.

A *Kandzsó sóden* nyolcadik, lövészetet (*bódzsucu* 砲術) bemutató fejezete egy bevezetővel kezdődik, amely az első portugál kereskedők megérkezését, illetve a magukkal hozott nyugati tüzfegyverek Japánba kerülését mutatja be, ám ez bevezető nem Hinacu saját írása, hanem egy kiragadott idézet egy másik korabeli forrásmunkából, a Nanpo Bunszi 南浦文之 szerzetes által 1606-ban lejegyzett *Teppóki* 鉄炮記 (*Feljegyzés a puskákról*) című műből, melyre *Nanposú* 南浦集 (*Nanpo összegyűjtött írásai*) néven hivatkozik a *Kandzsó sóden* szerzője.¹⁵ Megjegyzendő azonban, hogy Hinacu nem szó szerint idézi Nanpo munkáját, hanem egyfajta kivonatát közli: ez abból is jól látható, hogy a *Teppóki* eredeti, kínai nyelvezettel megírt (*kanbun* 漢文) szövegét klasszikus japán nyelvre lefordított (*kanbun kundoku* 漢文訓読) formában adja vissza.¹⁶ Ebben a bevezetőben szinte észrevétlenül bújik meg egy utalás az

¹² Ismertebb nevén Hajasi Hóko 林鳳岡, aki az Edo-kor egyik legismertebb konfuciánus tudósának, Hajasi Razannak 林羅山 (1583–1657) volt a dédunokája (SZABÓ [2012]: 169).

¹³ 卷首干城者取諸赳武夫公侯干城云當 (HINACU i. m. IV, VATATANI Kijosi 綿谷雪: *Nibon bugei sóden* 日本武芸小伝, Tokió, Kabusiki Gaisa Kokuso Kankókai, 2011, 19–22).

¹⁴ Weöres Sándor fordítása (TÖKEI Ferenc: *Dalok könyve*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1957, 17).

¹⁵ VATATANI: i. m. 307.

¹⁶ Egyúttal elkülönülve a *Kandzsó sóden* fejezetének többi részétől, amelyet Hinacu ugyancsak *kanbun* stílusban írt meg.

egyik legismertebb konfuciánus klasszikusra: „Ugyanebben az időszakban élt egy Szuginobó 僧杉坊 nevű szerzetes a Kisú 紀州 tartományban lévő Negoro-dzsi 根來寺 templomban, aki még az ezer mérföldes utat sem tartotta hosszúnak, annyira sóvárgott egy puska után.”¹⁷

A „még az ezer mérföldes utat sem tartotta hosszúnak” bár Hinacu szövegében 千里を遠とせず (*senri o tō to sezu*) formában *kanbun kundoku* átiratban szerepel, a *Teppōki* eredeti, *kanbun* stílusban írt szövegében a 不遠千里 (jp. *futō szenri*; kn. *buyuan qianli*) négy írásjegyes összetétel (*jodzsi dzsukugo* 四字熟語) formájában található meg,¹⁸ amely szó szerinti idézet a híres konfuciánus filozófus, Menciusz (Meng-zi 孟子) azonos című művének kezdősoraiból (I. A/1.): „Mengzi 孟子 meglátogatta Liang 梁 királyát (*wang* 王), Huit 惠. A király így szólt hozzá: »Tiszteletre méltó uram, ha már nem tartottad hosszúnak az ezer mérföldes utat, hogy hozzám jöjj, meg tudsz-e tanítani valami olyanra, amivel országomnak hasznot hajthatnék (*li* 利)?«¹⁹

Az idézet átvételekor Tőkei Ferenc „nem tartottad hosszúnak az ezer mérföldes utat” (*buyuan qianli* 不遠千里) fordítását apróbb módosításokkal „az ezer mérföldes utat sem tartotta hosszúnak” (*senri o tō to sezu* 千里を遠とせず) formában emeltem át. Mivel Hinacu ugyancsak változtatott a szórenden a *kanbun kundoku* alkalmazásakor, az apró módosítások ellenére, az eredeti szövegváltozatok kontextusát figyelembe véve, bátorkodtam mégis egyenes idézetnek tekinteni azt – ennek megfelelően pedig a lehető legkevesebb módosítással eljárni Hinacu szövegének fordítása és Tőkei fordításának átemelése során.

A *Kandzō sóden* tizedik, közelharcról (*dzsúdzsucu* 柔術) szóló fejezetében szintén megjelenik egy kifejezés, amely szó szerint megtalálható egy másik, híres kínai klasszikusban. A Szeigó-rjú 制剛流 iskola alapítását a *Kandzō sóden* a következőképpen írja le:

Mizuhaja Csózaemon Nobumasza 水早長左衛門信正, bár nem tudni, melyik uradalomból jött, de roppant erős és olyan bátor volt, mint tömérdek másik ember együttvéve. Egy napon egy Szeigó 制剛 nevű szerzetes jött el a Mizuhaja-kúriához, és azt mondta: „Mindennek megvan a haszna a maga idejében, most pedig a harci bátorságnak van itt az ideje. Te, uram, bár igen jártas vagy a harcművészetekben, de a *dzsúdzsucu* fogásaiban nem érsz a nyomomba. Ezért megtanítom neked ennek a technikáját.”²⁰

¹⁷ 此時に當て紀州根來寺の僧杉坊と云ものあり千里を遠とせずして鐵砲を求む (HINACU: i. m. 110).

¹⁸ Olof G. LIDIN: *Tanegashima: The Arrival of Europe in Japan. Nordic Institute of Asian Studies: Monograph Series, No. 90*, Koppenhága, NIAS Press, 2002, 187.

¹⁹ 孟子見梁惠王。王曰：「叟不遠千里而來，亦將有以利吾國乎？」 (TŐKEI Ferenc: *Kínai Filozófia: Ókor/I. kötet*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2005, 329).

²⁰ 水原長左衛門信正者不知爲何國人剛強而有萬夫之勇一日制剛僧者來水早之館曰當時當用武勇之節也君雖精武術柔術不及吾吾其授技術也 (HINACU: i. m. 117).

Mizuhaja jellemzésénél, az „olyan bátor volt, mint tömérdek másik ember együttvéve” (有萬夫之勇 *youwan fuzhiyong*) szövegrészlet szó szerint megtalálható a *Sanguo yanyi* 三國演義 (*Három királyság regényes története*) című történelmi kalandregényben,²¹ amely a klasszikus kínai irodalom legelsőnek tartott nagyregénye, Luo Guanzhong 羅貫中 tollából. A regényben a Wei 魏 fejedelemség uralkodója, Cao Cao 曹操 egy Xu Chu 許褚 nevű generálisát bízta meg, hogy az utánpótlás ellátmányát a szállítás során megvédje az ellenséges fosztogatóktól:

Bőségesen ellátták étellel és borral a kocsikon, ő pedig evett-ivott, míg végül igencsak leittasodott. Ebben az állapotban sürgette a szállítmányt, hogy vonuljanak tovább.

– Már csaknem alászállt a nap – közölték erre a menet tisztjei –, s az út Baozhou közelében nagyon rossz és veszélyes, úgyhogy nem éjszaka kellene átkelnünk ott!

– Bármilyen veszéllyel szembeszállok! – hengegett a részeg generális. – Olyan bátor vagyok, mint tömérdek másik ember együttvéve! Szerintetek bárkitől is félek? Emellett ma éjjel jó hold kél, aminek fényénél könnyedén szállíthatjuk az ellátmányt!²²

Mint látható azonban, a regényben Xu Chu saját maga hengeg a bátorságával, ám a történet során legyőzik a fosztogatók a részeg generálist.²³ Ebben a kontextusban tehát a bátorságra vonatkozó idézet nem egy objektíven tett, pozitív megállapítás, mint Mizuhaja esetében. Ezt vagy nem vette figyelembe Hinacu az idézésekor, vagy valóban csak véletlen egybeesésről, kontextusából kiragadott idióma használatáról lehet szó.²⁴

Megjegyzendő továbbá, hogy az eredeti szöveg a „tömérdek” helyett szó szerint „tízezer” (*man* 萬) ember bátorságára utal, a fordítás során az egyenes idézet használata érdekében mégis a *Három királyság* hivatalosan megjelent magyar nyelvű kiadásából, változatlanul emeltem át a vonatkozó részt, hogy annak eredeti hangulatát, szóhasználatát adhassam át a *Kandzsó sóden* fordításában.

²¹ Nem összekeverendő a történetíró Chen Shou 陳壽 *Sanguozhi* 三國志 (*A Három Királyság Története*) című krónikájával, melynek az ókori Japánt leíró fejezetéből Dr. Lázár Marianna közölt kiváló fordítást (LÁZÁR Marianna: „魏志倭人傳. A Vej-dinasztia története – Feljegyzések a va népről”. *Orpheus Naster*, XIV. évfolyam, 2022/2. 7–23).

²² 遂將車上的酒肉獻與許褚。褚痛飲，前醉張飛是假醉，今醉許褚是真醉。便乘酒興，催糧車行。解糧官曰：「日已暮矣，前褒州之地山勢險惡，未可過去。」褚曰：「吾有萬夫之勇，豈懼他人哉！今夜乘著月色，正好使糧車行走。」 HORVÁTH Olivér Péter – NÉMETH Bálint (ford.): *Három királyság* (Luo Guanzhongnak tulajdonított regényes történet), II. kötet, Budapest, Caeta Könyvkiadó, 2020, 424.

²³ 遂將車上的酒肉獻與許褚。褚痛飲，前醉張飛是假醉，今醉許褚是真醉。便乘酒興，催糧車行。解糧官曰：「日已暮矣，前褒州之地山勢險惡，未可過去。」褚曰：「吾有萬夫之勇，豈懼他人哉！今夜乘著月色，正好使糧車行走。」 HORVÁTH Olivér Péter – NÉMETH Bálint (ford.): *Három királyság* (Luo Guanzhongnak tulajdonított regényes történet), II. kötet, Budapest, Caeta Könyvkiadó, 2020, 424.

²⁴ Uo.

Függő idézetek és parafrázisok egy konfuciánus epilógusban

Hinacu Sigetaka *Kandzsó sódenje* nemcsak a bevezetőjében, hanem a lezárásában is bővelkedik a kínai klasszikusokra való utalásokban. A lezárást egy bizonyos Tacsibana Naokai 橘直養 írta, aki már az elejétől fogva kitekint mind a *Dalok könyve*, mind a *Beszélgetések és mondások* klasszikusaira:

Mindenekelőtt az ember úgy áll a dolgokhoz, hogy ha szeret valamit, akkor természetesen azt is szereti, ahol ez a dolog található. Tehát aki szereti a színeket, az a rügyező mezőkön legeltet, aki szereti az erényt az a berkenye tövében pihen meg. Ugyanígy, aki emberséges, az a hegyet szereti, aki bölcs, az a vizet szereti, mivel az ő természetüket e dolgok fejezik ki leginkább.²⁵

A „berkenye tövében pihen meg” egy konkrét utalás Shao Nan 召南 *Gantang* 甘棠 (*Kerek árnyú berkenye*) című versére, ami *Dalok könyve* klasszikusának 16. költeménye:

<i>A kerek árnyú berkenye</i>	蔽芾甘棠	<i>Bifei gantang</i>
<i>törzsét ne bántsd; fejszed ne fend:</i>	勿剪勿伐	<i>wu-jian wu fa</i>
<i>Sao királya ott megpibent.</i> ²⁶	召伯所茇	<i>Shao ba suo ba</i>

Megjegyzendő, hogy a versben szereplő *gang* 棠 valójában nem a berkenye, hanem a nyírlevelű kőrté (*pyrus betulifolia*) nevű növényt jelöli. Hinacu lezárásának fordításakor mégis átvettem a berkenye kifejezést Károlyi Amy fordításából, hogy ugyanúgy visszautaljak a vers magyar változatára, ahogyan a lezárás írója csempészett bele egy utalást a kínai eredetire.

Tacsibana azonban nem áll meg a *Dalok könyvé*nél. A következő, „aki emberséges, az a hegyet szereti, aki bölcs, az a vizet szereti”²⁷ mondatát érdemes összehasonlítani Konfuciusz *Beszélgetések és mondások* című klasszikusával (VI. 21.): „Aki

²⁵ Megjegyzendő azonban, hogy a *Bukei hjakunin issu* 武稽百人一首 (*Száz harcművész egy-egy verse*) című versantológiában – amely a *Hjakunin issu* 百人一首 (*Száz költő egy-egy verse*) mintájára, harcművészeknek tulajdonított verseket tartalmaz, kiegészítve az adott harcművészről vagy iskolájáról szóló anekdotával – szintén megjelenik Mizuhaja története. A történet szerint Mizuhaja Csózaemon találkozik egy Szeigó 制剛 nevű szerzetessel, aki megtanítja neki a *dzsúdzsucu* titkait (innen ered az iskola neve). Bár a *Bukei hjakunin issu* a *Kandzsó sóden* szövegét veszi át, a történetet kiegészíti annyival, hogy Mizuhaja először megküzd az idős szerzetessel, akit első ránézésre becsmérően lenéz, ám vereséget szenved tőle (MARUOKA Szuguru – MEGUMI Jumenodzsó: *The Hundred Poems of One Hundred Martial Artists: Transcribed Version*, Kindle Edition, Rómansa, 2020, 137–138). Amennyiben a Szeigó-rjú eredettörténetének kanonizált része a szervezetessel vívott küzdelem, akkor (bár maga a *Kandzsó sóden* szövege nem említi) az elsőre elbizakodott Mizuhaja személye valóban párhuzamot mutat a részszégségében nagyképű Xu Chu generállissal, így a regény kontextusából kiragadott idézet talán mégis szándékosságot takar.

²⁶ Károlyi Amy fordítása (TÓKEI [1957]: 21).

²⁷ 仁者之愛山、智者之愛水 (HINACU: i. m. 119).

birtokában van a tudásnak, az a vízben leli örömét. Aki birtokában van az emberiségnek, az a hegyben leli örömét.”²⁸

Noha nyilvánvaló a hasonlóság, mégis felfedezhetők kisebb különbségek. Először is Konfuciusz példázatában először a tudás és a víz, majd az emberség és a hegy kapcsolata szerepel, Tacsibana ezt a sorrendet megcserélte. Továbbá míg Konfuciusz az „örömét leli” (樂 jp. *raku*; kn. *le*) kifejezést használja, addig ez Tacsibana megfogalmazásában a „szereti” (*ai* 愛) szóval szerepel. Így a *Kandzsó sóden* lezárásának magyar nyelvre való átültetését, Tőkei Ferenc kínai fordítását alapul véve, de azt nem szó szerint idézve, hanem Tacsibana módosításainak megfelelően végeztem el a szövegben. Ez egy iskolapéldája annak, amikor még ha nem is egyenes idézet formájában, de a kínai klasszikusok ismerete, a rájuk történő folyamatos utalások a japán harcművészeti szövegek szerves részét képezik.

Idiomatikus kifejezések és szállóigék kínai klasszikusokból

Nem csupán idézetek találhatók a *Kandzsó sóden*ben, hanem olyan idiomatikus kifejezések is, melyek sok esetben értelmezhetetlenek (vagy legalábbis lefordíthatatlanok) eredeti kontextusuk ismerete nélkül. Ahogyan az európai, keresztény kultúrkörhöz tartozó országok nyelveinek (így köztük a magyarnak is) szerves részét képezik a *Biblia* szent könyvéből származó szófordulatok, szállóigék, úgy a távol-keleti országok nyelvhasználatában is nagy számban fordulnak elő olyan kifejezések, amelyek a kínai klasszikusokból (elsősorban a konfuciánus kánonból) származnak – ez alól a japán nyelv sem kivétel.

A *Kandzsó sóden* kilencedik, páncélos közelharccal (*koguszoku* 小具足) foglalkozó részében Takenoucsi Nakacukasz Dajú 竹内中務大夫 (ismertebb nevén Hiszamori 久盛), a Takenoucsi-rjú 竹内流 iskola alapítójának utódairól szól egy leírás, miszerint: „fia, Hitacsinoszuke 常陸助, majd pedig az ő fia, Kaganoszuke 加賀助 örökölte és vitte tovább a családi mesterséget, nem hagyva, hogy a család neve a feledésbe merüljön.”²⁹

A „családi mesterségre” az eredeti szöveg a *kikjú* 箕裘 (kn. *jiqiu*) kifejezést használja, melynek szó szerinti jelentése „a szita (箕 jp. *ki*; kn. *ji*) és a szőrmebunda (裘 jp. *kjú*; kn. *qiu*) [készítése].” Ez a kifejezés a *Li ji* 禮記 (*Szertartások feljegyzései*) konfuciánus klasszikus 18., *Xueji* 學記 (*Feljegyzés a tanításról*) című fejezetéből származik (15. szakasz), mely azt írja: „Egy jó fémöntő fia bizonyosan képes megtanulni szőrmebundát készíteni. Egy jó íjász fia bizonyosan képes megtanulni szitát készíteni. Aki először hajt fiatal csikót igába, az a szekeret a ló elé helyezi. A nemes ember, aki mindhármukat jól megfigyeli, maga is tud ebből okulni.”³⁰

²⁸ 知者樂水，仁者樂山 (TŐKEI [2005]: 84).

²⁹ 其子常陸助其子加賀助繼箕裘藝不墜家名 (HINACU: i. m. 115).

³⁰ 良治之子，必學為裘；良弓之子，必學為箕；始駕者反之，車在馬前。君子察於此三者，可以有志於學矣。
(A magyar fordítás jelen tanulmány szerzőjének saját fordítása).

A *kikjú* 箕裘 tehát lényegében egy idiomatikus kifejezés, amely az egy családon belül, generációkon keresztül továbbadott tudásra utal, ahol a megfelelő alapok birtokában egy ember képes akár új dolgok létrehozásához is felhasználni a már megtanult képességeit. Így a családon belüli öröklődés gondolatára alapozva, ezt kifejezést a „családi mesterség” fordítással illesztettem be az eredeti szövegbe. Sajnos ez egy olyan eset, amikor nem lehet a kifejezés eredetének fordítását szó szerint a szöveg részévé tenni, hiszen a magyar nyelvben és kultúrában nem áll rendelkezésre az ennek megértéséhez szükséges, konfuciánus műveltségen alapuló háttértudás.

A tizedik, közelharcról (*dzsúdzsucu*) szóló fejezetben egy jóval kevésbé elvont kifejezés található. A Szekigucsi-rjú 関口流 iskola alapítójáról, Szekigucsi Udsumunéról 関口氏心 a *Kandzso sóden* a következőt írja: „Edo városában 江戸 élt,³¹ ahol a *dzsúdzsucu* meghozta nevének a nagy áttörést. Valóban mesteri szintre csiszolta tudását, és megannyian voltak, akik a kard- és lándzsavívás, valamint a *dzsúdzsucu* technikáit is beleértve, mindenfélét tanultak tőle.”³²

A „mindenfélét tanultak tőle” az eredeti szövegben *hangaku* 凡學 (kn. *fanxue*) kifejezéssel szerepel, amely feltehetőleg ugyancsak utalás a *Feljegyzés a tanításról* című fejezetre (5. szakasz): „Ahogyan a Feljegyzésben is leírják: »Mindenféle dolog megtanulásakor, a hivatalnoknak elsőként az ügyeket, a kisebb hivatalnoknak pedig elsőként a szándékot kell tanulmányoznia.«”³³

Jellegéből adódóan ennek az idiomatikus kifejezésnek a magyar fordítása szervesen beilleszthető volt a szövegbe, bár talán éppen általános jellege miatt nem lehet minden kétséget kizárólag kijelenteni, hogy valóban szándékos utalás lenne a konfuciánus kánonra. Szerencsére ilyen kétség a következő kifejezés esetében fel sem merül.

A *Kandzso sóden* lezárásában Tacsibana következőképpen jellemzi a szerző, Hinacu Sigetaka személyét: „A Hinacu-nemzetség idős bölcse nemcsak szereti a harc természetét, de még a harc technikáinak is a mestere, és a veszélyben, nagy bajban is, követi a harcművészet útját és tökéletesíti annak technikáit.”³⁴

Az eredeti szövegben megjelenő *zódzsi tenpai* 造次顛沛 (kn. *zuoci dianpei*) négy írásjegyből álló szállóige (*jodzsi dzsukugo* 四字熟語) egy olyan összetétel, amely a *Beszélgetések és mondások* egy passzusából (IV. 5.) ered. Éppen ezért a fordítás során ezeknek a magyar nyelvre átültetett megfelelőit kutattam fel Konfuciusz klasszikusában, hogy visszaadhassam eredeti jelentésüket. Maga a kifejezés a következő részletben lelhető fel Tökei Ferenc fordításában: „A nemes még az étkezés idejében sem vét soha az emberség ellen. S ilyennek kell maradnia akkor is, ha veszélybe

³¹ A mai főváros, Tokió 東京 régi neve.

³² 江戸大發名於柔術寔爲精妙凡學刀槍及柔術者若干 (HINACU: i. m. 117).

³³ 『記』曰：「凡學官先事，士先志。」 (A magyar fordítás jelen tanulmány szerzőjének saját fordítása).

³⁴ 日夏氏之翁性好武又業武、造次顛沛從事於斯道精業 (HINACU: i. m. 119).

kerül (*zao ci bi yus hi* 造次必於是), akkor is, ha nagy zavarba jut (*dianpei bi yus hi* 顛沛必於是).³⁵

Amennyiben Tőkei szövegfordításából indulunk ki, akkor a *zao ci* (kn. *zao ci*) a „veszélybe kerül”, a *dianpei* (kn. *dianpei*) pedig a „zavarba jut” jelentéseket fogja hordozni, így ezeket ebben a formában találtam érdemesnek beledolgozni a *Kandzsó sóden* magyar fordításába. Felmerülhet azonban, hogy ez a kifejezés mégsem illeszkedik annyira a kontextusba, hiszen mégis mitől juthatna zavarba egy harcművészmester? A kínai írásjegyeknek sokszor meglehetősen tág értelmezési köre kínálkozik a kontextustól függően.

A hazai sinológus szakma nagy szerencséje pedig, hogy a kínai klasszikusoknak néhány esetben több különböző értelmezése, magyar nyelvű szövegváltozata is megtalálható. Jelen esetben pedig Tokaji Zsolt fordítása véleményem szerint jobban illeszkedik egy harcművészmester erényeinek méltatásához: „A nemes ember még étkezéskor sem vét soha az emberség ellen. S ilyennek kell maradnia akkor is, ha veszélybe vagy nagy bajba kerül.”³⁶

Egy harcosra, harcművészre, életviteléből adódóan jellemzőbb, hogy „bajba” kerülhet, semmint „zavarba”. Éppen ezért a *Kandzsó sóden* szövegében a *zao ci dianpei* fordításakor Tőkei Ferencé helyett a kontextushoz jobban illeszkedő Tokaji Zsolt változatát használtam fel „a veszélyben, nagy bajban is” formában, hogy visszaadhassam ennek az idiomatikus kifejezésnek a lehető legmegfelelőbb értelmezését.

Összegzés

Ahogy jelen tanulmányban is jól látható, akár egyetlen mű néhány fejezetéből szemeztetve is rengeteg idézetet, utalást vagy akár olyan kifejezést találhatunk, amelyek a legkülönfélébb kínai klasszikusokból származnak: a *Dalok könyve* versantológiától kezdve olyan konfucianus alapműveken át, mint a *Beszélgetések és mondások*, *Szertartások feljegyzései*, *Menciusz*, egészen a kínai történelmi regényekig, mint a *Három királyság regényes története*. Az mindenképpen a hazai szakmát dicséri, hogy ezek legnagyobb része magyar műfordításban is elérhető, hatalmas segítséget nyújtva ezzel a klasszikusokra visszautaló japán szövegeket fordítók számára, ahogyan az e rövid tanulmány példázataiban is tetten érhető volt.

³⁵ 君子無終食之間違仁，造次必於是，顛沛必於是。(TŐKEI [2005]: 70).

³⁶ TOKAJI Zsolt: *Konfuciusz, Beszélgetések és mondások*, Budapest, Trubadúr Kiadó, 2023, 27.

Bibliográfia

- GOTTNER R.: „Vascsó a láncok között: A szamuráj puska irodalma Japánban a *szakoku* idején”. In DOMA P. – FARKAS M. I. (szerk.): *Kortárs Japanológia V*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 69–84.
- HINACU S.: *Honcsó bugei sóden*, Tokió, Dai Nippon Butokukai Honbu, 1920. 日夏繁高『本朝武藝小傳』東京, 大日本武徳會, 1920.
- HORVÁTH G. – HORVÁTH J.: *Zhōu Xīngsì: Ezer írásjegyes mű verses szövege Zhao Mèngfū hat írástílusú kalligráfiájával*, Budapest, Négy Kincs, 2021.
- HORVÁTH O. P. – NÉMETH B. (ford.): *Három királyság (Luo Guanzhongnak tulajdonított regényes történet), II. kötet*, Budapest, Caeta Könyvkiadó, 2020.
- KAZÁR L.: *KO-DZSI-KI: Régi történetek feljegyzései*, Sydney, Magyar Történelmi Társulat, 1982, 191–192.
- LÁZÁR M.: „魏志倭人傳. A Vej-dinasztia története – Feljegyzések a va népről”. *Orpheus Noster*, XIV. évfolyam, 2022/2, 7–23.
- LIDIN, O. G.: *Tanegashima: The Arrival of Europe in Japan. Nordic Institute of Asian Studies: Monograph Series, No. 90*, Koppenhága, NIAS Press, 2002.
- MARUOKA Sz. – MEGUMI J.: *The Hundred Poems of One Hundred Martial Artists: Transcribed Version*, Kindle Edition, Rómansa, 2020. 丸岡優・慧夢之丞『武稽百人一首: 翻刻版』Kindle, 浪漫社 Kindle, 浪漫社, 2020.
- MÁTÉ Z.: „A japán nyelvről: avagy a »könnyű és nehéz« nyelvek kérdése”. In FARKAS I. (szerk.): *Iserjük meg Japánt! Bevezetés a japanisztika alapjaiba*, Budapest, Eötvös Kiadó, 2009, 171–201.
- SALÁT G.: *A régi Kína története*. Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet, 2010.
- SEELEY, C.: *A History of Writing in Japan. Brill's Japanese Studies Library; volume 3*, Leiden, E. J. Brill, 1991.
- SZABÓ B.: „A hadtudomány oktatása a kora-újkori Japánban”. *Távol-keleti Tanulmányok*, IV. évfolyam, 2012/1–2, 163–191.
- SZABÓ B.: *Test és Tudat: A japán harcművészeti filozófia hajnala*, Budapest, A Tan Kapuja, 2024.
- TOKAJI Zs.: *Konfuciusz. Beszélgetések és mondások*, Budapest, Trubadúr Kiadó, 2023.
- TŐKEI F.: *Kínai Filozófia: Ókor/I. kötet*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2005.
- TŐKEI F.: *Si-king. Dalok könyve*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1957.
- VATATANI K.: *Nihon bugei sóden*, Tokió, Kabusiki Gaisa Kokuso Kankókai, 2011. 綿谷雪『日本武芸小伝』東京, 株式会社国書刊行会, 2011.

Rezümé

A japán harcművészetek aranykora a kora újkorra tehető. A legjelentősebb iskolákkal együtt ekkor jelentek meg a legkorábbi és legfontosabb írott források is. A budó kutatás forrás műveinek fordításánál elengedhetetlen a kontextus megfelelő ismerete a speciális terminusok, reáliák, idiómák megfelelő értelmezéséhez. Ennek a kontextusnak egyik fontos tényezője, hogy a harcművészeti irodalom szerzői, a kor értelmiségeként is számon tartott szamurájok, saját filozófiai értekezéseikhez előszeretettel merítettek a buddhista és a kora újkori Japánban mindinkább teret nyerő konfuciánus szövegekből. Jelen tanulmányban néhány konkrét példán keresztül kívánom bemutatni a klasszikus kínai szövegek hatását, melyek hol idiomatikus kifejezések, hol pedig konkrét idézetek formájában jelennek meg japán harcművészeti szövegekben, kitérve ezek fordítási stratégiáira.

Kulcsszavak: budó kutatás, Edo-kor, fordítás, harcművészetek, Honcsó bugei sóden, Kandzsó sóden, kínai klasszikusok, konfucianizmus, kora újkor, szamurájok

Abstract

The Master said: Classical Chinese Influences in Japanese Martial Arts Texts

The golden age of Japanese martial arts arose in the early-modern period. This is when the most influential schools were born. The translation of the primary sources of budō requires the knowledge of the context to understand the terminology, realia, and idioms in the text. One of the key elements of this context is the fact that the authors of these sources, the samurai, being the intellectuals of their time, were often influenced by Buddhist scriptures as well as Confucian texts, which became gradually popularized in early modern Japan. In this paper I intend to show the influence of Chinese Classics in Japanese martial arts texts. This influence appears either in the form of idioms or in direct quotations in Japanese martial arts texts. I also list possible methods of translation for such instances.

Keywords: budō-research, Edo-period, translation, martial arts, Honchō bugei shōden, Kanjō shōden, Chinese Classics, Confucianism, early modern period, samurai

BALÁZS SLÁNICZ

Examining Conscious Translation Choices Through the Hungarian Translation of Murata Sayaka's *Seimeishiki*

Introduction – Aim and Methodology

Examining the *translation process* has been at the forefront of translation studies ever since the discipline's inception,¹ for translation is a complex process, and getting a glimpse into it can not only help readers better understand what goes on “behind the scenes,” but it can also aid in discussions about translation theory.

The aim of this paper is to provide insight into the process of translating a contemporary Japanese short story from Japanese to Hungarian, thereby bringing the reader and the translator closer together whilst also providing potentially useful insight for future research projects regarding Japanese–Hungarian literary translation.

My starting point is my BA thesis, in which I translated Murata Sayaka's 村田沙耶香 short story, *Seimeishiki* 生命式² from Japanese into Hungarian. Whilst translating the short story I kept a translation diary where I logged my thought process regarding conscious translation decisions. This is a modified version of the *think-aloud protocol* (TAP),³ which has been used in translation studies since the 1980's, primarily thanks to the work of Krings.⁴

After logging my thought process, I analysed my notes, drawing on the literature of translation studies and descriptive linguistics. With regard to the former, I categorised my translation choices based on Klaudy's system of *transfer operations*.⁵ What I have done is *introspection proper* – a method where the researcher analyses their own way of thinking after concurrent reporting.⁶

I am going to present 20 examples of translation problems. I must clarify that in the present case, the term *translation problem* does not mean an obstacle in the

¹ Riitta Jääskeläinen, “Think-aloud protocols,” in *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, edited by Mona Baker and Gabriela Saldanha (London & New York: Routledge, 2009), 290–293, 290.

² Sayaka Murata 村田沙耶香, “Seimeishiki” 生命式, in Sayaka Murata, *Seimeishiki* (Tokyo: Kawade Shobō Shinsha 河出書房新社, 2022), 9–54.

³ Cf. Zsuzsanna Tóth, “A fordítói napló használatát a fordítástechnikai ismeretek oktatásában,” *Fordítástudomány*, 17.2 (2015): 68–87, 70.

⁴ Hans Peter Krings, *Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht – Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern* (Tübingen: Gunter Natt, 1986).

⁵ Kinga Klaudy, “Az átváltási műveletek rendszere,” *Modern Nyelvoktatás*, 24.2–3 (2018): 5–16, 5.

⁶ Riitta Jääskeläinen, “Studying the Translation Process,” in *The Oxford Handbook of Translation Studies*, edited by Kirsten Malmkjær and Kevin Windle (Oxford: Oxford University Press, 2012), 123–135, 125.

translation process, but rather a heightened awareness of potential problems, a case where appropriate action is required. Some researchers have called these “processing activities,”⁷ “attention units”⁸ and “marked processing.”⁹

I have grouped the examples under thematic categories. Broadly speaking, the first three categories fall under translation problems relating to linguistic differences, while the next three categories relate to cultural differences. The following three categories can be classified under problems that arise from pragmatic differences. Finally, I will present an example of a special form of compensation. For each example I will provide a) the original Japanese text with Hepburn romanization, b) my Hungarian translation, c) the English translation of the Hungarian text.

Passive Voice

First, let us look at translation problems that arise from linguistic differences, starting with the passive voice, which in Japanese is often used to change the focus from the act of doing something to the result that was caused by an action.¹⁰ In modern Hungarian, however, we tend not to use passive voice, thus, when translating we replace it with active constructions. When carrying out this automatic operation, we must make an active subject explicit, which can be difficult.

If the source text contains an explicit logical subject (an animate by-agent), we can choose to make that an active subject – the translator, however, is not always so lucky. Sometimes we must find the implicit logical subject and make that our explicit grammatical subject, like in 1), where I used “*valaki*” (‘someone’) – this can be called a *constructed subject*. This is an example of *grammatical addition*, because I added a new functional element to the target text that cannot be found in the source text.¹¹

1a) そんなことをぼんやり考えていると、肩を叩かれた。

Sonna koto o bon'yari kangaeteiru to, kata o **tatakareta**.¹²

1b) Révetegen ezen merengtem, amikor **valaki** hozzáért a vállamhoz.¹³

1c) I was vacantly wondering about this when **someone** touched my shoulder.

⁷ Pamela Ann Gerloff, *From French to English: a look at the translation process in students, bilinguals, and professional translators*, Doctoral dissertation (Ann Arbor, University Microfilms International, 1988).

⁸ Riitta Jääskeläinen, *Features of successful translation processes: a think-aloud protocol study*, Licentiate thesis (University of Joensuu, Savonlinna School of Translation Studies, 1990).

⁹ Riitta Jääskeläinen, *Tapping the Process: An Explorative Study on the Cognitive and Affective Factors Involved in Translating* (Joensuu: University of Joensuu, 1999).

¹⁰ László Cseresnyési, *Könyv a japán nyelvről* (Budapest: Kossuth, 2020), 345–347.

¹¹ Kinga Klauzy, *Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation. With Illustrations in English, French, German, Russian and Hungarian* (Budapest: Scholastica, 2007), 361.

¹² Murata, “Seimeishiki,” 51.

¹³ Murata Szajaka, “Életszertartás,” *Orpheus Noster*, 18.1 (2026): 89–109, 107.

If the aforementioned strategies are not suitable in a situation, or the translator does not want to use grammatical addition, it is also common to use a *general subject* (i.e. 1st person, plural), or *indefinite subject* (i.e. 3rd person, plural).¹⁴ I employed the latter strategy in 2), where I used the 3rd person, plural form of the verb “ragaszt” (‘to paste’), in the past tense. This is a case of *grammatical replacement*, translating passive form as active form.¹⁵

- 2a) 玄関に、「中尾勝生命式会場」と書かれたピンクの模造紙が貼ってあった。
Genkan ni, “Nakao Masaru seimeisiki kaijō” to kakareta pinku no mozōshi ga **hatteatta**.¹⁶
- 2b) Az előszobába egy rózsaszín velinpapírt **ragasztottak**, amelyen az állt: NAKAO MASZARU ÉLETSZERTARTÁSA.
- 2c) In the hallway, **they taped** a pink velour paper with the words: NAKAO MASARU’S LIFE CEREMONY.¹⁷

Onomatopoeia

When it comes to translating Japanese literature, another point of contention is the translation of onomatopoeia.¹⁸ Japanese is known for its frequent usage of onomatopoeia, whereas such words are much less frequent in Hungarian. As a result, I often did not get the chance to use onomatopoeia in the target text; however, there were cases, where, despite the aforementioned factors, I tried to convey an effect similar to the source text’s onomatopoeia by using lexical units that employ reduplication. One such case is 3), where *batabata* ばたばた and *suru* する were *contracted* into one lexical unit:¹⁹ “*lótott-futott*,” past tense of “*lót-fut*” (‘to be in a rush’). This is a lexical unit that was created by partial reduplication, hence a similar effect to the source text’s *batabata*, which contains complete reduplication.²⁰

- 3a) 池谷さん、ばたばたしていて、あまりお腹いっぱい食べられなかったでしょう。
Iketani-san, **batabata shiteite**, amari onaka ippai taberarenakatta deshō.²¹
- 3b) Iketani, annyit **lótott-futott**, hogy alighanem egyáltalán nem lakott jól.

¹⁴ Klaudy, *Languages in Translation*, 424.

¹⁵ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 413.

¹⁶ Murata, “Seimeishiki,” 18.

¹⁷ Murata, “Életszertartás,” 105.

¹⁸ Regarding translating onomatopoeia from Japanese to Hungarian, see Veronika Samu, “A japán hangutánzó és hangulatfestő szavak fordítási stratégiáinak vizsgálata kognitív nyelvészeti diszkurzusban,” in *Tudományos diszkurzusok*, edited by János Berényi (Újvidék: Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2013), 116–124, 117.

¹⁹ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 214.

²⁰ Cf. Veronika Samu, “A reduplikáció szemantikai funkcióinak vizsgálata a japán és magyar onomatopoeiák tükrében,” in *Kortárs Japanológia III.*, edited by Ildikó Farkas and Attila Sági (Budapest: L’Harmattan, 2019, 153–172), 159–167.

²¹ Murata, “Seimeishiki,” 44–45.

3c) Iketani, **you were in such a rush**, I don't think you ate enough at all.²²
In some cases, I employed the operation known as *distribution of meanings*,²³ such as in 4).

- 4a) 私はははふはふと口を動かしながらその旨味を味わった。
Watashi wa hafuhafu to kuchi o ugokasi nagara sono umami o ajiwatta.²⁴
- 4b) Szaporán szívtam be és fújtam ki a levegőt, **hogy mihamarabb lehűtsem a forró falatot**, ám igyekeztem szavatolni mennyei ízét.
- 4c) **I rapidly sucked in and blew out air, to cool the hot bite**, but I tried to salvage its wonderful flavour.²⁵

Wasei-eigo

English words created by the Japanese, (*wasei-eigo* 和製英語) pose problems related to both linguistic and cultural differences.²⁶ The difficulty in these cases stems from the fact that these *wasei-eigo* words are sometimes culturally bound expressions, thus they do not have an exact equivalent in the target language. Thus, we often have no choice but to translate these words by describing them, which is to say, we often employ *distribution of meanings*.²⁷ One such case is in 5), where the word *romansugurē* ロマンズグレー appears: the marriage of the words “romance” and “grey,” meaning ‘grey in an attractive manner.’²⁸

- 5a) ロマンスグレーの上品な男性で、よく私たちに取引先からもらったお菓子を分けてくれた。
Romansugurē no jōhin na dansei de, yoku watashi-tachi ni torihikisaki kara moratta okashi o wakete kureta.²⁹
- 5b) Elegáns, **szépen őszülő** férfi volt, aki gyakran megosztotta velünk az ügyfeleitől kapott édességeket.³⁰
- 5c) He was an elegant man with **beautifully greying hair**, who often shared with us the sweets he received from his clients

²² Murata, “Életszertartás,” 105.

²³ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 223.

²⁴ Murata, “Seimeishiki,” 43.

²⁵ Murata, “Életszertartás,” 104.

²⁶ Cf. Cseresnyési, *Könyv a japán nyelvről*, 184–191. Laura Miller: “Wasei eigo: English ‘loanwords’ coined in Japan,” *Trends in Linguistics*, 123 (1997): 123–139.

²⁷ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 223.

²⁸ Ilona Varrók, ed., *Japán–magyar nagyszótár* (Budapest: Japán Stúdiomok Alapítvány, 2015), 1393, ロマンズグレー.

²⁹ Murata, “Seimeishiki,” 10.

³⁰ Murata, “Életszertartás,” 89.

Japanese Cuisine

In the case of Japanese–Hungarian translations, cultural differences also lead to translation problems.³¹ Such is the case for words referring to foodstuffs and drinks. In these cases, I had to keep in mind the differences of the source text’s and the target text’s readers’ preliminary knowledge.

I often *broadened the meaning*,³² like in 6), where I translated *nikujaga* 肉じゃが as “*húsos krumpli*” (‘meat and potatoes’), which could broadly describe a few different dishes containing those two products.

6a) 一つ上の先輩が、肉じゃがを口に運びながら言う。

Hitotsu ue no senpai ga, **nikujaga** o kuchi ni hakobi nagara iu.³³

6b) Egy nálam egy évvel idősebb munkatársam **húsos krumplival** teli szájjal így szólt: [...]

6c) A colleague of mine, who’s a year older than me, said with a mouth full of **meat and potatoes**: [...]³⁴

As we can see in 7), there was one case where I employed the transformation known as *narrowing of meaning*.³⁵ *Shōchū* 焼酎 is a spirit of high alcoholic strength, obtained by fermentation and distillation of sorrel, grains, sweet potatoes, and other such products.³⁶ Of these grains, one of the most common to use is barley, so I decided to go with that in my translation, as merely calling it a “grain drink” felt a bit unusual. In addition to that, I decided to call the beverage *pálinka*, like some Japanese–Hungarian dictionaries do,³⁷ as *pálinka* is colloquially used as an umbrella term for any spirit that was made by fermenting fruit or grains. Thus, the translation became “*árpapálinka*” (‘barley *pálinka*’).

7a) それがひどく子供っぽいことに感じられて、私は寒気のする肩をさすり、焼酎のお湯割りを飲みこんだ。

Sore ga hidoku kodomoppoi koto ni kanjirarete, watashi wa samuke no suru kata o sasuri, **shōchū** no oyuwari o nomikonda.³⁸

7b) Szörnyen gyerekesnek éreztem magam ettől, végigsimítottam a kezem a fázós vállamon, s benyakaltam a forró vízzel felöntött **árpapálinkámat**.

7c) Feeling terribly childish, I brushed my hand over my cold shoulder and sipped my **barley pálinka** topped up with hot water.³⁹

³¹ Cf. Kinga Klaudy, “Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában,” in *Redliák – A lexikológiától a frazeológiáig – Értelmezések és fordítási kérdések*, edited by Vilmos Bárdosi (Budapest: Tinta, 2013), 86–91, 88.

³² Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 223.

³³ Murata, “Seimeishiki,” 10–11.

³⁴ Murata, “Életszertartás,” 89.

³⁵ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 187.

³⁶ Varrók, ed., *Japán–magyar nagyszótár* 590, しょうちゅう2.

³⁷ See, for example, László Gy. Horváth, *Japán kulturális szótár* (Budapest: Corvina, 2018), 249, shōchū.

³⁸ Murata, “Seimeishiki,” 29.

³⁹ Murata, “Életszertartás,” 97.

There were cases, where I *distributed the meanings*.⁴⁰ In 8), when having to translate *yuzukoshō* 柚子こしょう, I decided to settle on a descriptive translation: “*japán-citromból és csilipaprikából készített paszta*” (‘a paste made from yuzu and chilli’).

8a) なんとかできあがった角煮をクレソンと、柚子こしょう、山椒やからしなどの薬味を添えて大皿に盛りつけたころ、チャイムの音がした。

Nantoka dekiagatta kakuni o kureson to, **yuzukoshō**, sanshō ya karashi nado no yakumi o soete ōzara ni moritsuketa koro, chaimu no oto ga shita.⁴¹

8b) A megfőtt húslevest vízitormával, **japáncitromból és csilipaprikából készített pasztával**, japán borssal, mustárral és egyéb mártásokkal tálaltuk, amikor hirtelen csengetett valaki.

8c) We were serving the boiled meat broth with watercress, **a paste made from yuzu and chilli**, Japanese pepper, mustard and other sauces, when suddenly someone rang the bell.⁴²

I employed a similar strategy for *ponzu* ポン酢 in 9), translating it as “*citrusos szójaszósz*,” (‘citrusy soy sauce’). Similarly, in 10), *mizorenabe* みぞれ鍋 became “*reszelt jégcsapretekkel készült ragu*” (‘stew made with grated daikon’).

9a) ポン酢と柚子もありますから、自由に使ってくださいね。

Ponzu to yuzu mo arimasu kara, jiyū ni tsukatte kudasai ne.⁴³

9b) Nyugodtan fogyassza mindenki **citrusos szójaszósszal** és japáncitrommal!

9c) Everyone, feel free to have it with **citrusy soy sauce** and yuzu!⁴⁴

10a) あの子はそれじゃいやだったみたいで、団子にしてみぞれ鍋にしてほしいみたいです

Ano ko wa sore ja iya datta mitai de, dango ni shite **mizorenabe** ni shite hoshii mitai nan desu.⁴⁵

10b) De a fiam nem akarta, hogy így végezze, azt szerette volna, ha húsgombócot és **reszelt jégcsapretekkel készült ragut** főznének belőle.

10c) But my son didn’t want it to end up like that, he wanted to be made into meatballs and **stew made with grated daikon**.⁴⁶

Japanese place names

I would like to briefly touch on the translation of Japanese place names. In two cases I employed the transformation known as *addition of meaning*,⁴⁷ to aid the reader in understanding the target text. In 11), I added that Setagaya is in Tokyo, and in 12) I mentioned that Misaki is in Yokohama.

⁴⁰ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 223.

⁴¹ Murata, “Seimeishiki,” 40.

⁴² Murata, “Életszertartás,” 103.

⁴³ Murata, “Seimeishiki,” 41.

⁴⁴ Murata, “Életszertartás,” 103.

⁴⁵ Murata, “Seimeishiki,” 34.

⁴⁶ Murata, “Életszertartás,” 100.

⁴⁷ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 249.

- 11a) 中尾さんの家は世田谷の高級住宅地だった。
Nakao-san no ie wa **Setagaya** no kōkyū jūtaku-chi datta.⁴⁸
- 11b) Nakao háza a **tokiói Szetagaja** kerület luxusnegyedében volt.
- 11c) Nakao's home was in the upmarket district of **Tokyo's Setagaya** district.⁴⁹
- 12a) 社員旅行で行った三崎港の海で、皆が止めるのもかまわずジーンズをまくって海に入り、服をびしょびしょにしまったりしていた。
Shain-ryokō de itta **Misaki-kō** no umi de, mina ga tomeru no mo kamawazu jīnzu o makutte umi ni hairi, fuku o bishobisho ni shite shimattari shite ita.⁵⁰
- 12b) Egyszer, amikor a **jokohamai Miszaki kikötőbe** mentünk kirándulni a munkatársainkkal, föltúrte a farmere lábszárát, és fittyet hányva arra, hogy mindenki meg akarta állítani, bement a vízbe, eláztatva ezzel a ruháját.
- 12c) Once, when we went on an excursion to the **Misaki harbour in Yokohama** with our colleagues, he rolled up the leg of his jeans and, despite everyone trying to stop him, went into the water, soaking his clothes.⁵¹

Target Culture Connotations

I tended not to *omit meanings*,⁵² 13) however was a unique case, as I did choose to omit a meaning because of its connotations in the target culture. The source text mentions toasting with beer; however, there is a Hungarian custom of not clinking beer glasses, which stems from a historical event dating back to the Hungarian Revolution of 1848–1849. After the Austrians crushed the Hungarian uprising, it is said that Austrian generals celebrated their victory by clinking their beer glasses. As a result, Hungarians vowed not to clink their beer glasses for 150 years as a mark of respect for the fallen soldiers and a symbol of defiance. Although the 150 years have passed, and it cannot be confirmed, whether Austrians did in fact clink their beer glasses, many Hungarians still honour this tradition as part of their cultural heritage. Because of this, I hold the opinion that if I were to keep “beer” in the target text, it would have been distracting, due to said connotations, thus I decided to omit it.

- 13a) よく一緒にビールを乾杯した山本の毛深くて力強い腕を思い浮かべながら、私は包丁で肉をそぎ落としていた。
Yoku issho ni **bīru o kanpai shita** Yamamoto no kebukakute chikarazuyoi ude o omoiukabe nagara, watashi wa hōchō de niku o sogiotoshite ita.⁵³

⁴⁸ Murata, “Seimeishiki,” 17.

⁴⁹ Murata, “Életszertartás,” 92.

⁵⁰ Murata, “Seimeishiki,” 45.

⁵¹ Murata, “Életszertartás,” 105.

⁵² Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 236.

⁵³ Murata, “Seimeishiki,” 38.

- 13b) Késsel filéztem szőrös, erős karját, s eszembe ötlött, hogy annak előtte mennyiszor **koccintott** velem ugyanezzel a karral.
- 13c) I deboned his hairy, strong arm with a knife, and remembered how many times before he had **toasted** me with the same arm.⁵⁴

Japanese Pragmatics

Another important subsection of translation problems stems from pragmatic differences. 14) features *gochisōsamadeshita* ごちそうさまでした, an expression of gratitude after a meal. Normally I would translate this sentence in such a manner as to keep its use as a form of gratitude. An example of that would be “Köszönjük szépen a vacsorát!” (‘Thank you for the dinner!’). This, however, is not suitable in this instance, as it leaves out a key element: Yamamoto. He is quite important, as at this point in the story, the dinner guests had just eaten *his* flesh – this urged me to think about ways I could keep his name in the translation. After much deliberation, I decided to translate this phrase by means of *total transformation*,⁵⁵ in order to reflect the grotesque humour of the source text.

- 14a) 山本さん、ごちそうさまでした
Yamamoto-san, gochisōsamadeshita⁵⁶
- 14b) Jamamoto, finom voltál!
- 14c) Yamamoto, you were delicious!⁵⁷

Humble Language

The complexities of *keigo* 敬語 also lead to translation problems, as Hungarian only has a system of T and V forms.⁵⁸ What makes these cases difficult is the lingering thought that one ought to compensate for the loss of nuance, which in the source text was conveyed through the use of *keigo*. This led me to employ *compensation*⁵⁹ in several cases, including 15), where I compensated for the loss of the humble (*kenjōgo* 謙讓語)⁶⁰ phrase *ukagawasete itadakitai* 伺わせていただきたい (‘I would like to pay a visit’), by adding to my translation “*persze csak ha nem zavarok*” (‘only if you don’t mind, of course’). This adds a sense of humbleness to the target text, that may have

⁵⁴ Murata, “Életszertartás,” 101.

⁵⁵ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 282.

⁵⁶ Murata, “Seimeishiki,” 44.

⁵⁷ Murata, “Életszertartás,” 104.

⁵⁸ Although it should be mentioned that it is not a simple binary system (see Ágnes Domonkosi: “The socio-cultural values of Hungarian V forms of address,” *Eruditio-Educatio*, 13.3, 2018, 61–72.). Regarding the differences between V and T forms and the Japanese *keigo* system, see for example Angelika Kiss, “A koreai és japán beszédszintek metaforikus használata,” in Zsófia Zvolenszky – Tibor Bárány – János Tözsér, eds., *Metafora, relevancia, jelentés* (Budapest: Loisir, 2015), 149–172.

⁵⁹ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 301.

⁶⁰ Cf. Cseresnyési, *Könyv a japán nyelvről*, 218, 227.

been lost had it not been for this *local compensation* – which occurs when a loss in meaning (or nuance) is compensated right where the loss occurs.⁶¹

15a) 今日の生命式にも、伺わせていただきたいと思ってます

Kyō no seimeishiki ni mo, **ukagawasete itadakitai** to omottemasu.⁶²

15b) Szeretnék elmenni ma este az életszertartására, **persze csak ha nem zavarok.**

15c) Tonight I would like to go to the life ceremony, **only if you don't mind, of course.**⁶³

Informal Register

I also had to think about compensating when translating dialogues in informal registers. One such example is 16), where *wakashite* 沸かして – the contracted form of *wakashite kudasai* 沸かしてください⁶⁴ – is used. I compensated with the word “*légy-szj*,” a rather informal way to say ‘please.’

16a) お母さん、お肉の下ごしらえ用のお湯を沸かして

Okāsan, oniku no shitagoshirae-yō no oyu o **wakashite**.⁶⁵

16b) Anyu, **légy-szj** forralj vizet a húsnak!

16c) Mum, **please** boil some water for the meat!⁶⁶

In 17) we can see the word *kū* くう (‘to eat’), which is primarily used by male speakers in informal situations.⁶⁷ I used an unmarked verb for eating, and decided to compensate with “*kaja*,” which is a colloquial way to say ‘food.’

17a) まあまあ。うまいものくって、楽しく生きて、死んだら美味しく食べてもらって、新しい命を生む活力になる。

Mā mā. Umai mono **kutte**, tanoshiku ikite, shindara oishiku tabete moratte, atarashii inochi o umu katsuryoku ni naru.⁶⁸

17b) Akárhogy is, egyél finom **kajákat** és élj boldogan, hogy mikor meghalsz, mennyei legyen a húsdod, s ezzel tápláld az új élet megfogadásához szükséges életerőt.

17c) Either way, eat good **food** and live happily, so that when you die, your flesh will be delicious, fueling the life force needed to conceive new life.⁶⁹

18) features the informal topic marking particle *tte* つて,⁷⁰ which I compensated with the colloquial word “*asszem*,” a contraction of “*azt hiszem*” (‘I guess’).

⁶¹ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 310–312.

⁶² Murata, “Seimeishiki,” 32.

⁶³ Murata, “Életszertartás,” 99.

⁶⁴ Cf. Ilona Kiss Sándorné Székely, *Japán nyelvtani összefoglaló* (Budapest: Tárogató, 2001), 162.

⁶⁵ Murata, “Seimeishiki,” 37.

⁶⁶ Murata, “Életszertartás,” 101.

⁶⁷ Cf. Cseresnyési, *Könyv a japán nyelvről*, 396–400.

⁶⁸ Murata, “Seimeishiki,” 27.

⁶⁹ Murata, “Életszertartás,” 97.

⁷⁰ Cf. Cseresnyési, *Könyv a japán nyelvről*, 306, Kiss Sándorné Székely, *Japán nyelvtani összefoglaló*, 129.

- 18a) 人肉を食べたいと思うのって、人間の本能だなあって思うー
Ninniku o tabetai to omou no **tte**, ningen no honnō da nā tte omōū⁷¹
- 18b) **Asszem** ez emberi ösztön, hogy emberhúst akarunk enni!
- 18c) **I guess** it's human instinct to want to eat human flesh!⁷²

In 19), we see the *no* の particle, used at the end of interrogative sentences to give emotional emphasis and to ask for a reason or explanation.⁷³ I conveyed this nuance by adding the word “*komolyan*” (‘seriously’), communicating the same emotional feel *no* suggests in the source text.

- 19a) 池谷、そんな子供のころのこと、今でも根にもってんの？
Iketani, sonna kodomo no koro no koto, ima demo ne ni motten **no**?⁷⁴
- 19b) Iketani, te még **komolyan** ezen a gyermekkori emléken rágódsz?
- 19c) Iketani, are you still **seriously** dwelling on this childhood memory?⁷⁵

A Special Form of Compensation

Finally, I will discuss a special form of *compensation*, as can be seen in 20). The source text did not pose much difficulty; I typed up the Hungarian sentence as a matter of routine. However, the translation is a bit more idiomatic, because of the rhyming of “*fogyasztunk*” (‘we consume’) and “*fakasztunk*” (‘we create’). This can be classified as *enrichment*, a type of *global compensation*, meant to compensate for the nuances that inevitably get lost in translation across the whole text.⁷⁶ There are, of course, only a few occasions when this is possible, but in my opinion, it is worth taking advantage of these opportunities.

- 20a) 命を食べて、命を作る……
Inochi o tabete, inochi o tsukuru……⁷⁷
- 20b) Életet fogyasztunk, s életet fakasztunk!
- 20c) We consume life, and we create life!⁷⁸

Concluding Remarks

We can see through these 20 representative examples that translation problems can arise from linguistic, cultural and pragmatic differences in the case of Japanese–Hungarian translation, and it is the translator’s job to carefully choose what to write

⁷¹ Murata, “Seimeishiki,” 24.

⁷² Murata, “Életszertartás,” 96.

⁷³ Kiss Sándorné Székely, *Japán nyelvtani összefoglaló*, 341.

⁷⁴ Murata, “Seimeishiki,” 15.

⁷⁵ Murata, “Életszertartás,” 91.

⁷⁶ Cf. Klaudy, *Languages in Translation*, 312–315.

⁷⁷ Murata, “Seimeishiki,” 19.

⁷⁸ Murata, “Életszertartás,” 93.

in the target text. These decisions are influenced by the striving for equivalence, the translator's preliminary knowledge in the source and target language and culture, whilst other factors may include style, or the yearning to make the translation as accessible as possible (i.e. having a reader-centric mindset). This requires great understanding of the source and target culture, as the translator must adhere to the norms of the target language and culture whilst keeping the feeling of the source text, with its many cultural references and nuances.

The creation of a translation diary and the subsequent reflective analysis of the translation confirms the fact that translation is not just an automatic process, but the result of several conscious decisions.

As Jääskeläinen points out, it is difficult to form a coherent picture, but with more case studies like this one, we could potentially draw some conclusions about the process⁷⁹ of Japanese–Hungarian translation. Additionally, the relevance of such research can be viewed through the lens of literature, as each piece of translated work is the result of many difficult decisions a translator has made. In that regard, it is perhaps not so bold to claim that research into the translation process is relevant to everyone who consumes literature regularly.

Abstract

The aim of this paper is to provide insight into the process of translating a contemporary Japanese short story from Japanese to Hungarian. My starting point is my BA thesis, wherein I translated Murata Sayaka's short story, Seimeishiki, from Japanese into Hungarian. During the translation process, I logged my conscious translation choices in a translation diary, based on the think-aloud protocol (TAP) method. I tackle 20 representative examples, during the analysis of which I will present my thoughts that came about throughout the translation process whilst also examining my translation decisions by drawing on descriptive linguistics (e.g. Cseresnyési 2020) and translation studies – in the context of the latter, I will also classify the presented examples based on Klaudy's (2007) system of translational operations.

Keywords: translation process, think-aloud protocol, Japanese–Hungarian translation, translational operations, literary translation

⁷⁹ Jääskeläinen, "Studying the Translation Process," 129.

Rezümé

A tudatos fordítói döntések vizsgálata Murata Szajaka: Szeimeisiki című novellájának magyar fordítása tükrében

Jelen tanulmány célja, hogy betekintést nyújtson egy kortárs japán novella japán–magyar fordításának a folyamatába. Kiindulási pontom alapszakos szakdolgozatom, melynek keretén belül Murata Szajaka Szeimeisiki című novelláját fordítottam le japánról magyarra. A fordítással párhuzamosan a think-aloud protocol (TAP) módszerén alapuló fordítási naplót vezettem, amelyben rögzítettem a tudatos fordítói döntéseimet. Ezek közül mutatok be 20 reprezentatív példát, amelyek elemzésekor egyfelől kifejtem a fordítási folyamat során megfogalmazódott gondolataimat, másfelől pedig a leíró nyelvészetre (pl. Cseresnyési 2020), illetve a fordítástudományra támaszkodva elemzem a fordítási döntéseimet – az egyes példákat Klaudy (2007) átváltási műveletek rendszere szerint is elemzem.

Kulcsszavak: fordítási folyamat, *think-aloud protocol*, japán–magyar fordítás, átváltási műveletek, műfordítás

SOMODI JÚLIA

Fordítói specializáció hallgatói szemmel

A kutatás célja megvizsgálni, hogyan vélekednek az alapképzéses hallgatók a fordítói specializációról, milyen indíttatásból jelentkeznek a képzésre, és mit várnak a képzéstől. A válaszok tükrében arra is választ keresünk, milyen fordítási kompetenciák fejlesztésére van lehetőség a képzés ezen szakaszában.

Fordításoktatás az alapképzésen

Ha megnézzük a hazai felsőoktatási intézmények képzéseit, több egyetem képzési programjai között is megtaláljuk a fordítói specializációt alapképzésen.

A Szegei Tudományegyetem Anglisztika alapszakja egy Fordítás, tolmácsolás alapjai című specializációt kínál,¹ a germanisztika-német szakirány alapszakja pedig német fordító-tolmács specializációt.² Az újlatin nyelvek és kultúrák olasz szakirányán szintén választható a fordító-tolmács specializáció. A Miskolci Egyetem germanisztika szakján szintén van fordítói specializáció.³ A Debreceni Egyetem anglisztika képzése angol-magyar fordítás specializációt kínál. A Germanisztika szak néderlandisztika és német szakirányán pedig holland üzleti kommunikáció specializáció választható. Francia és olasz szakirányon a francia nyelv szakmai célokra specializáció keretében kínálnak fordításórákat.⁴ Az ELTE japán szakirányán szintén kínálnak japán tolmács- és fordítóképzés specializációt,⁵ ahogy a Károli Egyetem nyelvszakjain is választható a fordítói specializáció. A japán szakirányon az alap és haladó fordítói specializációra jelentkezhetnek a hallgatók.⁶

Bár majdnem minden hazai egyetem nyelvi alapszakjain vannak fordítói specializációk, a szakirodalomban kevés szó esik az alapképzésen zajló fordításoktatásról, és ahol említik, ott is csak érintőlegesen. Okkal van ez így, hiszen az alapképzésen zajló fordításoktatás célja nem profi fordítók képzése. Nuganuma⁷ is úgy vélekedik,

¹ arts.u-szeged.hu/kepzesek-btk/alapkepzes/anglisztika-angol (letöltve: 2025. 01.10.)

² arts.u-szeged.hu/kepzesek-btk/alapkepzes/germanisztika-nemet (letöltve: 2025. 01.10.)

³ bolcsesz.uni-miskolc.hu/uj/kepzesek_ba.php (letöltve: 2025. 01.10.)

⁴ btk.unideb.hu/alapkepzes (letöltve: 2025. 01.10.)

⁵ btk.elte.hu/alapszakok/keletinyelvek-japan (letöltve: 2025. 01.10.)

⁶ btk.kre.hu/index.php/keleti-nyelvek-es-kulturak-japan-szakirany-ba (letöltve: 2025. 01.10.)

⁷ NUGANUMA Mikako 長沼美香子: „Daigaku ni okeru honjakukjóiku no dzsitsurei – Honjaku riron no ójő sita kokoromi – 大学における「翻訳教育」の事例 — 翻訳理論を応用した試み —”. *Interpretation Studies*, V, 2005. 225–237.

hogy mivel itt a cél nem profi fordítók képzése, a behatárolása nehézkes. Szlávik⁸ úgy érvel, hogy az alapképzésen zajló fordításoktatás célja részben a nyelvfejlesztés. A kutatók között abban sincs egyetértés, hogy mikortól érdemes a fordítást oktatni, a fordítási kompetenciák fejlesztését elkezdni a hallgatóknál. Anderman⁹ például úgy látja, „Idegen nyelv(ek)ből szerzett első diploma nélkül a hallgatók könnyen kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy a nyelvtanulás különböző szakaszait kénytelenek kombinálni a szükséges fordítási készségek megszerzésének folyamatával” (a szerző fordítása). Ezzel szemben Schäffner¹⁰ szerint a fordítási gyakorlatokat gyakran alkalmazták nyelvgyakorlásra a nyelvtanórákon, „ezért megkérdőjelezhető az a feltételezés, hogy hatékonyabb csak azután összpontosítani a fordítási kompetencia fejlesztésére, hogy a tanulók már alaposan ismerik a két érintett nyelvet” (a szerző fordítása). A fordítói specializáción oktatásban eltöltött 15 év tapasztalából a szerző is Schäffner álláspontját osztja. Az egyes alkompetenciák fejlesztése megkezdődhet már a képzés elején párhuzamosan a nyelvfejlesztéssel, és szükség is van erre, hiszen – amint látni fogjuk – a hallgatók egy része fordítástudományi kutatásokba kezd már a BA-képzés alatt.

Fordítói specializáció a KRE japán szakirányon

A KRE Kelet-Ázsia Intézetének japán szakiránya több specializációt kínál a hallgatóknak, ezek egyike a fordítói, amelyen belül 20 kredités fordítói alapspecializáció, illetve 50 kreditértékű haladó fordítói specializáció választható.¹¹

A 20 kredités fordítói alapspecializáció leginkább a nyelvfejlesztésre helyezi a hangsúlyt, és olyan kurzusokat kínál a hallgatóknak, mint a Bevezetés a fordítás elméletébe, Nyelvfejlesztés I–II., Nyelvi normativitás, Magyar nyelvhelyesség, Általános fordítástechnika I–III., vagy Pragmatika-japán kommunikációs stratégiák.

Az 50 kredités fordítói specializáción a következő kurzusokat hallgathatják a specializációra jelentkezők: Bevezetés a fordítás elméletébe, Közgazdaságtan, Jogi alapismeretek, Nemzetközi kapcsolatok és intézmények, Nyelvi normativitás,

⁸ SZLÁVIK Szilárd: „Az utószervezési kompetencia (PE) fejlesztésének lehetőségei”. *Modern Nyelvoktatás*, I-II, 2023. 35–48.

⁹ Gunilla ANDERMAN: „Professional Training and the Profession. Europeanisation of Translation Training”. *Bulletin of the Institute of Translation and Interpreting*. VI, 1988. 5. ”Without a first degree in foreign language(s) students may easily find themselves in a situation where they are forced to combine varying stages of language learning with the process of trying to acquire required translation skills.”

¹⁰ Christina SCHÄFFNER: „Running before Walking? Designing a Translation Programme at Undergraduate Level.” In Christina SCHÄFFNER – Beverly ADAB (szerk.): *Developing Translation Competence*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 2000, 143–156, 144. ”... the very assumption that it is more efficient to focus on the development of translation competence only after the students have a solid knowledge of the two languages involved, can be questioned”.

¹¹ btk.kre.hu/index.php/alapkepzesek/category/1343-2024-szeptemberetol-ervenyes-mintatantervek.html

Magyar nyelvhelyesség, Általános fordítástechnika I–III., Interkulturális kommunikáció, Fordítási gyakorlatok I–IV.

A specializációkra másodévtől regisztrálhatnak a hallgatók, és négy féléves képzést kell elvégezniük. A fordítói specializációra évről évre körülbelül 70 hallgató jelentkezik, a 2024-2025-ös tanévben 71 másodéves hallgató vette fel a fordítói specializációs órákat – ebből 31 az alapspecializációra, 40 hallgató pedig a haladó specializációra regisztrált – és körülbelül 65 harmadéves hallgató végzi még a képzést.

2026 szeptemberétől az egyetemen történő átszervezések következtében a fordítói specializáció is átalakul, és csak egy 50 kredites specializáció indul, hasonló kurzuskínálattal, mint az eddigi 50 kredites specializáció, de magában foglalja a Nyelvfejlesztés és Pragmatika tárgyakat is.

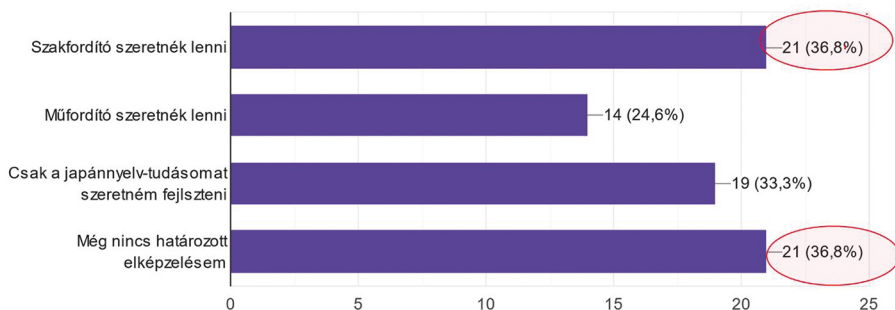
Hallgatói igények, motivációk

A 2024–2025-ös tanév őszi félévének első óráján egy online kérdőíves felmérés segítségével mértük fel a hallgatók igényeit, a specializációra való regisztrálásuk indítatását, motivációjukat. A 71 hallgatóból 57-en töltötték ki a kérdőívet, ami 80%-os kitöltöttségi arányt jelent. A kitöltők 75,4%-a az alapspecializáció hallgatói közül került ki, és 24,6%-uk volt haladó specializációs.

Az első kérdés arra irányult, hogy milyen céllal vették fel a hallgatók a fordítói specializációt. Az eredményeket az 1. ábra mutatja. Láthatjuk, hogy azonos számban (36,8%) válaszolták a hallgatók azt, hogy szakfordítók szeretnének lenni, és azt, hogy még nincs határozott elképzelésük a specializációval. Megközelítette ezt az arányt azon válaszadók száma (33,3%), akik csak a japánnyelv-tudásukat kívánják fejleszteni a specializáció kurzusaival. A specializáció kurzusainak tervezésekor mindenképpen érdemes figyelembe venni ezt az eloszlást.

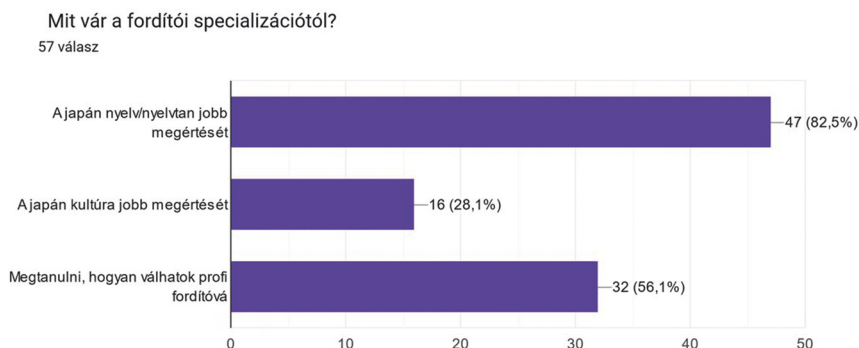
Mi a szándéka a specializáció felvételével?

57 válasz

1. ábra. A specializáció felvételének célja

A második kérdés arra irányult, hogy milyen elvárásokkal érkeznek a hallgatók a specializációra. A válaszok itt is azt mutatják, hogy a többség, a válaszadók 82,5%-a japán nyelv jobb megértését reméli, és csak 56,1% válaszolta azt, hogy szeretné megtanulni, hogyan válhat profi fordítóvá. A válaszokat a 2. ábra mutatja.

2. ábra. Mit vár a specializációtól?

Az eredmények arra mutatnak rá, hogy a hallgatók nagyobb arányban választják a specializációt a nyelvi tudásuk fejlesztése céljából, mint a fordítói szakma iránti érdeklődésből. Mégis, ha megnézzük az eddigi eredményeket, ennél jóval árnyaltabb képet kapunk. 2009 óta – amikor az első évfolyam végzett a fordítói specializáción – több mint 50 szakdolgozat született fordítási témából, és az évek során számos fordítástudományi témában írt pályamunka ért el helyezést az OTDK-n. Ez azt jelenti, hogy a képzésen meg kell találni a közös nevezőt, és erre a kétféle specializáció lehetőségét is biztosít. Míg az alapspecializáción maradhat a cél a nyelvfejlesztés és fordítástechnikai stratégiák gyakorlása, a teljes, 50 kreditű specializáción, amely több fordítási tárgyat is tartalmaz, mélyebben lehet foglalkozni fordításelméleti kérdésekkel.

Fordítási kompetencia

Az előzőekben bemutattuk, milyen indíttatásból választják a hallgatók a fordítói specializációt. Most az ismertett eredmények tükrében vizsgáljuk, hogy milyen fordítási (a)kompetenciákra van szükségük az alapképzéses hallgatóknak, illetve, hogy milyen fordítási (a)kompetenciák fejlesztését lehet és érdemes elkezdeni a képzés ezen szakaszában. A fordítási kompetencia kutatása a fordítástudomány területén belül a '80-as évek közepén kezdődött, az 1990-es évektől került még inkább előtérbe. Ezzel párhuzamosan a fordítási kompetencia elsajátítására (TCA) irányuló kutatások is megjelentek. Az empirikus kutatások száma azonban mindkét

esetben elenyésző.¹² A 2000-es évek egyik legátfogóbb munkája a témában a Schäffner és Adab¹³ által szerkesztett *Developing translation competence* című könyv 2000-ből.

A fordítási kompetenciát sokan, sokféleképpen definiálják, mi azt próbáljuk megtalálni, mit érdemes közülük a képzés ezen szakaszára alkalmazni. A legfrissebb tudományos írások, amelyek átfogó képet adnak a fordítási kompetencia meghatározásáról végzett eddigi kutatásokról és empirikus kutatásokról, Hurtado Albir¹⁴ és Quinci¹⁵ munkái.

Heltai¹⁶ szerint a fordítási kompetencia az egyik legjobban kutatott kérdéskör a fordítástudományban, mert gyakorlati jelentősége van. Az utóbbi két évtizedben különösen megugrott az érdeklődés a téma iránt. Király¹⁷ megkülönbözteti a fordítási kompetenciát, amely a szöveg lefordításának készségét jelenti, a hivatásos fordítói kompetenciától, mert ő azt nevezi valóban fordítóinak. Pym minimalista felfogásától kezdve¹⁸ a KER (2018) által felállított rendszeren át¹⁹ részletes kompetenciamodellekig (PACTE 2003²⁰, EMT 2022²¹) többféle kidolgozást lehet ismerni. A tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy minden modellt részletesen bemutassunk, így annak a három dokumentumnak az ismertetésére szorítkozunk, amelyek alapján kidolgozható saját modellünk az alapképzésre. Olyan kompetenciamodellekre van ehhez szükségünk, amelyek több alkompetenciát említenek, és amelyek alapján kidolgozható egy, az alapképzésben történő fordításoktatásban alkalmazható keretrendszer. Éppen ezért a PACTE és az EMT kompetenciamodelljére, valamint a KER kiegészítő kötetének közvetítésre vonatkozó dokumentumára esett választásunk.

A fordítási kompetencia modellezésére tett első kísérlet a PACTE (*Proceso de Adquisición de la Competencia Traductora y Evaluación*), az Universitat Autònoma de

¹² Amparo HURTADO ALBIR: „Translation Competence and Its Aquisition.” In Fabio ALVES – Arnt Lykke JAKOBSEN (szerk.): *The Routledge Handbook of Translation and Cognition*, New York, Routledge, 2021, 389–415, 389.

¹³ SCHÄFFNER és ADAB

¹⁴ HURTADO ALBIR (2021)

¹⁵ Clara QUINCI: *Translation Competence: Theory, Research and Practice*, New York, Routledge, 2023.

¹⁶ HELTAI Pál: Van-e egységes fordítási kompetencia? *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, XIV. évfolyam, 2019, 2. szám. 9–24.

¹⁷ Don KIRALY: *A Social-Constructivist Approach to Translator Education*, Manchester, St. Jerome, 2000.

¹⁸ Anthony PYM: „Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach”, *Meta*, Vol. 43, 2003/4, 481–497.

¹⁹ European Framework of Reference (CEFR) Companion Volume (Council of Europe 2018). rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4 (letöltve: 2025.01.10.).

²⁰ PACTE: „Building a Translation Competence Model”. In Fabio ALVES (szerk.). *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*, Amsterdam, John Benjamins, 2003, 43–66.

²¹ *European Master’s in Translation. Competence Framework*. The EMT Board and Competence Task-Force, 2022. commission.europa.eu/news/updated-version-emt-competence-framework-now-available-2022-10-21_en (Letöltve: 2025. 01.10.)

Barcelona kutatócsoportjához fűződik, amely empirikusan kutatja a fordítási kompetencia elsajátítását és értékelését. Úttörő holisztikus vizsgálatuk tekinthető az első rendszerezett empirikus vizsgálati módszernek. Első eredményeiket 1998-ban tették közzé.²² Későbbi vizsgálatukba 34 profi fordítót és 25 idegennyelv-tanárt vontak be, és a kutatást hat különböző nyelvkombinációban is elvégezték. A vizsgálat kérdőíveken, retrospektív interjúkon, fordítási protokollokon, direkt megfigyeléseken, a lefordított szövegek megfigyelésén alapult. Az általuk kidolgozott modell végső változata öt alkompetenciát sorol fel: bilingvális kompetenciát (pragmatikai, szociolingvisztikai, szövegtani, lexikai és grammatikai tudás mindkét nyelven), nyelven kívüli alkompetenciát (a forrás- és célnyelvi kultúráról való ismeretek), fordításelméleti ismereteket (fordítási egységek, folyamatok, stratégiák, fordítástechnikai ismeretek), eszközhasználati alkompetenciát (adatbázisok, szótárak, korpuszok, párhuzamos szövegek használata és technológiai ismeretek), pszichofiziológiai kompetenciát (memória, figyelem, kíváncsiság stb.), stratégiai alkompetenciát (problémamegoldás, (ön)értékelés, önmonitorizálás, fordítási problémák észrevétele és megoldása).²³

Az EMT, vagyis az Európai Fordítói Mesterképzések Hálózata (2022) az Európai Bizottság és néhány olyan európai felsőoktatási intézmény közös projektje, amelyek MA szinten kínálnak fordítói képzést.²⁴ Első többkomponensű modelljüket 2009-ben hozták létre, majd követve a technológiai és módszertani fejlődését 2017-ben és 2022-ben is átdolgozták. Jelenlegi modelljük, amely 2028-ig érvényes, a következő alkompetenciákat tartalmazza: nyelv és kultúra, fordítói kompetencia (a modell kulcskompetenciája), technológiai (a jelen és jövőbeni technológia alkalmazására a fordításban) kompetencia, szolgáltatói kompetencia, személyes és interperszonális kompetencia (önellenőrzés, csapatmunkában való munka, idő-és minőségmenedzsment).

Láthatjuk, hogy bár más-más nevekkel illetik az egyes alkompetenciákat, van átfedés a két modell között: mindkét modellben szerepel a nyelvi kompetencia, a kultúrát és fordítást érintő kompetenciák, a PACTE modelljében eszközhasználati-ként szerepel az az alkompetencia, amelyet az EMT modelljében technológiai kompetenciának neveznek, a PACTE stratégiai alkompetenciája pedig hasonló készségeket foglal magába, mint az EMT a személyes és interperszonális alkompetencia esetén.

A KER-ben megfogalmazottakat azért érdemes megvizsgálnunk, mert nyelvtanulásra, nyelvoktatásra dolgozták ki, és az alapképzésen zajló fordításoktatás is szorosan kapcsolódik a nyelvfejlesztéshez. A Közös Európai Referenciakeret²⁵ (KER) 2018-as kiegészítő kötetében kulcsszerepet kap a „mediation” (közvetítés)

²² HURTADO ALBIR (2021)

²³ Amparo HURTADO ALBIR (szerk.): *Researching Translation Competence by PACTE Group*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins. 2017, 40.

²⁴ HURTADO ALBIR (2021)

²⁵ CEFR

kifejezés. A nyelvi közvetítés fontosságát jelzi, hogy a négy nyelvi készség mellett a 2018-as kiegészítő kötetben helyet kapott a közvetítés. A közvetítést úgy ragadja meg a KER, mint ami ötvözi a recepciót, a produkciót és az interakciót.²⁶ A közvetítés alatt nyelvi, kulturális, szociális és pedagógiai közvetítésre utal a dokumentum. A közvetítés során a felhasználó/tanuló olyan társadalmi szereplőként lép fel, aki hidakat teremt, és segít a jelentés felépítésében vagy közvetítésében, néha ugyanazon a nyelven belül, néha pedig egyik nyelvről a másikra (nyelvközi közvetítés). A dokumentum a közvetítési aktivitások között említi a szöveg közvetítését, azon belül pedig az írott szöveg szóbeli vagy írásbeli fordítását. Mivel a specializáció kurzusain az írott szöveg írásbeli fordítására fókuszálunk leginkább, a dokumentum ezen részét vizsgáljuk meg.

A KER A1–C2-ig egy hatszintű skálán méri az írott szöveg írásbeli fordítását, de megjegyzi, hogy a skála nem vonatkozik a profi fordítókra, hiszen az ő nyelvtudásuk C2 fölötti szinten van. Ebből a szempontból viszont alkalmazható a skála az alapképzéses hallgatókra, hiszen nem profi fordítókról van szó, és a képzés célja sem hivatásos fordítók képzése.

Nézzük meg, hogyan arányul az alapképzéses hallgatók nyelvi²⁷ szintje a KER skálájához. A hallgatók japánnyelvi szintje legkönnyebben az ötfokú (N1–N5) és egynyelvű JLPT (Japán Nemzetközi Nyelvvizsga) alapján határozható meg. A másodéves alapképzéses hallgatók nyelvtudása az N4–N3-as szinten mozog, harmadéveseknél előfordul az N2 nyelvvizsga megléte. Az Oktatási Hivatal Köznevelési Akkreditációs és Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Osztály az N4 és N3-as szintet B2-re honosítja (nyak.oh.gov.hu/doc/honositas/honositas_tabla1.asp?strID=BGjap%E1n). Az N2-t honosítja C1-re. Ezért a dokumentumnak leginkább a B1-es, esetenként a B2-es szintre vonatkozó leírása alapvető számunkra. Harmadéves hallgatókra – a specializáció harmadik és negyedik félévében járókra – vonatkoztathatók már a C1–C2-es szintben leírt paraméterek.

A KER A és B nyelvet említi, megjegyezve, hogy ezalatt nem anyanyelvet és idegennyelvet értenek, hiszen a többnyelvűség miatt nem feltétlenül az anyanyelv a legerősebb nyelve valakinek,²⁸ így az A nyelvről B nyelvre való fordítás ez alapján csak az egyik nyelvről a másikra való fordítását jelenti.

Ha megnézzük a B1–B2-es szint paramétereit, a következőket tudjuk kiolvasni: egyszerű, általános, standard nyelven íródott szövegek fordítását említik, bár még előfordulnak nyelvi hibák és a szövegalkotás szorosan ragaszkodik a forrásnyelvi szöveg szerkezetéhez, a szöveg érthető marad. Bár a szöveg olvashatósága nehézkes lehet, és erős az interferencia, a forrásnyelvi szöveg fő pontjait közvetíti a fordítás.

²⁶ CEFR 33

²⁷ CEFR 104

²⁸ CEFR 113

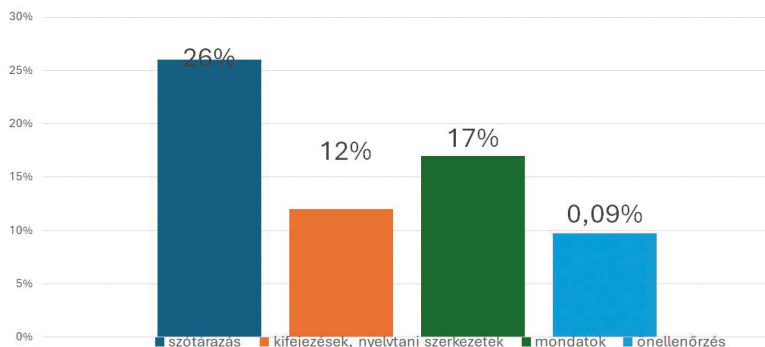
C2	Képes a szakterületén kívül eső, A nyelven írt szakanyagok B nyelvre történő fordítására, feltéve, hogy a tárgyi pontosságot az érintett terület szakértője ellenőrzi.
C1	Le tud fordítani B nyelvre A nyelven írt, a saját szakterületéhez tartozó társadalmi, tudományos és szakmai témájú elvont szövegeket, sikeresen közvetítve az értékelő szempontokat és érveket, beleértve a hozzájuk kapcsolódó számos következményt/implikációt is, bár egyes kifejezéseket az eredeti nyelv túlságosan befolyásolhat.
B2	Képes A nyelvből B nyelvre világosan szerkesztett fordításokat készíteni, amelyek tükrözik a szokásos nyelvhasználatot, de az forrásnyelv sorrendje, bekezdések, írásjelek és sajátos megfogalmazások túlságosan befolyásolhatják. Képes olyan fordításokat készíteni B nyelvre, amelyek szorosan követik az eredeti A nyelvű szöveg mondat- és bekezdésszerkezetét, és pontosan közvetítik a forrásszöveg fő pontjait, bár a fordítás olvasása nehézkes lehet.
B1	Képes egyszerű, tényszerű szövegek A nyelvből B nyelvre történő hozzátétőleges fordítására, amelyek egyszerű, standard nyelven íródtak, és szorosan követik az eredeti szöveg szerkezetét; bár előfordulhatnak nyelvi hibák, a fordítás érthető marad. Képes rövid, tényszerű, egyszerű, standard nyelven írt szövegekben szereplő információk A nyelvből B nyelvre történő hozzátétőleges fordítására; a fordítás a hibák ellenére is érthető marad.
A2	Képes egyszerű nyelvezettel megközelítő fordítást készíteni A nyelvből B nyelvre nagyon rövid, ismerős és mindennapi témájú, a legnagyobb gyakoriságú szókinccset tartalmazó szövegekből (A nyelvből); a hibák ellenére a fordítás érthető marad.
A1	Szótár segítségével le tud fordítani egyszerű szavakat és kifejezéseket az A nyelvből a B nyelvre, de nem mindig választja ki a megfelelő jelentést.

Az őszi félév első óráján a másodéves hallgatók próbafordítást írtak, és a fordítás befejezése után a fordítási folyamattal, a használt eszközökkel kapcsolatos kérdésekre válaszoltak egy kérdőíves felmérésben. A próbafordítás szövege egy három bekezdésből álló általános szöveg volt a motiváció témájában. A szöveget tantermi körülmények között fordították a hallgatók. Az első kérdéssel arra voltunk kíváncsiak, mi volt az első lépés, mielőtt nekiálltak volna a fordításnak. A hallgatók 34,69%-ka válaszolta azt, hogy először végigolvasta a szöveget, 53,06%-uk pedig a szöveg kiszótárazásával kezdte a munkát. Meglepőnek tűnhet, de Quinci²⁹ is arra az eredményre jutott vizsgálata során, hogy a hivatásos fordítók ritkán olvassák végig az egész szöveget a fordítás előtt, ez inkább a gyakornokokra volt jellemző.

A próbafordításban a hallgatók a hosszabb és számukra nehezebben értelmezhető paragrafusok fordításánál hasonló stratégiákat alkalmaztak, a bekezdés elolvasása után tagmondatokra bontották azt, és mondatokként próbálták fordítani. Volt, aki fordítóprogram megoldásával vetette egybe sajátját. Ha nehezebb terminussal találkoztak, próbálták a kontextust segítségül hívni, különféle online szótárakban keresgéltek, több forrásból ellenőrizték a jelentést, de ilyenkor is többen említették a fordítóprogramokat (DeepL, Google fordító).

²⁹ QUINCI i.m. 158.

A harmadik ábra azt mutatja, mire használták a hallgatók a DeepL és Google fordítóprogramját a próbafordítás elkészítésekor. 26%-uk a szótárazást jelölte meg, 17%-uk mondatok fordítására használta, 12%-uk kifejezésekre, nyelvtani szerkezetekre keresett rá, és csupán 0,09% használta önellenőrzésre a saját fordításuk elkészítése után.

3. ábra. Fordítóprogramok használata

A kérdőív rákérdezett a szótárhasználati szokásokra is. A válaszadók 51%-a a jisho nevű online japán-angol/angol-japán szótárt jelölte meg.³⁰ A szótár népszerűsége praktikusságában rejlik, teljes mondatot furiganáz, egyenként megadja az egyes szavak jelentését angolul, és példamondatot is mellékel. A második leggyakrabban, bár jóval kisebb arányban (8,16%) használt szótár a japán–magyar/magyar–japán Adys-szótár.³¹ A szótár előnyei közé tartozik, hogy megadja a japán szavak magyar megfelelőjét, segítve ezzel a pontos fordítást. Használták még a hallgatók a Kanji study (6,12%) applikációt a kandzsik kikeresésére, illetve a Takoboto (4,8%) és Akebi (4%) alkalmazásokat is. 2,4%-uk szintén megjelölte a Magyar értelmező kéziszótár alkalmazását. Papíralapú szótár használata azért nem merült fel, mert, mivel tantermi körülmények között zajlott a fordítás, a hallgatóknál nem volt ilyen szótár.

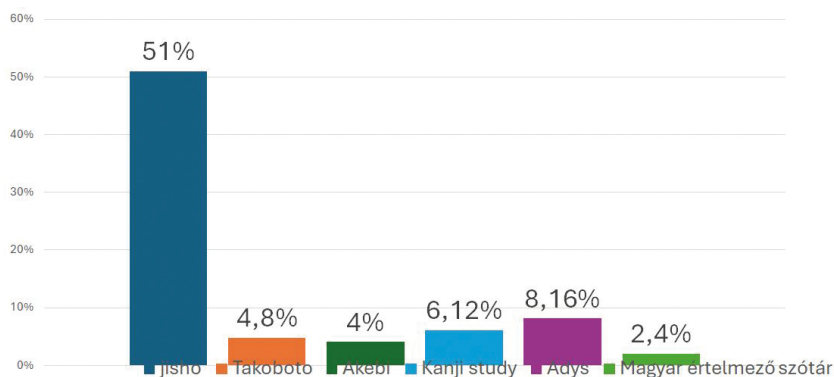
A 4. ábrán láthatjuk a hallgatók szótárhasználati szokásait.

A hallgatói visszajelzések arra engednek következtetni, hogy a próbafordítás-kor még több akadályba ütköztek, egy-egy terminus, mondat fordításakor bizonytalannak mutatkoztak („improvizáltam”, „reménykedtem, hogy jól fordítottam”, „megpróbáltam kislabizálni”, „harcoltam vele”, „későbbre hagytam”).

A hallgatók próbafordításaiból az is kirajzolódik, hogy a forrásnyelvi lexikai és grammatikai nehézségek mellett, célnyelvi hiányosságok is megmutatkoznak (egybeírás-különírás, kis és nagy kezdőbetűk használata, nyelvhelyességi problémák, központosítás stb.). Az időmenedzsment terén is jelentkeztek problémák: volt, aki elakadt a szótárazásnál, a fordításba már nem volt ideje belekezdeni, mások pedig elkezdték ugyan a szöveg fordítását, de befejezni már nem volt idejük. Mindezeket

³⁰ jisho.org/ (letöltve: 2025.01.10)

³¹ adys.org/ (letöltve: 2025.01.10)

4. ábra. Szótárhasználat

vessük egybe a KER-ben és a két ismertetett kompetenciamodellben megfogalmazottakkal, és vizsgáljuk meg, mit hasznosíthatunk ezek közül az alapképzésben!

Mely alkompetenciák fejlesztésével érdemes tehát az alapképzésen foglalkozni? Mindkét modell említi a bilingvális vagy a nyelv és kultúra alkompetenciát. Ennek fejlesztését – mindkét nyelven – mindenképpen el lehet kezdeni a képzés ezen fázisában. A célnyelv fejlesztése – a japán nyelvi órák mellett – a tanfordításokra történő egyéni oktatói visszajelzésekkel is történhet. A képzésünkön erre van egy már kidolgozott és bejáratott módszer: a hallgatók feltöltik MS Teams-re a fordításait, és az oktató még az óra előtt visszajelzést ad ezekre. A visszajelzés színkódokkal történik, így a hallgató tudja, hogy nyelvhelyességi, helyesírási, terminológiai, szövegszintű stb. hibát vétett-e, és még óra előtt módjában áll átgondolni/javítani a fordítását (önreflexió, önjavítás). Az órán közösen megbeszéljük az egyes megoldási alternatívákat, és mintafordítást is nézünk.³² A képzés második félévében pedig Klaudy 10 nyelvhelyességi kérdése alapján fókuszálunk a magyar nyelvhelyesség fejlesztésére. A fordításra választott szövegeket igyekszünk aszerint megválogatni, hogy a hallgatók kulturális kompetenciája úgy fejlődjön, hogy érintünk pragmatikai és szociokulturális kérdéseket is. A LearningApps applikáció³³ segítségével pedig minden óra elején játékosan elevenítjük fel a szövegben előforduló szavakat, a sikeres megoldásokat plusz pontokkal jutalmazzuk. Ezzel a forrásnyelv fejlesztését segítjük.

Mindkét modell említi a fordításelméleti ismereteket, illetve a fordítási kompetenciát, amely alatt az EMT nem csak a két nyelv közötti átváltást érti, hanem egyéb módszertani ismereteket is. A fordítói specializáción a képzés első félévében fordítástechnikai ismereteket oktatunk a hallgatóknak (pl. többszörösen bővített mondatok fordítása, jelzői mellékmondatok fordítása, modalitás, a névelő kérdése stb.). Az Általános fordítástechnika I-II. kurzusok anyagát a tanulmány szerzőjének

³² SOMODI JÚLIA: „Dialóguson alapuló oktatói visszajelzések. A hallgatói fordítások „értékelése””. *Alkalmazott nyelvészeti közlemények*. 2023, 16/1. 87–100.

³³ learningapps.org/ (letöltve: 2025.01.10.)

szerkesztésében 2025 végén megjelent *Japán–magyar fordítástechnika* munkafüzet tartalmazza.³⁴ A haladó specializáción az utolsó két félévben sor kerül a szövegtípusok és műfajok oktatására, valamint a lexikai és grammatikai átváltási műveletekkel való ismerkedésre párhuzamos korpuszon keresztül.

A modellek kitérnek a gépi fordításra is. Az alapképzésen néhány órát szentelünk arra, hogy beszéljünk a gépi fordítás korlátairól, előnyeiről, a humán fordító szerepéről. Mesterképzéses hallgatókkal már foglalkozunk a gépi fordítás utószerkesztésével, megítélésünk szerint viszont alapképzésen – figyelembe véve a hallgatók forrás- és célnyelvi készségeit – korai lenne utószerkesztést oktatni.

Szintén helyet kell kapnia az alapképzésben a stratégiai alkompetenciának (PACTE) vagy az EMT elnevezése szerint a személyes és interperszonális kompetenciának. A MS Teams-en való oktatói visszajelzések az önreflexiót, önellenőrzést és önjavítást fejleszthetik. A kurzusokon rövidebb mondatok és szövegrészek fordításával törekszünk az időmenedzsment javítására, a csoportmunka pedig a csoporttársakkal való együttműködést is fejlesztheti. A hallgatók döntési képességét szintén szükséges fejleszteni, hiszen házi feladatokban gyakran találkozunk azazal a jelenséggel, hogy egy forrásnyelvi mondatnak több lehetséges fordítását adják meg, mintegy az oktatóra bízva a legjobb megoldás kiválasztását.

A PACTE-modellben megjelenik az instrumentális vagy eszközhasználati kompetencia, az EMT pedig a technológiai alkompetencia elnevezéssel él. Ezalatt értjük a fordítási segédeszközök használatát (papíralapú és elektronikus szótárak, enciklopédiák, fordítástámogató elektronikus eszközök, gépi fordítás stb.). Órai és otthoni munka segítségével fejleszthetjük ezt az alkompetenciát, megismertetve a hallgatókat a fordítási segédeszközökkel. A tanév első óráján végzett felmérésből kiderült, mely szótárakat ismerik és használják a hallgatók, erre az eredményre alapozva pedig bővíthetjük ezirányú ismereteiket.

A szolgáltatói alkompetencia fejlesztésére a képzés ezen szakaszában nem indokolt, hiszen nem hivatásos fordítók képzése a cél.

Keveset lehet azonban arról tudni, hogyan lehet elsajátítani a fordítási kompetenciát. Ahhoz, hogy ezt megtudjuk, empirikus longitudinális vizsgálatokra van szükség.³⁵ A korábbi kutatások rámutattak, hogy a fordítási kompetencia elsajátítása ciklikus folyamat. A fordítási kompetencia nem egy veleszületett kompetencia, hanem megszerzett, márpedig a megszerzés egy ciklikus folyamat a kezdeti szakasztól a kompetenciák megszilárdulásának szakaszáig. Ez alapján azt feltételezhetjük, hogy az elsajátításnak különböző szakaszai vannak, és az egyes alkompetenciákat nem párhuzamosan szerezzük meg.³⁶

2025 szeptemberében megkérdeztük azokat a harmadéves hallgatókat, akik 2024-ben a képzés elején kitöltötték a kérdőívet, miben érzik, hogy fejlődtek a specializáció

³⁴ SOMODI Júlia: *Japán–magyar fordítástechnika*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, 2025.

³⁵ QUINCI: i.m.

³⁶ HURTADO ALBIR (2021, 407)

kurzusain. A válaszadók 97%-a válaszolta, hogy a specializáción megszerzett elméleti ismeretek segítik őket a fordításban. Több válaszadó emelte ki, hogy úgy érzik, javult a magyar helyesírásuk és nyelvhelyességi ismereteik bővültek, könnyebben boldogulnak a hosszabb, többszörösen összetett mondatok vagy a módosító mellékmondatok fordításával. Többen írták, hogy fejlődött a japán szövegértésük, bővült forrásnyelvi lexikai és grammatikai tudásuk. Szintén többen emelték ki azt is, hogy kevesebb idő alatt, gyorsabban tudnak fordítani. A későbbiekben mélyinterjúkkal igyekszünk pontosítani a kapott válaszokat.

Kutatásunk későbbi szakaszában longitudinális vizsgálatokkal mérjük majd, milyen mértékben fejlődik a hallgatók fordítási kompetenciája a négy félév alatt az első órán elvégzett próbafordításhoz mérten.

Érdekes lehet számunkra Kumpulainen 2016-os 7 BA-s hallgatóval végzett longitudinális kutatása a fordítási kompetencia elsajátításáról. Bár a kutatás kismintás, de megállapította, hogy a képzés során csökkent a forrásnyelvi interferencia. A leglassúbb fejlődés az idiomatikus kifejezések és a pontos szókincs alkalmazása a célnyelven, valószínűleg azért, mert ezek nem elsajátíthatók, hanem idővel fejleszthetők. A kutatás arra is rámutatott, hogy fejlődtek a hallgatók fordításméleti ismeretei is. Kumpulainen három fejlődési szakaszt különít el:³⁷ egy „kezdeti szakasz”-t, amelyben a nyelvi transzferre negatívan hat a FNy struktúrája, ahogy a tanulók elégtelen célnyelvi ismeretei sem teszik lehetővé számukra, hogy felismerjék a transzferrel kapcsolatos problémákat; a „túlzás szakaszát”, amelyben a tanulók felhagynak a szó szerinti megközelítéssel, és hajlamosak erősen eltérni az FNySz-től, akkor is, ha ez nem szükséges. Ebben a szakaszban nagyrészt a kihagyást alkalmazzák; végül a „hiányos CNySz szövegalkotási készségek stádiumát”, amelyben Fny hatás ugyan hiányzik, de a CNySz nem felel meg a Cny normáinak és szabályainak.

Összegzés

A tanulmány az alapképzésben fejlesztendő fordítási kompetenciák kérdését járta körül. Kérdőíves felmérés eredményei alapján mutattuk be a fordítói specializációra jelentkező hallgatók motivációját és a specializációval szemben megfogalmazott elvárásait. Az EMT, PACTE és a KER 2018-as kiegészítő kötete alapján fogalmaztuk meg, mely fordítási kompetenciák fejlesztésére érdemes hangsúlyt fektetni a képzés kezdeti szakaszában. A kutatás korlátai között meg kell említenünk, hogy egyetlen év kérdőíves felmérési eredményeit veszi alapul. A kutatás folytatásaként adatokat gyűjtünk a következő években is, valamint longitudinális vizsgálattal mérjük, hogy a 2024–’25-ben a fordítói specializációra beiratkozott hallgatóknak milyen mértékben sikerült megszerezniük az első évben az egyes fordítási kompetenciákat.

³⁷ Minna KUMPUAINEN: „Learning Translation: An Empirical Study into the Acquisition of Interlingual Text Production Skills.” *Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Education, Humanities, and Theology, Joensuu: University of Eastern Finland*. 2016, No. 91, 194.

Bibliográfia

- G. ANDERMAN: „Professional Training and the Profession. Europeanisation of Translation Training”. *Bulletin of the Institute of Translation and Interpreting*. VI, 1988. 5.
- HELTAI P.: „Van-e egységes fordítási kompetencia?” *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, XIV. évfolyam, 2019, 2. szám. 9–24.
- A. HURTADO ALBIR (szerk.): *Researching Translation Competence by PACTE Group*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins. 2017, 40. DOI: 10.1075/btl.127.
- A. HURTADO ALBIR: „Translation Competence and Its Acquisition.” In Fabio ALVES – Arnt Lykke JAKOBSEN (szerk.): *The Routledge Handbook of Translation and Cognition*, New York, Routledge. 2021, 389–415.
- D. KIRALY: *A Social-Constructivist Approach to Translator Education*, Manchester, St. Jerome, 2000. DOI: 10.7202/008733ar.
- M. KUMPULAINEN: „Learning Translation: An Empirical Study into the Acquisition of Interlingual Text Production Skills.” *Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Education, Humanities, and Theology, Joensuu: University of Eastern Finland*. 2016, No. 91.
- NUGANUMA M. 長沼美香子: „Daigaku ni okeru honjakukujóiku no dzsitsurei – Honjaku riron no ójó sita kokoromi – 大学における「翻訳教育」の事例 — 翻訳理論を応用した試み —”. *Interpretation Studies*, V, 2005. 225–237.
- PACTE: „Building a Translation Competence Model”. In ALVES, F. (szerk.): *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*, Amsterdam, John Benjamins, 2003, 43–66.
- A. PYM: „Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach”, *Meta*, Vol. 43, 2003/4, 481–497.
- Ch. SCHÄFFNER: „Running before Walking? Designing a Translation Programme at Undergraduate Level.” In SCHÄFFNER, Ch. – ADAB, B. (szerk.): *Developing Translation Competence*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 2000, 143–156.
- SOMODI J.: 2023. „Dialóguson alapuló oktatói visszajelzések. A hallgatói fordítások „értékelése””. *Alkalmazott nyelvészeti közlemények*. 2023, 16/1. 87–100.
- SOMODI J.: *Japán–magyar fordítástechnika*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, 2025.
- SZLÁVIK Sz.: „Az utószerkesztési kompetencia (PE) fejlesztésének lehetőségei”. *Modern Nyelvoktatás*, I-II, 2023. 35–48.
- C. QUINCI: *Translation Competence: Theory, Research and Practice*, New York, Routledge, 2023.

Internetes források

arts.u-szeged.hu/kepzesek-btk/alapkepzes/anglisztika-angol
arts.u-szeged.hu/kepzesek-btk/alapkepzes/germanisztika-nemet
bolcsesz.uni-miskolc.hu/uj/kepzesek_ba.php
btk.unideb.hu/alapkepzes
btk.elte.hu/alapszakok/keletinyelvek-japan
btk.kre.hu/index.php/keleti-nyelvek-es-kulturak-japan-szakirany-ba
btk.kre.hu/index.php/alapkepzesek/category/1343-2024-szeptemberetol-
ervenyes-mintatantervek.html
jisho.org/
adys.org/
apps.apple.com/us/app/poro-kanji-study/id1579811261
European Framework of Reference (CEFR) Companion Volume (Council of Europe
2018). [rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-
learning-teaching/16809ea0d4](https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4)
European Master's in Translation. Competence Framework. The EMT Board and Competence
Task-Force, 2022. [commission.europa.eu/news/updated-version-emt-competence-
framework-now-available-2022-10-21_en](https://commission.europa.eu/news/updated-version-emt-competence-framework-now-available-2022-10-21_en) (Letöltve: 2025. 01.10.)
btk.kre.hu/index.php/alapkepzesek/category/1343-2024-szeptemberetol-
ervenyes-mintatantervek.html

Rezümé

A bolognai rendszer bevezetésével egyidőben indult tanszékiünkön az alapképzésen fordítói specializáció. Kevés szó esik a szakirodalomban az alapképzésen zajló fordításoktatásról, ennek oka pedig abban keresendő, hogy a cél nem profi fordítók képzése. Mégis szükséges foglalkozni a témával, hiszen az alapképzésre jelentkező hallgatók körében népszerű a fordítói specializáció, évről évre számos hallgató veszi fel a fordítói órákat. Jelen kutatás a hallgatók körében végzett 2024-es kérdőíves felmérés eredményei alapján arra keresi a választ, hogyan látják a fordítói specializációra jelentkező hallgatók a fordítói munkát, hogyan viszonyulnak a fordítási folyamathoz, illetve mi a céljuk a fordítói specializációval. Ismertetjük a fordítási kompetencia témájában végzett jelentősebb kutatási eredményeket, bemutatunk két kompetenciamodellt (PACTE, EMT), valamint a KER kiegészítő dokumentuma alapján a közvetítés fogalmát. Az előzetes empirikus kutatások és a hallgatói kérdőívek eredményei alapján arra igyekszünk rávilágítani, milyen fordítói kompetenciákat lehet, sőt érdemes fejleszteni az alapképzésben.

Kulcsszavak: fordítói specializáció, alapképzés, fordítási kompetencia, fordításoktatás

*The Specialisation in Translation from the Students' Point of View**Abstract*

Simultaneously with the adoption of the Bologna Process, a specialisation in translation was introduced in our department. The issue of teaching translation at the undergraduate level is rarely mentioned in studies about translation, as the aim at this level is not to train professional translators. However, it is necessary to deal with this issue, as the specialisation in translation is popular among undergraduate students and many students take translation courses every year. The present study, based on the results of a questionnaire survey among students, aims to find out how students enrolled in the translation specialisation perceive the work of translators, how they approach the translation process, and what goals they aim to achieve through the translation specialisation. We will present the major research findings on translation competence, two models of translation competence (PACTE, EMT), and the concept of mediation based on the CEFR complementary document. On the basis of prior empirical research and the results of student questionnaires, we will also try to identify the translation competences that can and should be developed at the undergraduate level.

Keywords: specialisation in translation, translation competence, undergraduate level, teaching translation

KATALIN ÁGOSTAI

Behind the Scenes of Subtitling

Introduction

In the past decade, more people have been watching movies and TV series not just on television, but also on online platforms such as Netflix, Disney+, Max (formerly known as HBO and HBO Max), SkyShowtime, etc. The amount of content is increasing year by year, and because of this, the demand for either a dubbed or a subtitled version is increasing, too. The translators in this field of work, audiovisual translators, or in Hungarian commonly known as dubbing scriptwriters,¹ are asked to create the texts for dubbing or subtitling, then the target-language text ‘miraculously’ appears on the platforms. But what exactly does the audiovisual translator do, and what difficulties does he or she face in producing the text in the target language? In this article, the author would like to give the readers a sneak peek into the ways of official (e.g., paywall-protected) Hungarian audiovisual translation, focusing on the creative process of Hungarian target language subtitles, translated from Japanese source language movies and series. What are the technical requirements for creating an official Hungarian subtitle? What are the old and new difficulties in this field of translation? How can someone in Hungary enter this field of work that seems so distant for the average cinemagoer? All these additional questions will be answered in the article.

Audiovisual translation

The term ‘audiovisual translation’ (AVT) is used to describe the translation of a product that has both an audible (audio) and a visible (visual) element. The categorization of these translations varies, but the simplest approach might be to divide them into two categories. The first category is revoicing, where an actor or actress is used to say the translated text aloud. The second category is subtitling, which will be the main topic of this article and explained in the next sub-chapter.

In Hungary, the audience of audiovisual products prefers revoicing to subtitles, such as lip-synchronized dubbing and voiceovers. In the case of revoicing and subtitles, the translator not only translates the spoken text (audio) of the source language, but also considers, among other things, the visible (visual) part of it, as well as all verbal or non-verbal signals. He or she pays attention to the scene of

¹ SEREG Judit, *A szinkronnyelv befogadói értékelése és hatása az anyanyelvi nyelvhasználatra*, PhD dissertation, ELTE, Budapest, 2020, 35.

the movie or the episode when finding the appropriate meaning for a situational sentence, i.e., phraseologies,² and does not translate the sentences without watching the video. Ideally, the translator should have enough time to watch the video at least once before starting to work on the translation, but there might be cases where there is, for example, a Hungarian vendor who provides the materials to the translator, and for some reason is late in providing them, or the original creator responsible for the given materials does not provide enough time for the translator. This could be because the bureaucracy between the foreign (e.g., Japanese) and domestic (Hungarian) parties takes too long, or because the foreign party is only a stepping stone in the whole process and must pass the files on to another party. In the case of the largest streaming sites, there is usually a domestic vendor intervening between the Hungarian translator and the foreign party.

In Hungary, the audience is most likely to encounter lip-synchronized dubbing. This type of revoicing requires a target-language text that is of the same length as the source-language text and which also considers phonetic (e.g., lip movements) and kinetic (e.g., body language) factors. In addition, the translator must bear in mind that the text has to indicate the pauses made by the source language actor or actress, as well as all reaction sounds.³ In other words, every sound and every word uttered by the source-language actor or actress, as well as any pauses made by them must be indicated in the target-language text. In this type of multimodal translation, the translator provides a translation which will be used by the Hungarian actors and actresses, and their voices will replace the voice tracks of the source language actors and actresses.

In the case of a voice-over, the 'rules' are slightly different. The purpose of voice-overs in Hungary is to convey the meaning of the original within a similar time interval. The length of the target-language text does not have to be the same as that of the source language text, it is recommended to be slightly shorter. The lip movements, pauses, and reaction sounds do not have to be retained, it is usually sufficient to have a summarized source text with indications of longer (e.g., at least 3-second) pauses. The source-language voice track is not replaced, but it is softened, and the target-language voice track is heard over it.

There are other types of audiovisual translation, too, such as translation for advertisements, translation for hearing-impaired people, etc., which will not be discussed here.

² KLAUDY Kinga, 'A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról'. *Magyar Nyelvőr*. CXII/3 (1988), 305–314, 305.

³ Luis PÉREZ GONZÁLEZ: 'Audiovisual translation'. In Mona BAKER – Gabriela SALDANHA (eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London/New York, 2011, 13–20, 17.

Subtitling

Subtitling is very different from revoicing. For target-language texts intended for subtitling, the translator only needs to ensure that the subtitle remains on screen for as long as the source-language actor is speaking the text, also considering kinetic factors, of course. In Hungary, however, the translator is also expected to be familiar with the technical aspects of subtitling. This includes creating the subtitle file, time-coding it, adhering to its formal requirements, etc. Currently, the maximum length of a subtitle is two lines, and sentences must be broken into semantic or syntactic units.⁴ In Hungary, subtitles are centered and appear at the bottom of the screen. If there is already text in the subtitle area, such as the credits list, the Hungarian vendors for the streaming platforms require the subtitle to appear at the top of the screen, centered, for the duration of the ‘disturbing’ text.

However, this alignment at the top is not implemented on all streaming sites or television channels. There are television channels whose satellites are unable to transmit the signals necessary to display subtitles, or they are unable to meet the technical requirements of top alignment for other reasons. Streaming sites may not have prepared the program codes for top-alignment or may simply not want to burden translators with this formatting requirement. However, in the case of illegal or other fan translations, the subtitles are left to the skill of the fan translators. In their translations, we can see more than two lines of text on the screen at once, unlike in official Hungarian subtitles, where only two lines of subtitles are displayed. However, in the case of some German subtitles on the streaming website called Crunchyroll, which started as a not entirely legal website, the audience can encounter more than two lines on the screen at the same time, for example in a TV series by Kurokawa Tomoyuki 黒川智之, as seen in Figure 1. In the case of Netflix’s Japanese subtitles, for example, it is allowed to align the subtitles both horizontally and vertically, even at the same time.⁵

The number of characters per line is also important in subtitles, as broadcasters and streaming services allow different numbers of characters due to their technical and other parameters. While this number is 42, including spaces, for the Netflix streaming service, it is usually less in cinemas or on television channels.⁶ Researchers have also suggested this number,⁷ but the audience may encounter cases of 38 or even only 35 characters per line.

The speed at which subtitles are read is also important, as children and adults can read different amounts of text in the same time interval. This reading speed is usually expressed in a ‘characters per second’ unit (CPS), which can be set and announced in advance by the international or domestic studios, and the subtitling

⁴ PÉREZ GONZÁLEZ, ‘Audiovisual translation’, 14–16.

⁵ ‘Japanese Timed Text Style Guide’, partnerhelp.netflixstudios.com.

⁶ ‘Hungarian Timed Text Style Guide’, partnerhelp.netflixstudios.com.

⁷ Fotios KARAMITROGLOU, ‘A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe’, translationjournal.net

Figure 1. An example for a subtitle consisting of more than two lines. Kurokawa Tomoyuki: *Dead Dead Demon's Dededede Destruction* デッドデッドデーモンズデデデデストラクション (series) S1 E2, 19'50", crunchyroll.com, 2024.

programs can set and display this unit. In other words, the translator does not have to calculate anything, as the program automatically indicates if the translator has exceeded the allowed limit. The free downloadable program called Subtitle Edit has all the features and settings that a Hungarian translator might need when writing subtitles, but nowadays some companies have started using their online, cloud-based subtitling websites, where the user interface displays all the necessary parameters for the user. In this way, companies are less likely to experience information leaks, incorrect settings used by the translator, or files being lost or deleted from the translator's or proofreader's computer, as everything is stored and configured in the company's cloud. In specific cases, the translator must create the entire subtitle file, which means not only writing the text for the time intervals given in each subtitle box, but also creating the subtitle from scratch.

One of the aims of subtitles is to be concise. For example, in a scene of a street demonstration where people are talking over each other, only the texts of a maximum of two speakers can be displayed at the same time, in separate lines, each beginning with a dash. This means that the translator must decide which of the speakers is more important to the storyline.

Lyrics, dialects, sign language, and other tough nuts

Once the translator knows all the technical requirements and expectations, the creative part of subtitling comes into play. Translating a monologue or dialogue while keeping in mind the multimodal context is one thing, but what happens when the translator encounters lyrics, sign language, dialects, or even just another

text existing on the video? The short answer would be that the foreign or domestic party decides what to do. But there is always a longer answer.

It is always important to know what the film or episode is trying to convey to the audience, i.e., its creative intention. In the case of both dubbing and subtitling, the translator should be given a show guide or a brief description of how to handle unconventional texts (e.g., lyrics, foreign dialogue, etc.), but in the case of subtitling, the translator may not always receive additional guidance before starting to work. The best course of action is to ask the party from whom the translator received the files, and inform them as soon as possible about the unexpected content. Lyrics can be translated with rhymes, without rhymes, or skipped altogether if they are not relevant to the plot.

Dialects require a different approach. If they are not plot-relevant, then the domestic vendor, for example, can ask that the translator translate a dialect as if it were not a dialect, in other words, to use the standard language. If they are not necessarily plot-relevant but can be highlighted, or if they are plot-relevant, then the translator should ask his or her supervisor whether he or she can be creative or not. If the answer is positive, then the creative work can begin. In Hungary, however, the use of Hungarian dialects gives a different feeling to the audience than a Kansai or Osaka dialect. A dialect from Szeged, for example, can be seen as very local,⁸ and therefore strange in a Japanese context, while other dialects can be derogatory and can again convey a strange feeling. It is recommended to convey the original culture and what the original creator intended to say.⁹

The Netflix guidelines take a similar approach to foreign dialogues.¹⁰ If they are relevant to the plot, the translator should translate them, and in addition, some Hungarian providers require the translator to format them in italics, for example, to show that these dialogues were not said in the main language of the film or episode. In the movie *A Far Shore* (*Toi tokoro 遠いところ*) by Kudo Masaaki 工藤将亮, the heroine's grandmother uses one of the Ryukyu languages, most likely Okinawan, given her place of residence in the movie. Since UNESCO recognizes Okinawan and other Ryukyu languages as languages,¹¹ it is logical to assume that her lines would be displayed in italics, but in the end, she only uses incorrect grammar in Hungarian to represent the Okinawan language, and there is no indication of the language change in the English subtitles.

1a) あんたには、うちなあぐちはつうじらんさ。(Anta ni wa, uchinaaguchi wa tsuu-jiran sa.)¹²

1b) You don't understand Okinawan.

1c) Te nem érted okinavai nyelvé.

⁸ DALLOS Szilvia, *Magyar bangja*, Nap Kiadó, Budapest, 2018, 163.

⁹ DALLOS, *Magyar bangja*, 171.

¹⁰ 'Localization Best Practices – Nonfiction Content', partnerhelp.netflixstudios.com

¹¹ HIDVÉGI Zsófia, *The Revitalization of the Ryūkyūan Languages: A model proposal for affect-analysis based impact measurement*, PhD dissertation, ELTE, Budapest, 2023, 42.

¹² KUDO Masaaki, *A Far Shore*, 37'44", Studio Nayura, Japan, 2022.

In the case of sign language, the translation again depends on the creative intention and the provider of the work. Of course, learning a sign language for a film or an episode is too much to ask and too much to do, so translators are usually given a transcription or English translation of the sentences signed by the actor or actress. For example, in the movie *Small, Slow but Steady* (*Keiko, me wo sumasete* ケイコ、目を澄ませて) by Miyake Sho 三宅唱, the signed sentences are transcribed on the screen after the heroine's, Keiko's, signing, making it understandable even without knowing sign language. These texts are called forced narratives, and in Hungarian, they must be indicated in the subtitle, which means that they have to be written in all capital letters. In another movie, *Drive My Car* (*Doraibu mai ka* ドライブ・マイ・カー) by Hamaguchi Ryusuke 濱口竜介, the sign language of the Korean Lee Yuna is not translated, but at the end of the film, the audience can see a translation of her signing, which is integrated into the frames of the film, meaning that the translation of her signing appears in the film on a big screen, but in the very far background. The translation on this screen was so far away from the audience that it was impossible for them to read. For the first two hours of the film, the English or Hungarian subtitles were the only help for the audience to understand the Korean sign language, except for a few cases in which Lee Yuna's husband translates her signing into Japanese with his own words.

Conclusion

In the case of official Hungarian subtitles, despite the technical and time constraints, subtitles can provide the audience and the translator with a wide range of opportunities to learn about the culture and nuances of the source language. The translator needs to be aware of all the technical requirements, which in some cases means creating the entire subtitle file from scratch. In addition, the party providing the work files to the translator can specify what the translator should or should not translate, including, for example, lyrics, dialects, foreign dialogue and sign languages. But once the translator is given the green light to translate, he or she can use all kinds of translation methods to translate and be as creative as possible. In fact, it is like the incredible balancing act of a tightrope walker who, while balancing, still has a certain amount of freedom to use his or her excess energy and room for maneuver.

Works Cited

- DALLOS SZ., *Magyar hangja*, Nap Kiadó, Budapest, 2018.
- HIDVÉGI, Zs., *The Revitalization of the Ryūkyūan Languages: A model proposal for affect-analysis based impact measurement*, PhD dissertation, ELTE, Budapest, 2023. DOI: 10.15476/ELTE.2023.252.
- ‘Hungarian Timed Text Style Guide’, partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/115003064248-Hungarian-Timed-Text-Style-Guide [05. 01. 2025.]
- ‘Japanese Timed Text Style Guide’, partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/215767517-Japanese-Timed-Text-Style-Guide [05. 01. 2025.]
- KARAMITROGLOU, F., ‘A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe’. translationjournal.net, translationjournal.net/journal/04stndrd.htm [05. 01. 2025.]
- KLAUDY, K., ‘A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról’. *Magyar Nyelvőr*. CXII/3 (1988), 305–314.
- ‘Localization Best Practices – Nonfiction Content’, partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/360000120207-Localization-Best-Practices-Nonfiction-Content [05. 01. 2025.]
- PÉREZ GONZÁLEZ, L., ‘Audiovisual translation’. In BAKER, M. – SALDANHA, G. (eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London/New York, 2011, 13–20.
- SEREG, J.: *A szinkronnyelv befogadói értékelése és hatása az anyanyelvi nyelvhasználatra*, PhD dissertation, ELTE, Budapest, 2020. DOI: 10.15476/ELTE.2020.063.

Movies Cited

- HAMAGUCHI, R. 濱口竜介 (director, 2021), *Drive My Car* ドライブ・マイ・カー [Do-raibu mai ka] (movie), Bitters End, Tokyo. [Translator of the Hungarian subtitles: Katalin Ágostai]
- KUDO, M. 工藤将亮 (director, 2022), *A Far Shore* 遠いところ [Toi tokoro] (movie), Studio Nayura, Japan. [Translator of the Hungarian subtitles: Katalin Ágostai]
- KUROKAWA, T. 黒川智之 (director, 2024), *Dead Dead Demon's Dededede Destruction* デッドデッドデーモンズデデデデデストラクション [Deddo deddo demonzu dededede desutorakushon] (series), crunchyroll.com/series/G8DHFV7827/dead-dead-demons-dededede-destruction [Translator of the German subtitles: Thomas Meier] [01. 05. 2025.]
- MIYAKE, S. 三宅唱 (director, 2022), *Small, Slow But Steady* ケイコ、目を澄ませて [Keiko, me wo sumasete] (movie), play.max.com/movie/9c92a6a1-3c53-4c17-8299-42bd6ead045c [Translator of the Hungarian subtitles: Katalin Ágostai] [01. 05. 2025.]

Abstract

When translating films and series, I have often experienced how complex and difficult my work is, especially when translating from Japanese. Translating an original English film is like performing an incredible balancing act, e.g., tightrope walking. Translating a Japanese text is, by contrast, like tightrope walking with an umbrella in one hand (with a ball rolling on the umbrella), and the original Kojiki text in the other hand as one tries to verbally adapt it to the modern Japanese language. In my article, I would like to offer a glimpse into the background of this almost absurd performance through my work, and briefly show what an audiovisual translator, more commonly known as a dubbing scriptwriter, can do with sign language, lyrics, dialects, and other Japanese-specific themes in films and series as he or she adapts all these to the world of subtitles.

Keywords: audiovisual translation, AVT, subtitling, subtitle, Netflix, Disney+, HBO

*Rezümé**A filmfordítás kulisszatitkai*

Munkásságom során nem egyszer tapasztaltam, hogy a filmek és sorozatok fordítása mennyire összetett és nehéz feladat, főleg ha japán forrásnyelvből történik. Egy angol forrásnyelvű film fordítását talán egy kötéltrécsos elképesztő egyensúlyozásához lehetne hasonlítani, miközben egy japán szövegnél ez a kötéltrécsos ráadásként egy esernyőt kapna az egyik kezébe, labdákat is forgatna az esernyő tetején, és mindeközben a másik kezében a Kodziki eredeti szövegét tartaná és szóban átültetné a mai japán nyelvre. Tanulmányomban szeretnék a saját tapasztalataimon keresztül betekintést nyújtani ennek a már-már abszurdnak nevezhető mutatványnak a hátterébe, és röviden bemutatni, miből kezdhet egy audiovizuális fordító, avagy szinkron dramaturg a japán filmekben és sorozatokban található jelnyelvvél, dalszövegekkel, dialektusokkal és más japánnyelv-specifikus témakörökkel, mindezt átültetve a feliratok dimenziójára.

Kulcsszavak: audiovizuális fordítás, AVT, feliratozás, felirat, Netflix, Disney+, HBO

MURATA SZAJAKA
Életszertartás
 Japánból fordította: Slánicz Balázs

A konferenciateremben ebédeltünk, amikor egy fiatal kolléganőm hirtelen félbehagyta az evést és felemelte tekintetét.

- Úgy hallottam, hogy elhunyt Nakao az Adminisztrációs osztályról.
- Tessék? Tényleg? – Egyszerre bámultunk rá nagyjából féltucatnyian.
- Úgy tudom, agyvérzést kapott.

Eszembe jutott Nakao derűs mosolya. Elegáns, szépen öszülő férfi volt, aki gyakran megosztotta velünk az ügyfeleitől kapott édességeket. Jóindulatát és előzékenységét mind jól ismertük. Csupán pár évvel korábban ment nyugdíjba.

- Pedig milyen fiatal volt még!
- Ezt ugye nem mondod komolyan?! Na és, mikor történt?
- Úgy tudom, tegnapelőtt. Ma reggel hívták fel a céget. Azt mondták, ma este búcsúztatják, és szeretnék, ha minél többen elmennénk, elvégre Nakao is ezt akarná.
- Világos, akkor rövidre fogom az ebédet. Sőt, talán jobban tenném, ha kihagynám a desszertet.

Én és egy kolléganőm ki se bontottunk a pudingunkat, hanem visszatettük egy-egy reklámszatyorba. Egy nálam egy évvel idősebb munkatársam húsos krumplival teli szájjal így szólt:

- Nakao finom lehet!
- Kicsit rágósnak hangzik, nem? Elvégre vékony és izmos volt.
- Egyszer ettem egy hasonló méretű férfit, és meglehetősen finomnak találtam.

Kicsit inas volt, ugyanakkor omlós.

- Valóban? Azt hallottam, hogy a férfiakból sokkal finomabb levest lehet készíteni.

A munkatársam, aki az imént velem együtt tette el a pudingját, hátrafordult, s így szólt:

- Iketani, ugye te is jössz az *életszertartásra*?
- Hát, nem is tudom – vettem oda bizonytalanul, és beletúrtam az ebédembe, amelyet a közeli vegyesboltban vásároltam.
- Mi, hogy-hogy? Csak nem olyasvalaki vagy, aki nem nagyon eszik emberhúst?
- Nem erről van szó. Valójában csak fáj a hasam, ráadásul pont menstruálok.
- Ó, hát ez érthető – bólintott fiatal kolléganőm.

– Csakhogy menstruáció alatt is teherbe eshetsz. Jobban tennéd, ha eljőnél az ételszertartásra. Lehet, hogy megtermékenyítenek!

Álszent módon nevettem, s a szósz áztatta fehérhúst egy korty palackozott teával öblítettem le.

Gyerekkoromban tilos volt emberhúst enni. Biztos, hogy tilos volt.

Egy olyan világban, amelyben gyökeret vert az emberevés, egyre csak veszítem el az önbizalmamat. Harminc éve, óvodáskoromban viszont biztosan tabu volt embert enni.

Egyszer az ovis társaimmal a buszon szóláncot játszottunk, és csupa olyan dolgot soroltunk, amit szívesen ennénk. Felváltva mondogatta mindenki, miből falatozna:

– Felhő! Olyan pihepuhának tűnik.

– Molnárpoloska! Mert olyan édesnek tűnik!

– Elefánt! – kántálta az egyik gyerek. – Jó nagy, biztos laktató!

Az ínyenc fiú után mások is állatneveket szajkóztak:

– Zsiráf!

– Majom!

Amikor én következtem, gondolkodás nélkül rávágtam:

– Ember! – Könnyed viccnek szántam, reagálva arra a lányra, aki a majmot mondta.

A válaszomra azonban felhördültek a buszban.

– Hogy miiii?!

– Undiiii!

Még a legjobb barátnőm is, aki a majmot mondta, szipogva, zokogva, remegő hanggal kérdezte tőlem:

– Maho, mégis miért mondtál ilyen szörnyűséget?!

Mintha láncreakció játszódott volna le, mindenki sírva fakadt a buszon, hatalmas ribillió tört ki.

Az óvó nénink, aki mindezt végighallgatta, jól leteremtett:

– Maho, még viccből sem szabad ilyet mondani! Ezért meg fog verni az isten!

Elkeseredtem. Nem értettem, hogy miért volt elfogadható a majomevésre gondolni, de az emberevésre nem.

Máig tisztán emlékszem az egyébként mindig kedves óvó nénim mérges arckifejezésére, a mögötte zokogó ovis társaimra és a sofőr zord tekintetére, aki mintha azt mondta volna magában, hogy „micsoda kölyök”. Úgy megrémültem, hogy meg se bírtam szólalni, csak ültem lehorgasztott fejjel.

A buszon mindenki a „becsületére” hivatkozva dorgált meg engem. Összehúztam magam, s annyira megmerevedtem, hogyha bárki rám üvöltött volna, a kirobbanó félelemtől bevizeltem volna. Visszafojtottam a lélegzetem, végül elsápadtam.

Azóta viszont apránként elkezdett változni az emberiség.

Rohamosan csökkent a népesség, és elhatalmasodott a világon az a nyugtalanító gondolat, hogy az emberiség netalán végleg kihalhat. Az efféle gondolkodás egyre nagyobb teret adott a „szaporodás” eszméjének.

Harminc év alatt apránként megváltoztunk. Az emberek már nemigen használták a „szex” szót, hanem általánossá vált a „megtermékenyítés”, vagyis a terhesség céljából történő párzás.

Bevett szokássá vált, hogy mikor valaki meghal, nem temetést tartanak, hanem „életszertartást”. Néhányan még rendeznek hagyományos virrasztást és temetést, azonban a legtöbben az életszertartást választják, és mivel az önkormányzat támogatja, ezért nem is kerül sokba.

Az életszertartáson a férfiak és nők elfogyasztják a holttestet, s társat keresnek a szaporodáshoz. Az újdonsült párok valahová elvonulnak és megtermékenyítéshez folyamodnak. E szertartás, a maga „halálból fakasztott élet” eszméjével tökéletesen beleillik a nép önkéntelen, szaporodás megszállott forrongásába.

Mostanában úgy érzem, hogy az emberek viselkedése egyre inkább hasonlít a csótányokéhoz. Úgy hallottam, a csótányok megeszik az elpusztult társaikat, és a haldokló egyedek rengeteg petét raknak le. Persze már az ősidők óta is mindig léteztek törzsek, amelyek a halott elfogyasztásával gyászoltak, ezért könnyen lehet, hogy ez a szokás mégsem olyan hirtelen alakult ki az emberek között.

A dohányzófülkében Jamamoto rágyújtott egy 1 milligrammos *American Spirit* cigarettára és fölnevetett:

– Iketani, te még komolyan ezen a gyermekkori emléken rágódsz?

Van egy dohányzófülke a cég pihenőszobájának csücskében, bár, mi tagadás, utóbbi csak névlegesen pihenőszoba, elvégre csupán egy italautomata és pár szék áll benne. Az üveglappal elválasztott dohányzóban gyakran találkozom a többi osztályon dolgozókkal. Jamamotóval is itt szoktam csevegni.

Jamamoto pocakos férfi, nálam három évvel idősebb, vagyis 39. Jóindulatú személy, bármiről lehet vele beszélgetni, gyakran nevet, de soha nem nevet *ki*, s könnyen osztok meg vele olyan dolgokat, amelyeket mással nem.

Neheztelve rágcsáltam a *Hi-lite* cigarettám mentolos szűrőjét.

– Nem rágódom különösebben. Egyszerűen nem tudok lépést tartani, harminc éve még teljesen más volt az általánosan elfogadott értékrend. Kicsit úgy érzem, mintha cserbenhagyna a nagyvilág.

Jamamoto pislogott, hosszú szempillái mögött kicsiny, kerekded szemmel figyelt.

– Hát, nem is tudom... Most, hogy mondod, lehet, hogy ovis korodban még nem szabadott emberhúst enni.

– Ugye? Biztos vagyok, hogy tabu volt! Manapság viszont mindenki azt mondja, hogy nagyszerű dolog. Én ezt már nem tudom követni.

– Tök jogos. Na de, mit szólsz a ma estéhez? Eljössz Nakao életszertartására?

– Te elmész?

Nyugtatott a tudat, hogy Jamamoto bár nem ellenezte különösebben a kannibalizmust, ugyanakkor nem is nagyon akart emberhúst enni. Annak ellenére, hogy mostanra általánossá vált az emberevés, egyesek mindmáig megrögzötten ellenzik, és azzal kampányolnak, hogy etikátlan. Jamamoto és én azonban nem erkölcsi megfontolásból nem eszünk emberhúst. Jamamoto hatodikos korában ételmérgezést kapott, miután félig nyers húst evett a nagypaja életszertartásán. Ami engem illet, szerintem nincs semmi gond azzal, ha valaki emberhúst eszik, olyannyira, hogy gyerekkoromban még viccből mondtam is, hogy szeretnék emberhúst enni. Pusztán arról van szó, hogy fölháborítónak tartom, hogy az ítélezésüknek nem volt semmiféle erkölcsi alapja.

– Lehet, el kéne mennem – mondta Jamamoto, miközben hátul vakargatta a nyakát –, örülnék, ha meg tudnék valakit termékenyíteni.

– Hmm... Akkor asszem veled tartok!

Elfogyott a cigarettám, úgyhogy lenyúltam egy szálat Jamamoto American Spiritjéből.

– Te ezt szereted? A gyenge cigiből többet szív az ember, és emiatt többet is költ, meg aztán károsabb is, nem?

– Jó az, én pont így szeretem – Jamamoto mennyei füstöt lehelte ki.

Nem sokan dohányoztunk a munkahelyünkön, úgyhogy Jamamotóval ketten sajátítottuk ki az üveglappal elválasztott dohányzófülkét.

A fülke kisebb volt, mint másfél négyzetméter, de az üvegen kinézve úgy éreztem magam, mint egy aranyhal az akváriumban.

Kifújtam a füstöt, amit a Jamamotótól kapott szálból szívtam. Jamamoto és én csak álltunk a kifújt fehér füstködben, és sületlenségekről fecsegtünk kémleltük a nyüzsgő külvilágot.

Aznap este elmentünk Jamamotóval Nakao életszertartására. Minekutána az életszertartás célja az új élet megfogánása, közkedvelt dolog kirívó, csiricsaré ruhákat viselni. Én még mindig abban a szürke kosztümömben voltam, amelyben dolgozni szoktam, Jamamoto pedig piroskockás-inget és fehér nadrágot viselt.

– Tudod, az életszertartáson muszáj hivalkodónak lenned – vetette oda Jamamoto mosolyogva, habár a ruhája egyáltalán nem passzolt a sötét bőrszínéhez.

Nakao háza a tokiói Szetagaja kerület luxusnegyedében volt. Pont a vacsora tállalására értünk oda, mindenhol áradtak az isteni illatok. Az egyik ezek közül bizonyára Nakao forrásban lévő húsának illata lehetett.

– Megérkeztünk – Jamamoto telefonján a térképet bámulva megállt. Nakao hatalmas családi házát kissé megrágták már az idő vasfoga; mihelyst beléptünk, megéreztek a fermentált szójakrém, vagyis a *miszo* illatát.

– Ez biztosan a *miszo* leveles illata! Lehet, hogy fehér *miszót* is tettek bele? Azta, de jó illata van! – Jamamoto vidáman szimatolta a levegőt, miközben beljebb ment.

Az előszobába egy rózsaszín velinpapírt ragasztottak, amelyen az állt: NAKAO MASZARU ÉLETSZERTARTÁSA.

– Jó estét!

– Á, isten hozta magukat! – Az ajtót kinyitva egy kötényt viselő hölgyet pillantottunk meg, gyönyörű hófehér hajjal. – Kérem, fáradjanak beljebb, rögtön nekilátunk a vacsorának!

A hölgy bizonyára Nakao felesége volt. Egy szezonális virágokkal gazdagon díszített nappaliba vezetett minket, ahol már várt ránk két lábos.

Nakao alighanem kedvelte ezeket az agyaglábosokat, előszeretettel hozott bennük a munkahelyünkre házi készítésű rizses ételeket, amelyeket megosztott velünk. Nakao mindig is nagy becsben tartotta a dolgait.

Úgy tartják, hogy mivel az emberhúsnak van némi kellemetlen szaga és mellékíze, nem javasolt egyszerűen sózni-borsozni, és úgy kisütni. Általában először gondosan előfőzik, majd egy *miszjó*-val teli lábosban tovább főzik. Az étel elkészítésében általában segítenek az ételszertartásokat lebonyolító cégek munkatársai. Az imént is néhány munkaruhát viselő férfi búcsúzott el tőlünk, mielőtt hazaindultak.

Puccba vágott nők és férfiak ülték körbe a cseréplábosokat. Már összetalálkozott az emberek tekintete, s beszélgetésbe elegyedtek az egymásnak szimpatikusak. Olybá tűnt, már egy ideje zajlik az ételszertartás.

– Kezdődjék hát el Nakao ételszertartása! Kérem, fogyasszanak jó sok étetet, hogy aztán új étetet nemzzenek! – nyitotta meg az eseményt Nakao felesége, miközben levette a lábosok fedelét, amelyekben a kínai kellel és *enoki* gombával összefőtt Nakao gőzölgött.

– Jó étvágyat! – mondtuk mindnyájan egyszerre egy rövid ima után, s nekilátunk Nakaót falatozni. Egyöntetűen dicsértük teli szájjal Nakao papírvékonyra szelt húsát.

– Valóban isteni. Asszonyom, a férje mennyei! – bólogatott egy ősz férfi, míg a húst a szájához emelte. – Ez aztán a jó szokás! Étetet fogyasztunk, s étetet fakasztunk!

Az öreg úr szavai hallatán Nakao özvegye megtörölgette szemét pamutzsebkenőjével.

– Valóban csodás esemény. A férjem is biztos örvendene.

– Zamatos ez a rész a belső szervek mellett! Nosza, tessék enni! Gyerünk, ifjúság, egyetek jó sokat, ideje megtermékenyíteni egymást! – az idős férfi már éppen merni akart nekem az ételből, ám hirtelen megállítottam.

– Cs-Csak a kínai kelből szeretnék kérni.

– Én pedig *siitake* és *enoki* gombát kérek!

– Ejha, egyikőtök sem szereti az emberhúst? – Az öreg úr furcsállkodva oldalra döntötte fejét.

– Nem is az, csak egyszer régen gyomorrontást kaptam tőle. Azóta már egy kisebb adag is hasmenést okoz, úgyhogy csak zöldséget szoktam enni.

– Ezt a történetet hallva nekem is úgy-ahogy elment a kedvem az emberhústól... Bocsánat! – Elnézést kértem. Rengeteg munka előkészíteni egy emberi testet főzésre. Még egy erre specializálódott cég segítségével is reggeltől estig tartanak a

munkálatok. Nakao özvegye szomorkásan kacagott, s mert nekem egy adag kínai kelt.

– Ugyan, kérem, semmi gond. Nakao azonban úgy vélem, örülne, ha fogyasztana belőle, úgyhogy, ha bármikor megkívánja, nyugodtan kóstolja meg!

Ekkor a hölgy mögött egy rózsaszín koktélsruhát viselő lány és egy fehér zakós fiú, akik a hús fogyasztása közben végig sugdolóztak és egymás térdét fogdosták, fölálltak kézen fogva.

– Nos, mi elvonulunk megtermékenyíteni.

– Tyúha! Hát ez ragyogó! Gratulálunk! – Mindenki tapsolt nekik.

– Köszönjük szépen a vacsorát!

– Isteni volt az étel. Most pedig igyekszünk új életet fakasztani – elbúcsúztak, és kéz a kézben kimentek a nappaliból.

– Szívből remélem, hogy Nakao lelke egy új életben fog újjászületni! – mondta Jamamoto mosolyogva, miközben a Nakaóból főzött húsevest szürcsölte.

– Egyetértek. Vajon ma este hány megtermékenyítés fog megtörténni? Jó volna, ha minél több, nemde? – Nakao özvegye imádattal méregette a lábosokat. A vörös és fehér *misz*óból készült leves mélybarna levében nem látszódott Nakao alakja.

Végül Jamamoto és én megtermékenyítési partner nélkül, lehorgasztott fejjel hagytuk el az életszertartást.

– Jaj! – Jamamoto majdnem elesett egy félreeső utcában.

– Jól vagy? Nem ittál egy kicsit túl sokat?

– Nem én! – Gondterhelten a cipőjére nézett. A járdára némi ondó folyt ki, azon csúszott el.

Úgy hallottam, hogy régen a szex mocskos dolog volt, s az emberek másoktól elrejtőzve csinálták. Habár én még sosem lettem megtermékenyítve életszertartáson, voltak már szeretőim, s szerintem mindig olyan helyen feküdtem le velük, ahol nem láthatott minket senki, például a hálószobámban. Ha akaratlanul is, de a régi szokásokat még alighanem megőrizte a testem.

Az életszertartás utáni megtermékenyítésről azonban az a kép él az emberekben, hogy egy szent dolog, s éppen ezért bárhol elvégzik az emberek. Láttam már néhányszor éjszaka az utcán sétálva, olyan volt, mint mikor az állatok párzanak. Úgy érzem, az emberek egyre inkább elállatiasodnak.

– Nocsak, most már ide is építettek egy ilyen központot? – kérdezte Jamamoto alkoholtól bűzölgő lehelettel. Egy újonnan épült gyermeknevelő központról beszélt.

A megtermékenyítéssel megfogant gyerekek közül sokakat a hagyományos módon, családban nevelnek fel, ugyanakkor manapság sokszor nem tudni, hogy kié a gyerek. Egyre gyakoribbak az ilyen terhességek, pláne az életszertartások miatt.

Minekutána nagyon fontos, hogy növekedjen a születések száma, még az ilyen gyerekeknek is nagyon örülnek az emberek.

A rendszer olyan elven működik, hogy az anyukák az újszülötteket rögtön szülés után beadják egy központba, hogy aztán a munka mellett is újabb és újabb

gyermeket hozzanak világra. Akadnak olyan anyukák, akik egy központ kórházában szülik meg a gyermeket, s rögtön ott is hagyják, de az is előfordul, hogy egy kis időre hazaviszik a csecsemőt, s csak később hagyják ott a központban. Úgy hallottam, hogy lassan fele-fele arányban oszlik el, hogy az anyukák családot alapítanak, és fölnevelik a gyereket, illetve, hogy megszülik a gyereket, és elviszik egy központba.

Sokan ellenzik ezt a rendszert, mert úgy vélik, hogy ha ez így megy tovább, romba dől a hagyományos családmodell. Ezt az újfajta születési rendszert korántse fogadták el olyan könnyedén az emberek, mint az életszertartást. Ugyanakkor, ha továbbra sem következik be változás, bizonyára egyre több gyerek fog ebben az új, hagyományos családmodelltől eltérő rendszerben felnőni. Lehetetlen megjósolni, mi fog történni az emberiséggel, ha mindez így marad. Számtalan kutató publikált adatokat a probléma kapcsán, pesszimista és derűlátó eredményekkel egyaránt.

Tán lehetséges, hogy veszélyes változáson megyünk át. Végül azonban pusztán egy homályos következtetés tárul elénk, miszerint nem tudjuk, mi fog történni, amíg meg nem próbáljuk.

– Vajon mi történne, ha még több gyerek nőne fel ilyen központokban? – morfondírozott Jamamoto. Kérdésére azonban senki nem tudta a választ. Annyi azonban biztos számomra is, hogy drasztikus változásokon megyünk keresztül.

– Jó reggelt! – tapsolva üdvözölték a cégnél azt a kolléganőmet, aki két hét után először jött dolgozni. Azért vette ki a szabadságot, hogy egy központban szülhessen. Harminchat éves volt, ekkor szült harmadjára.

– Ott hagyta a központban?

– Aha. Kinyomtam magamból és ott is hagytam. Elfáradtam.

– Köszönjük!

– Szép munka! Köszönjük! – Az összes munkatársam az emberiség nevében adott hálát, hogy világra hozott egy gyermeket.

A központban nem valakinek a gyermekeként, hanem az *emberiség* magzatjaként nevelnek mindenkit. Jó felszereltséggel, fejenként egy nevelővel gondoskodnak a gyermekekről.

Habár korábban volt részem megtermékenyítésben, sosem vezetett terhességhez, úgyhogy megkönnyebbülést okoz, mikor látom, hogy valaki ehhez a kolléganőmhöz hasonlóan ilyen sok gyermeket hoz világra. Az emberiség tagjaként jómagam is vágyom rá, hogy fönmaradjanak a velem azonos fajhoz tartozó élőlények.

– Már többször is megtermékenyített a párom, de mindhárom gyermekem egy-egy életszertartás után fogant meg – mondta a kolléganőm, miközben helyet foglalt, kezében egy csokor virággal, melyet hálájuk jeléül adtak neki a munkatársaim. – Hát nem különös? Az életszertartások után nagyobb eséllyel lehet teherbe esni, ugye?

– Azta, milyen rejtélyes! – csodálkozott elbűvölve egy fiatal kolleginám. – Bár, sejtem, hogy miért. Az emberhús alighanem különleges. Szerintem szent és menyeyei.

– Á, világos! Asszem ez emberi ösztön, hogy emberhúst akarunk enni!

Már majdnem fölrottam nekik, hogy nemsokkal ezelőtt még mást tartottak az emberi ösztön részének. Nincsen ebben a világban semmi ösztön. Sem pedig erkölcs. Ezek csak hamis érzések, amelyeket egy szüntelenül változó világ adott nekünk.

– Valami baj van, Maho? Mérgeznek tűnsz.

– Szó sincs ilyesmiről! – válaszoltam mély hangon, s egyben lehúztam a teámat.

– Annyira fura, hogy mindenki az ösztönökről hadovál. Szerinted nem?! – kérdeztem, s egyben benyakaltam a söröm.

Még csak hétfő volt, de nem bírtam ki piálás nélkül, úgyhogy miután találkoztam Jamamotoval a dohányzófülkében, elrángattam magammal inni egyet. Ő volt az egyetlen ember, akivel akkor beszélni tudtam.

A munkahelyünkhöz közel, egy fogadóban ültünk a pult előtt, egymás mellett. Tágra nyílt szemmel bámultam Jamamoto felé, s egyszer csak az asztalra csaptam az üres söröskorsóm. Jamamoto csak hallgatott engem, s hümmögve bólogatott, anélkül, hogy cáfolt volna vagy igazat adott volna nekem. Kellemesnek hatott ez a távolság.

– Ami a megtermékenyítést illeti, anyukámtól azt hallottam, hogy régen ildomos volt óvszerrel szexelni. Manapság ezért lehordanának, mondván, hogy nem egy új élet létrehozásáért páرزol, hanem élvezetből. Ennek se füle, se farka.

– Na, ne bosszankodj ezen! – Jamamoto komótosan egy falat rántott húst tett a szájába.

– Vegyél már komolyan, és hallgass meg!

– Én hallgatlak. De tudod, Iketani, kissé csökönyös vagy. Túlzottan végletekben gondolkodsz a nagyvilágról. Túl erősen akarod azt, hogy minden a te kényed-kedved szerint legyen.

– Ezt mégis hogy érted?

Jamamoto letette az evőpálcikáját, megtörölgette a kezét és szokatlanul szigorú arckifejezéssel nyitotta ki a száját:

– De most komolyan. Ilyen az élet, nem? Mindenki úgy beszél a józan paraszti észről, az ösztönökről, az erkölcsösségről, mintha kőbe vésett dolgok lennének. Szerintem viszont ezek valójában folyton változnak. És nem úgy értem, mint te, hogy csak mostanában történik mindez. Régtől fogva mindig is változott minden.

– Akkor viszont azt akarom, hogy az emberek ne ítéljenek el másokat úgy, mint ha százmillió éve minden ugyanúgy volna! Ha valami változik, akkor bizonytalan, nem? Bizonytalan, és mégis az emberek vakon hisznek benne, mint valami vallásban! Az eszem megáll!

– Hát, igen, a világ nem több, mint egy élénk délibáb. Átmeneti ábránd. Olyan ködkép, amelyet csak most láthatsz; hát akkor nem lenne jobb önfeledten élvezni, amíg még lehet?

Jamamoto vállat vont. Újra kezébe vette evőpálcikáját, sertéshúsos kimcsshit és füstölt kolbászt lapátolt kicsiny tányérjára.

Föltűnt, hogy Jamamoto csak húst eszik:

– Egyél a zöldségből is! Különben a hús megüli a gyomrod!

– Dehogyan eszem, állítólag a mindenevő állatok húsa nem finom. Amikor gyerekkoromban emberhúst ettem, ízlett, viszont a papám vegetáriánus volt. Szóval úgy döntöttem, hogy csak húst fogok enni, hogy majd egyszer ízletes legyek.

– Ezt a marhaságot...

– Akárhogy is, egyél finom kajákat és élj boldogan, hogy mikor meghalsz, menyeyei legyen a húsod, s ezzel tápláld az új élet megfogadásához szükséges életerőt. Szerintem így szép az élet. Ó, köszönöm! – Jamamoto boldogan fogadta a forró szakét, töltött magának egy keveset, s belekortyolt.

Ingerültségemben már nyúltam egy szál cigarettáért, ám Jamamoto egyszer csak kuncogott egyet a lármás fogadót kémelve.

– Ami azt illeti... Szerintem nem rossz ez a mai világ. És biztos vagyok, hogy harminc évvel ezelőtt sem volt olyan rossz. A világ az idők kezdete óta színárnyalatokban létezik, s a mai világ egy ebből kiragadott, pillanatnyi árnyalat.

Egy szót sem szóltam.

– Például én szeretem a *Disneylandet*.

Erősen rágrimaszoltam:

– Ja. Én meg gyűlölöm.

– Sejtettem! – Jamamoto kacagott. Ilyenkor kicsiny, kerekded szeméből csak a pupillája látszott, dús szempillái pedig megrezdültek. – Szóval, senki nem szokott beszélni a rajzfilmfiguráknak öltözött emberekről. Egy kicsit mindenki hazudik. Éppen ezért nevezik *Disneylandet* az „Álmok országának”. A nagyvilág nem pont ugyanilyen? Ez a délibáb is azért tud létezni, mert egy kicsit mindenki hazudik. Ez teszi ilyen pompássá. Az egész egy pillanatnyi illúzió.

– Na és a való világ? Az meg hol a francban van?!

– Pont, hogy ez a délibáb a valóság! Mindnyájunk apró-cseprő füllesztései összegyűlnek, s egy olyan valóságot adnak ki, amely csak most látszódik.

– Nem értem. És nem is akarom érteni!

Jamamoto nevetett, s kilöttyintett egy csöpp szakét a csészéjéből.

– Haha, Iketani, te aztán nem könnyíted meg az életed. Mi lenne, ha kicsit kiéleveznéd ezt a röpké hazugságot, amit világnak nevezünk?

Kifújtam a cigarettafüstöt. Vajon igaza lehet? A világ nem is mostanság kezdett el változni, hanem már harminc évvel ezelőtt is folyamatosan változtunk?

Bár értettem Jamamoto mondanójának logikáját, alighanem valami rendíthetetlenül valós világra vágytam. Szörnyen gyerekesnek éreztem magam ettől, végigsimítottam a kezem a fázós vállamon, s benyakaltam a forró vízzel felöntött árpapálinkámat.

Jamamoto megpaskolta a hátam, talán csipkelődni akart.

– Ne gondold túl! Ha egy vidámparkba mész, akkor is tök fölösleges azon agyalni, vajon hogyan működik a hullámvasút, vagy hogy mi hajtja a körhintát, ugye? Élj könnyedebben!

Fölmelegítette a testem a torkomon lefolyó erős alkohol íze, és az, ahogy Jamamoto kellemes ritmusban végigsimította a kezét a gerincemen.

Jamamoto kicsit olyan volt, mint egy plüssmackó. Mikor ezt elmondtam neki búskomoran reagált:

– Ja-ja, ezért sem vagyok túl népszerű...

Kitört belőlem a nevetés.

Mielőtt észbe kaptam, tovatűnt a hideg levegő, s Jamamoto levette hatalmas, forró kezét a hátamról, s elővett egy szál cigarettát. Jamamotótól jobbkéz felől fehér füst közeledett felém, s elhomályosította a látóteremet. A köd másik oldalán Jamamoto hosszú szempilláit megremegetve nevetgélt.

Azon a hétfvégén hallottam hírért, hogy Jamamoto meghalt.

Amikor megtudtam, otthon voltam, éppen mostam. Hosszú idő után először volt szép, napos hétfvégénk, úgyhogy épp egy adag ágyneműhuzatot dobtam be a mosógépembe, amikor megszólalt a telefonom.

Pénteken egy régi, egyetemi barátjával iszogatott, és hazafelé menet elütötte egy autó. Nem szenvedett külső sérülést, de a feje csúnyán megsebesült.

– Szóval ma este rendezzük Jamamoto életszertartását. Iketani, jöjjön maga is! Elvégre jó barátok voltak... – A kagyló másik végén egy fiatal lány szipogását hallottam.

Nem emlékszem, hogyan reagáltam, vagy hogyan tettem le a telefont. A földön térdeltem, és szorongattam a telefonomat. Föl akartam hívni Jamamotót, hogy megkérdezzem tőle:

– Tényleg meghaltál?

Vajon meddig gubbasztottam ott döbbsen? Hallottam, ahogy a mosógépem pittyege jelezte a program végét, s erre reflexszerűen fölálltam. Gépiesen kitergettem a takaró- és párnahuzatokat. Éreztem, hogy nem ez volt a legjobb alkalom a házimunkára, de nem tudtam, mi tévő legyek.

A szüleim még élnek, a nagyszüleim pedig még azelőtt meghaltak, hogy megszülettem, úgyhogy teljesen új élmény volt számomra, hogy egy hozzám közel álló ember elhunyt. A kezem mozgása és a nyirkos párnahuzat tapintása is távolinak hatott. Ahogy az erkélyről próbáltam bemenni a lakásba, megingott a lábam, s neki-ütköztem a szúnyoghálónak.

Ekkor újfent megcsörrent a mobilom.

– Halló, tessék?

– Jó napot kívánok, Iketani Mahóval beszélek?

– Igen.

– Jamamoto Keiszuke édesanyja vagyok. – Lélegzetemet visszafojtva hallgattam, ahogy folytatta. – Elnézést, hogy nagy hirtelen hívtam! Tudja, a fiam mobiljának híváselőzményei közt rengeteg név van, és hát...

– Á... Igen, nos, a fiával együtt dolgoztam. Őszinte részvétem...

– Jaj, elnézést! – Szaggatott hangú válaszomat megkönnyebbült sóhajjal nyugtázta az anyuka. – Nem tudtam, hogy munkatársak voltak. Azt hittem, közelebbi kapcsolatot ápolt a fiammal...

Minden bizonnyal azt hitte, hogy Jamamoto párja vagyok, vagy valami ilyesmi. Apropos, Jamamoto panaszkodott korábban arról, hogy az édesanyja bár nem ellenzi az életszertartásokat, azonban berzenkedett a hagyományos családmodell leépítésétől, illetve gyakorta sulykolta, hogy nem szeretné, ha a fia egy központba adná a gyermekét, hanem inkább alapítson családot. Jamamoto egyszer elárulta, hogy azt hazudja az anyjának, hogy van párja, csak hogy ne aggódjon. Úgy tűnt, mintha azt mesélné otthon, hogy azért nem termékenyít meg senkit egy-egy életszertartás után, mert konkrétan van egy kedvese. Valójában ilyesmiről szó se volt, szóval gyanítom, azért hívott föl az édesanyja, mert rengetegszer telefonáltunk, ezért a híváselőzmények közt sokszor megjelent egy bizonyos női név.

– Nos, Jamamotóval nem ugyanazon az osztályon dolgoztunk, de fontos volt számomra, egy jó ivócimbora. Szeretnék elmenni ma este az életszertartására, persze csak ha nem zavarok.

– Nagyon hálásak lennénk! A fiam is biztos örvendene.

– Mikor kezdődik? – Valószínű, hogy az előző telefonhívás alatt is elhangzott, de kiment a fejemből. Megint nyugtalanul éreztem magam. Egyik kezemmel a telefont tartottam, másikkal pedig erősen markoltam a szoknyám, mintha belekapaszkodtam volna.

– Hát... A terv szerint nagyjából este hatkor kezdenénk, de előfordulhat, hogy kicsit később...

– Á... Persze, értem.

– A lányommal ketten serénykedünk az előkészületekkel, de nem tudunk a terv szerint haladni. Szerintem kicsit meg fogunk csúszni az idővel.

– Csak ketten dolgoznak az előkészületeken? – kérdeztem döbbenetben.

Az életszertartásra való fölkészülés igen nagyszabású munka; hacsak nem volt rá nyomós indok, a főzést mindig valamilyen cégre bízták. Úgy gondoltam, két ember soha nem ér a végére.

– Ha kívánják, szívesen elmegyek besegíteni.

– Parancsol?

– Jamamoto barátja voltam... Ezért kérem, engedjék meg, hogy segítsek! – mondtam határozottan Jamamoto tartózkodó édesanyjának, s miután rábólintott, szaporán nekiláttam rendbe szedni magamat.

Fölkaptam egy pár sportcipőt és egy kopott farmert – azokat nem sajnálom, ha összekoszolódnak –, aztán sebtében Jamamoto háza felé vettem az irányt.

Az emberhús esetében a frissesség kulcsfontosságú, úgyhogy hacsak nem történt valamilyen bűncselekmény, rögtön a főzéssel megbízott céghez szállították a testet. Ha azelőtt két nappal történt az esemény, akkor már ott kellett, hogy legyen Jamamoto földolgozott húsa.

Jamamoto egy belvárosi társasházban lakott. Az anyukája beengedett, és sebbel-lobbal köszönt nekem.

– Sajnálom, hogy így kell találkoznunk.

– Ugyan, kérem. Nem tudom, hogy hasznosá tudom-e tenni magamat...

A szobába benézve láttam Jamamoto húsát műanyagdobozokba csomagolva.

– Nincsen sok rokonunk, és csak mi ketten tudtunk összejönni... Alighanem jobban tettük volna, ha egy céget bízunk meg a főzéssel, de hát annyi nehézség ütötte föl a fejét, hogy úgy döntöttünk, mi magunk intézzük el.

– Milyen nehézségek adódtak?

Jamamoto édesanyja kényelmetlenül mosolygott.

– Jamamoto részletes recepteket hagyott hátra. A megbízott cégek mindig *miszo*-levest főznek. De a fiam nem akarta, hogy így végezze, azt szerette volna, ha húsgombócot és reszelt jégcsapretekkel készült ragut főznének belőle.

– Reszelt jégcsapretekkel készült ragut? – meghökkenem.

Minekutána az emberhús kissé bűzlik, általában erős ízű ételt készítettek belőle. De vajon biztonságos friss ragut főzni belőle? Nyugtalan tekintettel bólintott Jamamoto anyja.

– Gondolom nem lesz könnyű dolgunk... De hát, elvégre ínyenc volt. Akkor is nagy igényeket támasztott, amikor ő maga evett. De nemcsak ragut szeretett volna, hanem piritott kesudiós egytál ételt és húslevest is.

– Hogyan? Nemcsak ragut?

– Így van. Szeretnék eleget tenni a kívánságainak, amennyire csak lehet, de pácban vagyok.

– Megmutatná a recepteket, kérem?

Jamamoto édesanyja egy dossziét nyomott a kezembe. Csupa-csupa füzetlapra voltak ráírva a hozzávalókat is részletező receptek – ez Jamamotóra vallott, elvégre egy ínyenc volt, aki otthonosan mozgott a konyhában. A recepteket hozzávalók szerint kategóriákba rendezte: sertéshús, csirke, lazac, káposzta, jégcsapretek, a könyv végén pedig: „az én húsom”.

Belelapoztam, és olyan receptekkel találkoztam, mint „pirított kesudiós egytál étel a húsból” és „a húsból készült húsgombóc, reszelt jégcsapretekkel készült raguban”, pont ahogy az anyja mondta.

– Nem írt végrendeletet, amiben ott áll, hogy minden áron azt szeretné, ha így főznék meg. De ha egyszer itt ez a dosszié, szeretném tiszteletben tartani a kérését...

– Értem...

Erről eszembe jutott, hogy Jamamoto mindig azt szajkózta, hogy azt szeretné, ha az ő életszertartása lenne a legélvezetesebb. „Díszítsék föl olyan vidáman a szobát, mintha karácsony lenne”, „Jó étvágyat kívánok”, „Sok-sok megtermékenyítéssel tegyék csodássá ezt az eseményt”, és ehhez hasonlókat írt apró betűkkel a receptek sarkára.

Jamamoto bájos, előzékeny ember volt. A betűk lassan elhomályosultak, lányos zavaromban bezártam a dossziét, és feltúrtem az ingujjam.

– Mindenesetre lássunk neki! Merre van Jamamoto karja?

– Itt van.

A konyhában álltunk, amikor hirtelen ajtónyikorgást hallottunk: Jamamoto húga lépett be a szobába.

– Megjöttem! Vettem mustárspenótot meg jégcsapretket meg... Á, isten hozta! – megdöbbenen konstataulta jelenlétemet.

Fejet hajtva köszöntem neki.

– Ööö, segíteni jöttem.

– Keiszuke munkatársa a kisasszony – Jamamoto anyja röviden megmagyarázta a helyzetet, s a leány elfintorodott.

– Látod, mondtam, hogy nincs Keiszukének barátnője. Túl hiú lett volna hozzá... Bocsánat, nem úgy értettem.

– Ugyan, kérem. Jamamoto nagyon fontos személy volt az életemben – Nem nagyon akartam neki elárulni, hogy Jamamoto gyakori dohányzópartnerem volt. Jamamoto húga adott egy reklámszatyrot, amelyben jó sok mustárspenót, mogyoró és sok más, a receptekhez kulcsfontosságú dolog lapult.

– Hát, nagyon szépen köszönöm a segítségét. Először kezdjünk az időigényesebb dolgokkal, máskülönben nem leszünk kész időben – Jamamoto húga az órát méregetve felkötötte a haját.

– Akkor én nekilátok a húsgombócoknak – feleltem bólogatva.

Kimentem a folyosóra, ahol hét-nyolc műanyagdoboz fogadott. Hidegek voltak, mintha korábban szárazjégbe tették volna őket.

A piszkosmunkát – a hús kivéreztetését, a megnyúzást, a belső szervek kiszedését és az ánsz körüli rész megtisztítását – már elvégezte a megbízott cég, úgyhogy a dobozokban Jamamoto húsa és csontjai voltak. Általában kifilézik és vékonyra vágják a húst, mint ahogy az üzletekben is lehet kapni; most először láttam emberhúst ilyen sokféle formában.

Jamamoto észben tartotta az inzulin rezisztenciáját, viszont amikor hús volt terítéken, ügyet sem vetett arra, hogy mennyire zsíros. Rápillantottam a húsrá, amely élénk vörös és fehér színekben pompázott, s úgy gondoltam, Jamamoto gyönyörű.

Találtam egy műanyag dobozt, amelyre alkoholos filccel fel volt írva, hogy „kar”, fölemeltem, s becipeltem a konyhába. Kivettem belőle Jamamoto megnyúzott, kivéreztetett karját, s elkezdtem lefejteni a húst. Jamamoto húga is a konyhába sietett egy dobozzal, amelyből egy pár combot vett ki.

– Na, én előkészítem a húslevest. Anyu, légy szíves forralj vizet a húsra! – utasított minket fűgén a lány, s nekiláttunk serénykedni, hogy elkészítsük Jamamotót a saját receptjei alapján.

Bár a munka tetemes részét elvégezte a cég, még kivehető volt Jamamoto alakja. Késsel filéztem szőrös, erős karját, s eszembe ötlött, hogy annak előtte mennyiszert koccintott velem ugyanezzel a karral.

Ugyanez a kar paskolt meg a hátamon, amikor magam alatt voltam, s ugyanez rántott vissza az országútról, amikor részegen estem-keltem. Egyszer a dohányzófülkében

rápotyogtattam a hamut Jamamoto karjára, amire gyámoltalan arckifejezéssel fölkiáltott:

– Ez tűz forró! – S elkezdte fújkalni a kivörösödött karját.

És igen, ugyanez a kar volt az, amelyik hétfőn biztatóan paskolta a hátamat. Ez a hatalmas, gyengéd kar most kifilézve hevert előttem a vágódeszkán.

– Ezelőtt még sosem főztem embert, jó nagy, nemde? Nagyritkán látok az életosztartásokon nyers emberhúst, de az általában már vékonyra van szelve.

– Ó, valóban. Igen, nagyobb, mint valami szárnyas hús, ugye? Érdemes tejjel elvenni az emberhús kellemetlen szagát. Mielőtt fölrakja a tűzre, talán jobban tenné, ha egy kicsit beáztatná.

Jamamoto karja olyan volt, mint egy pár hatalmas csirkeszárny, nehéz volt kifilézni. A csontot visszatettem a műanyagdobozokba, a húst pedig egy elektromos darálóval ledaráltam. Ez viszont nem lett volna elég ahhoz, hogy időben kész legyünk, úgyhogy emellett Jamamoto édesanyja késsel aprította a húst.

Aztán beletettük egy edénybe, hozzáadtunk némi keményítőt, vöröshagymát és szakét, s elkezdtük összegyúrni. Amíg mi ketten a temérdek mennyiségű húsgombóccal voltunk elfoglalva, addig Jamamoto húga egy óriási adag jégcsapretket reszelt le.

Több liter vizet fölraktunk forrni két fazékban. Gyömbérrel, halas alaplével, szakéval és hasonlókkal ízesítettük, majd hozzáadtuk a húsgombócokat.

Végül tettünk bele még *enoki* gombát, reszelt jégcsapretket, mustárspenótot, újhagymát és kínai kelt.

Nem volt elég a jégcsaprettek, úgyhogy reszeltem még néhányat, miközben a mellettem lévő fazékból isteni illat kezdett áradni. Jamamoto húga kesudiót pirított.

– Remekül főz!

– Ez a hobbim – felelte szégyenlősen –, főzőtanfolyamra járok. Nem gondoltam volna, hogy így érik be a munkám gyümölcse.

A húsgombócok után nekiláttunk a húslevesnek. A recept azt írta, hogy sóban pároljuk meg a húst, ami erősen kihozza az ízét. Kivettem a tejből egy adag húst, amelyet előkészület gyanánt beáztatott Jamamoto húga. Jamamoto combja messze nagyobb volt, mint vártam, aztán arra gondoltam, hogy lehet, hogy tényleg inzulin rezisztenciája volt.

A húst fölkockáztuk és egy nagy lábosba tettük. Hozzáadtunk némi újhagymát, reszelt fokhagymát és gyömbért. A tej miatt nem nagyon búzlótt főzés közben a hús, viszont nem főtt meg meg eléggé, hogy egy bambusznyársat bele lehessen bökni.

– Ez még el fog tartani egy darabig.

– Kezdjük el földíszíteni a lakást, amíg a hús megfő?

Alufóliával lefedtük a lábost, s amíg főtt a vacsora, nekiláttunk rendet rakni Jamamoto szobájában. Egykori lábmelegítő asztalkája mellé két összecsukható asztalt hozott be az édesanyja. Egy embernek tágas volt a szoba, de három asztallal roppant kevés volt az ülőhely.

– Jó zsúfolt lesz így, de ez van.

– Az emberek jönnek-mennek majd, elég lesz ennyi hely.

Jamamoto húga a receptekre skicceltek alapján elkezdte kidekorálni a szobát virágokkal és koszorúkkal. Eközben a hús a lábosban kezdett puhulni.

Az elkészült húsrá ráöntöttük a levét, s szakéval, sóval-borssal ízesítettük, végül lassú tűzön főztük. A megfőtt húslevest vízitormával, japáncitromból és csilipaprikából készített pasztával, japán borssal, mustárral és egyéb mártásokkal tálaltuk, amikor hirtelen csengetett valaki.

– Kerüljenek beljebb! – Jamamoto húga felvette a kaputelefont, és beengedte a vendégeket. Már közel voltunk ahhoz, hogy elkezdődjék az életszertartás. Végző simításként még gyorsan tettem némi citromhéjat a nagy, forró lábosba.

Amikor elkezdődött Jamamoto életszertartása, a lakás csordultig volt emberekkel.

– Ne haragudjanak, jobban tettük volna, ha bérlünk egy tágasabb termet – Jamamoto édesanyja bocsánatkérés közben kibontott egy üveg vörösbort, s az asztalhoz hozta.

– Iketani, a húsleves késznek tűnik – szólt Jamamoto húga, aki le sem bírta venni a kezét a fazékról. Bevittem az ételt a nappaliba.

– Odasüsetek, jégcsapretkes ragu!

– Mennyeien fest!

A hangos örömujjongás közepette mindenki belekukucskált a fazékba.

– Nyugodtan fogyassza mindenki citrusos szójaszósszal és japáncitrommal! Reszeltem némi jégcsapretket is, abból is lehet az ételre szórni!

– Iketani, segítettel nekik? – kérdezte tőlem egy munkatársam.

– Igen, végül így alakult. Egyetek annyit, amennyi csak jól esik!

– Húha, köszönjük szépen!

– Elnézést a késésért! – Ebben a pillanatban előkerült Jamamoto húga, kezében a pörkölt kesudiós egytál étellel és a raguval.

– Azta, szóval nem csak húsleves lesz!

– Remekül fest! Biztos sok volt vele a meló.

A vendégeknek fülig ért a szája, s ezt látva hogy, hogy nem, büszke voltam magunkra. Jamamoto egy olyan hapsi volt, aki pont ezt akarta, hogy mindenki így mosolyogjon. Jelleméből adódott, hogy ilyen jó hangulatú életszertartást szeretett volna.

Teljesült a kívánsága, mindenki mosolygott. Arra gondoltam, hogy Jamamoto az egyetlen a világon, akit ennyire sokféleképpen, ilyen sok vesződéssel, s ilyen fényűzően főztek meg.

Elrendezgettük az összes fogást az asztalon, s megtapsolt minket a vendégség.

– Csak tessék, lássanak hozzá! – mondta Jamamoto húga.

– Jó étvágyat!

– Köszönjük neked, Jamamoto! – adott hálát valamennyi vendég összetett kézzel, s megkezdődött az életszertartás.

– Na, Iketani, jöjjön maga is! – Az asztal végénél helyet foglaltam, s mertem egy nagy adagot a Jamamotóból készített húsgombócból.

– Nahát, Iketani, úgy tudtam, hogy hadilábon állsz az emberhússal – vetette oda meglepődötten egy fiatal munkatársam.

– Nem egészen, mert amúgy szeretem, csak elég könnyen megüli a gyomrom. Ma viszont reszelt jégcsapretkes ragu van a terítéken, úgyhogy degeszre fogom magam enni! – feleltem, s felkaptam az evőpálcikámat.

A számba tettem egy lébe áztatott, tűzforró húsgombócot, s óvatosan megrágtam.

Omlós és szaftos volt. A japáncitrom levének fanyar íze és a reszelt jégcsapretkek textúrája megpuhította a húsgombócot, amelynek íze töményebb volt a marhánál és a sertésnél, ám korántse volt olyan vadas ízű, mint a vaddisznó. Erős, húsos íze sokkal inkább bársonyosnak hatott.

– Aú, forró! – Szaporán szívtam be és fújtam ki a levegőt, hogy mihamarabb lehűtsem a forró falatot, ám igyekeztem szavatolni mennyei ízét. Egyáltalán nem volt mellékíze, gyanítom azért, mert jól készítettük el. Minekutána húsgombócot gyúrtunk belőle, csöppet sem volt inas.

A hús íze elegyedett a lé zamatával, s ráolvadt a nyelvemre. A pikáns, reszelt jégcsapretkek kimondhatatlanul dukált a húsgombóchoz, s kiemelte annak erős ízét.

Evőpálcikámmal a húsleves felé nyúltam. A fölkockázott húsdarabok csak úgy dúskáltak a mennyei ízekben. Az emberhús némileg gazdag ízéhez remekül illett a japáncitromból és csilipaprikából készített paszta. Az enyhe vadas ízben elegánsan állítottak a feltétek, megkívántam hozzá egy kis fehér rizst. A kissé szálkás, rágós részbe és a telt, zsíros részbe minél többször haraptam bele, annál mélyebb ízvilágot alkottak. A rákent mustár tovább fokozta az ízeket, ahogy a hús és a szaft íze összekeveredett a számban.

– Azt hittem, az emberhúshoz a vörösbor dukál, de alighanem a fehérbor is illene ehhez.

– Van fehérbor is, parancsoljanak! – mondta Jamamoto édesanyja, s vidáman töltött poharunkba.

Az aznapi életszertartás hatalmas sikert aratott. Rengetegen jöttek s mentek, megannyi ember társra talált, s kézen fogva búcsúzott el tőlünk így:

– Elvonulunk megtermékenyíteni!

– Jamamoto, finom voltál!

Többször is kiürültek a lábosok, s mindegyik alkalommal újra és újra vittünk be új zöldségeket és húst a konyhából.

Akik szerették Jamamotót, ettek belőle, s az életét energiaként fölhasználva új életet fakasztottak.

Életemben először tudtam bámulatos eseményként tekinteni az életszertartásra. Teljesen belefeledkeztem: Jamamoto húsából falatoztam, kiugrottam a konyhába egy újabb adagért, követhetetlenül gyorsan sűrögtem-forogtam.

Ahogy az életszertartás, úgy ez az álomba illő időszak is véget ért, s mind egy szálig megettük a húsgombócokat és a levest is.

Rendrakás közben Jamamoto húga odalépett hozzám két műanyagedénnyel kezében.

– Iketani, köszönöm szépen a mai napot! Tessék, egy kis apróság, ha nem bánja... – A dobozokban a pörkölt kesudiós egytál étel maradéka és néhány rizsgombóc lapult.

– Biztosan nekem akarja adni?

– Nem sokkal azelőtt raktam el magának, hogy elfogyott volna. A rizsgombóchoz nem volt itthon hozzávalóm, úgyhogy csak a levesből maradt húskockákat tudtam beletenni. Iketani, annyit lótot-futott, hogy alighanem egyáltalán nem lakott jól. Kérem, egye meg éjszaka vacsorára, vagy valami. Ez a legkevesebb, amivel meghálálhatom a segítségét!

– Azta, nagyon hálás vagyok! Köszönöm! – Elvettem a műanyagedényeket. Teljesen kihűlt már az étel, de elég finom illatot árasztott.

Jamamoto házából kilépve hirtelen az az ötletem támadt, hogy elmegyek piknikezni. Volt nálam rizs és főétel is. Mindennek tetejébe úgy éreztem, hogy ha haza is térnék, az izgatottságtól nem tudnék elaludni.

A környéken itt-ott láttam egy kis ondót a járdán. Bizonyára itt termékenyítettek meg valakit. Úgy éreztem, hogy mint a gyermekláncfű pihéi, Jamamoto élete úgy röpi szerteszéjjel a nagyvilágban.

Az utolsó vonat végül a kamakurai tengerpartig szállított.

Jamamoto is imádta a tengert. Egyszer, amikor a jokohamai Miszaki kikötőbe mentünk kirándulni a munkatársainkkal, föltúrta a farmere szárát, és fittyet hányva arra, hogy mindenki meg akarta állítani, bement a vízbe, eláztatva ezzel a ruháját.

„A tenger remek hely! Őseink hajdan mellette éltek, így belénk van kódolva, hogy epekedjünk utána” – Jamamoto ilyesmit mondott.

Jamamoto imádta ezt a világot. Az emberiség élete, az általunk megtapasztalt idő nem más, mint egy szempillantás a Földnek nevezett hatalmas golyóbison. Ez alatt a hihetetlenül hosszú szempillantás alatt folyton-folyvást változunk és változtatunk. Ebben a megállíthatatlan tarka-barka színpéldében vagyunk egy kiragadott pillanat.

Ráérősen kinyitottam a műanyagdobozokat.

Az egyikben három rizsgombóc lapult, Jamamoto fölkezdte a húzával, a másikban pedig egy adag a pörkölt kesudiós egytál ételből, tele zöldségekkel, például paprikával.

– Ne haragudjon, mit csinál? – Hirtelen hozzám szólt valaki, s meglepetten hátrafordultam.

Egy vadidegen fiatal férfi állt ott, kezében egy zseblámpával.

– Jaj, elnézést kérek!

– Semmi baj... A közelben lakom, és ami azt illeti, láttam, ahogy a sötétben a tenger felé közelít, és egy kicsit aggódni kezdtem. – Mint az kiderült, azt hitte, öngyilkosságot fogok elkövetni. Fölemeltem az ételem, hogy megmutassam neki.

– Csak éjjeli pikniket tartok. Bocsánat, ha magára ijesztettem.

– Ugyan, semmi rosszat nem tett... De miért ilyen későn piknikezik?

– Ő itt egy jó barátom, Jamamoto. Nemrég az életszertartásán voltam, és megkaptam a maradékot.

– Ó, most már világos.

– Izé... Mondja csak, volna kedve csatlakozni? – szerettem volna valakivel csacsogni, de amikor megkérdeztem a srácot, bizonytalanul oldalra billentette a fejét.

– Ha lehet, szívesen csatlakozom, viszont életszertartásról beszélt, és, hát az a helyzet... hogy meleg vagyok.

Rizsgombóccal kínáltam.

– Ne aggódjon, nem kell rosszra gondolni, szó sincs ilyesmiről. Parancsoljon, a saját maga által alkotott receptből készült! – a srác kíváncsian belekukucskált a dobozba, majd leült mellém.

– Ez aztán különleges! Elvégre általában csak *misz*olevest főznek az emberhúsból...

– Ahogy mondja, *általában*. De ez az egytál étel is mennyei!

– Akkor megkóstolom, köszönöm!

Az esti tengerre szegeztük tekintetünk, és nekiláttunk az ételnek.

– Ezer hála, tulajdonképpen ma még nem vacsoráztam, úgyhogy már éhes voltam.

– Örülök, hogy ízlik. Egyen, amennyi jól esik!

Jamamoto ezer kis szilánkként szóródott szét a nagyvilágban, s most valakinek a gyomrában vált energiává. Szerfelett boldog voltam.

– Végre evett, most már csak az volna a jó, ha megtermékenyíthetne valakit. Ha nem lenne ilyen késő, szerintem biztos lenne valahol a környéken egy csinos pasas.

– Megvagyok, voltaképpen nem kell erőltetni.

Rámosolyogtam, aztán kitört belőlem a nevetés:

– Ha így nézzük, kicsit olyanok vagyunk, mint a pollen, nem? Ha egy élet vége szakad, messzire elröpül, hogy megtermékenyíthessen egy másik egyedét.

– Valóban, tényleg így van. Innen nézvést egészen rejtélyes, ugye?

– Hát, ha én egy termő volnék, alighanem furcsa lenne, ha elröpülnék.

– Na és? Miért ne röpülhetne el a termő? – A srác egy eldobható evőpálcikával egy kesudiót tett a szájába – Isteni! A barátjából készült vacsora fergeteges! – Hunyorítva falatozott.

– Ugye? Jamamoto húzához remekül illik a kesudió. Erre nem is gondoltam, amikor még élt.

A tengert hallgatva hirtelenjében kérdezni akartam tőle valamit:

– Mondja csak...

– Igen?

– Emlékszik még, milyen volt harminc évvel ezelőtt?

– Tessék?

Beleharaptam a rizsgombócomba, elmerengtem, s úgy éreztem, hogy lebegek a hullámok hangjában. Hogy, hogy nem, a bor mámora még nem múlt el.

– Annak idején nem volt szokás emberhúst enni, ugye? Emlékszik még arra az időre?

– Hát... Akkoriban még nem születtem meg. Csak nemrég múltam el huszonegy éves, gyerekkoromban már egész gyakori volt az emberhús fogyasztása.

– Nahát...

A fiú oldalra billentette a fejét, mintha meg akarná kérdezni, hogy miért kíváncsiskodom.

– Ha az emberek harminc évvel ezelőttről meglátnák, hogy mi a Jamamoto húsból főzött kesudiós egytál ételt esszük, maga szerint azt gondolnák, hogy megőrültünk?

A fiú egy pillanatra elgondolkodott, majd bólogatva mondta:

– Igen, szerintem azt gondolnák.

– És ez maga szerint nem különös? Annyira rohamosan változik a világ, hogy már nem is tudjuk, mi a helyes, s ennek a forgatagában fogyasztjuk el Jamamotót, mert hiszünk ebben a világban. Maga szerint nem vagyunk furcsák emiatt?

A srác megrázta a fejét:

– Kötve hiszem. Elvégre a normális állapot is egyfajta téboly, nem? Szerintem a normális állapot nem más, mint az egyetlen olyan téboly, amelyet a világ megenged.

Némán hallgattam.

– Úgyhogy szerintem ez teljesen rendben van. Ebben a világban Jamamoto fiom és mi normálisak vagyunk. Még akkor is, ha mondjuk száz év múlva minderre örültségként fognak visszatekinteni.

A hullámverés zaja visszhangzott. Jamamoto a kiránduláson mondta, hogy ez nosztalgiával tölti el.

Miután a fiú megette a rizsgombócot, fölállt, s így szólt:

– Még egyszer köszönöm, isteni volt. Én viszont lassan útra kelek.

– Én köszönöm.

– Esetleg elkísérem a belvárosba?

– Nem, köszönöm, még járok egyet, aztán keresek magamnak szállást.

– Értem.

Elbúcsúztunk, s elindultam a tengerparton.

Mellettem egy pár éppen megtermékenyítést végzett. Vajon ezt a látványt hívták valaha szexnek? Egy szent dolog volt, mint a megtermékenyítés? Tán piszkos dologként tekintettek rá? Titokban csinálták, szóval meglehet.

Révetegen ezen merengtem, amikor valaki hozzáért a vállamhoz.

Megleپődvé megfordultam, s az iménti srác állt ott.

– Bocsánat, ha megijesztettem. Izé, ezt magának hoztam.

– Tessék?

A fiú egy kis üvegcsét nyújtott felém.

– Parancsoljon, benne van. – Jobban megfigyelve némi fehér folyadék látszódtott az üvegcsében.

– Az imént egy mosdóban töltöttem meg. Úgy hallottam, hogy ha levegő éri, elhal, szóval az is lehet, hogy ez sok húhó a semmiért. Szerettem volna részt venni Jamamoto úr életszertartásában.

– Köszönöm szépen! – Óvatosan átvettem a langyos fiolát. – Lekötelez. Biztosan nem halt még el. Úgy hallottam, hogy megfelelő körülmények közt három napig is eláll, részint mivel az ondó védi a hímvarsejtet. Hálásan köszönöm! Gondosan fogom fölhasználni!

A srác alighanem keményen megdolgozott azért, hogy kikényszerítse magából, kissé verítékes arccal elmosolyodott.

– Nincs mit! Jamamoto úr annyira finom volt! Ritkán járok ételszertartásra, de mi tagadás, miután ettem az ételből, elkezdtem azt érezni, hogy szeretnék egy kis csekélységgel hozzájárulni.

– Nagyon örülök. Jamamoto is boldog – a kezemben lévő üvegcsét figyeltem.

– Csillag alakú homokszemeket tartottam benne. Ez volt az egyetlen kézre álló tároló a táskámban.

– Tényleg? Olyan szép... – motyogtam. A fehér folyadék csordultig volt emberi étellel, s majdnem olyan gyönyörűnek hatott, mint a csillag alakú homok.

– Tyúha, milyen pazar! – sutyorogta a srác meglepetten.

– Mi történt?

– Hát ez lehengerlő. Mondja csak, maga hozta ide őket?

Megfordultam, s mire észbe kaptam, a tengerpart telis-tele volt emberekkel.

Jobban megnézve föltűnt, hogy mindnyájan éppen megtermékenyítést végeztek.

– Az ételszertartások után ez a tengerpart mindig tele van megtermékenyítést végző emberekkel. Ma viszont nem hallottam, hogy lett volna ilyen esemény. – A fiú értetlenkedve oldalra billentette a fejét. – Akkor semmi értelme nem volt idehoznom az üvegcsét? – kérdezte szégyenlősen.

– Dehogy, szó sincs róla! Használni fogom! Okvetlen megtermékenyítem vele magamat. – A srác a szavamat hallva elmosolyodott.

– Viszlát! – mondta, s továbbállt.

Magamra maradvá fogtam az üveget, föltúrtem a farmerem szarát és bementem a vízbe.

A parton rengetegen végeztek megtermékenyítést. Kábán földerengtek a nyüzsgőn hajladozó emberek fehér végtagjai.

Egy régmúlt világ képe sejlett föl, ahogy az élet előbukkant a tengerből, s a szárazföld felé tartott. Tágra nyílt szemmel bámultam a fehér kontúrokat és a fekete hullámokat, s úgy éreztem, hogy ez a korábban sosem látott nap nosztalgiával tölt el. Egy kicsit megértettem, hogy miért fűzték Jamamotót olyan szép emlékek a tengerhez.

Bementem a megtermékenyítést végző párok közé, s minél beljebb haladtam, annál tájtékosabban lebzseltek a hullámok a lábam körül.

Az egymásba gabalyodott párok a holdfényben úgy csillogtak, akárcsak a növények. Előrenyomultam a fehér fák közt, melyek elárasztott erdőségként sorakoztak a víz alatt.

Amikor már a térdemet érték a hullámok, kigomboltam a nadrágom.

Kihalásztam az üvegcséből a fehér folyadékot, s lassan magamba helyeztem.

Kicsurgott egy kis ondó az ujjaim közül.

Jamamoto élete a forró lábosból a tengerbe, onnan pedig a nagyvilágba burjánzott tova.

Lehetséges, hogy valamilyen csoda folytán megtermékenyülök.

Ha pedig nem sikerül, még akkor is úgy vélem, hogy csodás volna, ha olyan világban élnénk, ahol ily módon kapunk ondót.

A tenger hangjába bugyolálva csepegtettem egy kis spermát a combom közé.

Az étellel sűrűn megtöltött víz simogatta a combom.

E bolygón, mely már hosszú ideje sodródik a világűrben, ott és akkor, a teljes rend állapotának közepette csupán ez a pillanat létezett – ahogy a testem magába szívta az ondót.

Életemben először beleolvadtam e világ rendjébe.

E szüntelenül változó világ színeiben tündököltem, s egy pillanatra a világ egy árnyalata lettem.

Az éjszaka egyre mélyült, az ég és a tenger is koromfeketében pompázott.

Jamamoto élete lassan beleivódott a testembe.

Egybeolvadtam Jamamoto életével, s lehunytam a szemem, miközben a lábam elmerült a nosztalgikus vízben.

A hullámok hangja megrengette a dobhártyánkat, miközben megtermékenyülünk.

RECENZÍÓK

<https://doi.org/10.64603/GYQP5046>

HORVÁTH DÁVID

Farkas Mária Ildikó – Szemerey Márton Pál:
Kortárs Japanológia VI. Emlékkönyv Varrók Ilona tiszteletére.
Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2025, 314 pp.

2015-ben indult útjára a L'Harmattan Kiadó gondozásában a Kortárs Japanológia című sorozat, amely rendszeresen közli a Károli Gáspár Református Egyetem Japanológia Tanszék oktatóihoz, hallgatóihoz, valamint velük szakmai kapcsolatban álló szakemberekhez köthető eredményeket és beszámolókat. A változatos szerzőgárdának köszönhetően a sorozat kötetei rendszerint szerteágazó témákat dolgoznak fel, a tanszék színes portfóliójának megfelelően helyet kapnak benne történelmi, nyelvészeti és irodalmi közlemények egyaránt. Készültek tematikus kötetek is: a *Kortárs Japanológia II.* a magyarországi japán nyelvoktatásról közölt hiánypótló publikációkat, a sorozat előző kötete, a *Kortárs Japanológia V.* pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem Japán Tanszékével két éve közösen szervezett, Edo-korszakot feldolgozó konferencia előadásait közölte írásos formában.

Farkas Mária Ildikó és Szemerey Márton Pál szerkesztésében immáron a sorozat hatodik kötetét tarthatjuk a kezünkben. A Japanológia Tanszék főállású oktatóinak írásait tartalmazó kötetnek ráadásul nemes apropója van, Varrók Ilona intézet- és tanszékvezető köszöntésére készült 70. születésnapjának alkalmából.

A kötet a szerkesztők bevezetőjével nyit, ami egyben laudáció is, kiemelve Varrók Ilona emberi erényeit és harminc éve tartó elkötelezett, kitartó munkáját, amelynek köszönhetően a Japanológia Tanszék, valamint a Kelet-Ázsia Intézet egy több száz hallgatót befogadó, komoly nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező tudományos műhellyé fejlődött. A bevezető felsorolja a harminc év eredményeit és meghatározó műveit, melyek közül kiemelendő a 2015-ben megjelent *Japán–magyar nagyszótár*. Varrók Ilonát több évtizedes munkásságának elismeréseként a japán kormány 2023-ban a „Felkelő Nap Rendje arany sugarakkal és rozettával” kitüntetésben részesítette.

A bevezetőt követi Somodi Júlia írása, amely a japán egyetemekkel való partnerkapcsolatokat ismerteti. A cserekapcsolatok létesítésének kronológiai sorrendjében részletesen leírja az egyetemek és tanulmányi programok jellemzőit, de kitér az esetleges munkalehetőségre, helyi földrajzi vagy turisztikai jellemzőkre is. A fejezet végén a csereprogramban részt vett hallgatók rövid élménybeszámolóit olvashatjuk, és helyet kapott a kiutazott hallgatók névsora is. Külön ajánlom ezt a fejezetet a Japanológia Tanszéken tanuló vagy továbbtanuláson gondolkodó diákok figyelmébe, akik tervezik, hogy tanulmányaik egy részét Japánban töltik.

A következőkben röviden ismertetem a négy tematikus blokkba rendezett tanulmányok tartalmát, hogy képet kapjunk arról, milyen sokszínű és egyedi témák szerepelnek a Japanológia Tanszék kutatási portfóliójában.

Az első tematikus blokk a *Művészet*, melyben négy tanulmány kapott helyet. Lázár Marianna *A narai Sószojin kincstár múltja és jelene* című tanulmánya az UNESCO világörökségi listáján is szereplő, Nara-kor (710–794) óta létező, és kb. kilencezer darabos gyűjteménnyel rendelkező kincstár történetével és tárolt anyagaival foglalkozik. A tanulmány első része ismerteti a kincstár történetét megalapításától kezdve a 19. századi modern szemléletű kategorizálási munkálatain át a jelenleg zajló digitalizációs archíválási törekvésekig, a második részében pedig a gyűjtemény olyan darabjairól olvashatunk elemzéseket, amelyek valamilyen módon a Selyemúthoz köthetők.

Máté Zoltán *Szemelvények az Isze-monogatariból* című írása a Heian-kor (794–1185) egyik legnagyobb hatású irodalmi művéből közöl részleteket, melyeket a szerző klasszikus japán nyelvről fordított. Néhol ugyan érezhető a szövegeken, hogy a szerző saját bevallása szerint a filológiai pontosságot tartotta szem előtt, nem volt célja szépirodalmi igényességű szövegeket létrehozni, de a kiválasztott prózai részek és *vakák* 和歌 így is érdekes olvasmányok, és abszolút hiánypótlók, hiszen magyar nyelven rendkívül kevés klasszikus japán irodalmi mű érhető el.

Janó István *A japán haiku és a nyugati szimbolizmus, avagy a párbuzamosok a végtelenben találkoznak* című publikációja a haikuköltészet (haiku 俳句) részletes történeti fejlődésének ismertetésére vállalkozik a *saszeisugi* 写生主義 irányzat kialakulásáig, illetve elemzi a haiku versekben fellelhető szimbolizmus és a nyugati imagizmus lehetséges kölcsönhatásait.

Szintén a nyugati és keleti esztétika- illetve művészetfelfogás kapcsolódási pontjairól olvashatunk Doma Petra *Szuzuki Trójában* című színháztudományi tanulmányában, amely Szuzuki Tadaszi 鈴木忠志 (1939–) avantgárd színrendező, színházalapító *A trójai nők* című Euripidész-dráma 1974-es rendezését elemzi.

A második tematikus blokk a *Történelem, társadalom*, amely egyben a leghosszabb is, hiszen hat tanulmány kapott helyet benne, és a közlemények témája miatt találó lett volna, ha a címben az *identitás* szó is szerepel. Az első tanulmány Soós Sándor *Irodalom, mitológia és történetírás: Kitabatake Csikafusza és a Dzsinnósótóki* című írása. A *Dzsinnósótóki* 神皇正統記, vagyis „A [császári ház] közvetlen isteni leszármazásának krónikája” a 14. században született történelmi írás, amely nagy hatással volt a 19-20. századi japán nemzeti ideológia alakulására is. A szerző ismerteti a mű keletkezésének körülményeit, írójának életrajzát, nyugati fordításait.

Gergely Miklós Attila a *Tokugava játzmák, egyensúlyok, kifejeletek* című tanulmánya rendkívül újszerű megközelítéssel játékelméleti egyensúly-modellek alapján elemzi azokat a társadalmi és történelmi tényezőket, amelyek az Edo-kor (1603–1868) több száz éven keresztül fennálló, viszonylagosan békés, változatlan társadalmi felállásához vezettek. Kitér a korszak megnevezésének problematikájára is, és az értéksemleges „Tokugava-egyensúly” kifejezést ajánlja.

Farkas Mária Ildikó *A kokugaku értékelése* az „eredeti japán jelleg” kutatásának történelmi fejleményeit, valamint korszakonként változó megítélését ismerteti a Meidzsi-kortól (1868–1912) napjainkig, kitérve újabb értelmezési irányokra is. Ilyen például a *kokugaku* 国学 mint a kollektív identitás építésének folyamata.

Szabó Noémi *Portugál–japán kapcsolatok a magyar sajtóban a kezdetektől 1853-ig* az említett két ország kapcsolatairól szóló magyar sajtóhíreket gyűjti össze. A szerző igyekszik a híreket a korabeli sajtó kontextusában értelmezni, feltárni az esetleges forrásokat, más sajtóterméktől való átvételeket, valamint felvázolja mindehhez a japán–portugál kapcsolatok történeti hátterét. A tanulmányból érdekes pillanat-felvételek bontakoznak ki arról, hogy akár a kereszténység terjedése, akár a japán bezárkózás hogyan tükröződött a magyar sajtó hasábjain.

Pataki-Tóth Angelika *Az objektív tudományos források használatának fontossága a japán keresztény missziós tevékenységben. A doktori disszertáció alaptézisének bemutatása* egy rendkívül fontos tudományetikai kérdésre hívja fel a figyelmet. A cikk a szerző nemrégiben megvédett disszertációjának egy részlete, amelyben leírja, milyen szempontok szerint elemezte a japán keresztény misszióról szóló forrásokat, azok megállják-e a helyüket objektív, tudományos forrásokként, és nem esnek-e a körkörös forráshasználat csapdájába. A publikációban felvázolt szempontok, illetve az objektivitásra való törekvés a kutatás tárgyától függetlenül bárkinek megszívlelendő tanácsokat tartalmaznak.

A kötet utolsó történelmi-társadalmi témát elemző írása Szemerey Márton Pál tanulmánya, amely *A mai japán nemzeti identitás nébány jellemzője a történelem szociális reprezentációjának tükrében* címet kapta. A szerző szociálpszichológiai megközelítéssel vizsgálja a japán nemzeti identitás kérdését. A vizsgálathoz az adatokat egy japán állampolgárok körében végzett felmérés nyújtotta, amelyben a válaszadóknak a szerintük jelentős történelmi eseményeket kellett negatívként vagy pozitívként értékelniük.

A Nyelvészet, nyelvtanítás blokkban újabb négy írásmű kapott helyet. Samu Veronika *A japán onomatopoeiák és a hangszimbolizmus. Kutatási irányok* című írása a hangszimbolizmus kérdéskörével foglalkozik, ismertetve a különböző szakirodalmi megközelítéseket, amelyek a japán onomatopoeiákban, vagyis hangutánzó és hangulatfestő szavakban vizsgálják a hangalak és a jelentés kapcsolatát.

A Boku vagy ore? A japán férfiak személyesnévmás-használati szokásai című írásban Hornos Dániel egy 2017-ben, japán szakos tanulmányai során készített OTDK-dolgozatát közli. A kutatásban a szerző tankönyvelemzés és kérdőíves felmérés segítségével vizsgálta, hogy a japán férfiak egy adott szituációban milyen személyes névmást használnak, illetve másoktól milyen személyes névmás használatát várják el. A szerző megjegyzi, hogy a közel tízéves eredmények nem feltétlenül tükrözik a jelenkori állapotokat, ami valószínűleg helytálló megállapítás, ezért mindenképpen érdemes lenne valamilyen formában megismételni a mintavételt.

Molnár Gergő Ádám a japán nyelvtanulás egyik központi témájáról közöl gondolatokat *A kandzsi gyökök oktatásáról* című írásában, amelyben megismerhetjük a japán szakirányon tartott, azonos témájú kurzusának tematikáját, órai gyakorlatait.

A modern, kognitív tanuláselméletre építő elemeket is tartalmazó kurzus által betekinthetünk a Japanológia Tanszéken folyó magas színvonalú japánnyelv-oktatási gyakorlatokba is.

A tematikus részt Wakai Seiji *Egy kis léptékű, örökölt japán nyelvi intézmény fennmaradása. A Trajectory Equifinality Modeling alapján* című tanulmánya zárja. A japánnyelv-oktatás területén belül mostanában egyre több figyelmet kap a japánt örökségnyelvként tanulók oktatása, tehát az olyan kezdeményezések, amelyek támogatják azokat, akik a japán nyelvet alapvetően az egyik vagy mindkét szülő révén anyanyelvként, de nem japán nyelvi környezetben sajátítják el. Wakai is egy a Japanológia Tanszék támogatásával működő, kis létszámú kezdeményezés eddigi életútját mutatja be, a működés során felmerülő problémákat és megoldásait a Trajektória Ekvifinalitás Modellezés (TEM) módszerével vizsgálva.

A kötet végén Vihar Judit *A japán közmondások* című írása kapott helyet, egyedüli tanulmányként a *Kultúra* blokkban. A szerző számos japán közmondás magyar fordítását közli témák szerinti csoportosításban, rövid magyarázatokkal, amelyek segítik elhelyezni őket a japán kultúra kontextusában.

Ahogy a fentiekből is látszik, a közölt tanulmányok rendkívül változatos témákat dolgoznak fel, és különböznek úgy megközelítésükben, mint kidolgozottságukban. Többségében tudományos precizitású, új eredményeket közlő írások, de akadnak kimondottan oktatási, ismeretterjesztési célú művek is. Több szerző említi, akár a japanológiai képzés történeti áttekintésének részeként, akár a saját publikációjuk témaválasztásának indoklásában, hogy az utóbbi időben – köszönhetően Varrók Ilona támogató hozzáállásának – a tanszéki munkában helyet kaptak a szó szoros értelemben vett japanológiától valamelyest eltávolodó, interdiszciplináris vagy társadalomtudományi eszközöket felhasználó kutatások is. A tanulmányok stílusbeli sokszínűsége a szerzők habitusának különbségei mellett magyarázható a feldolgozott diszciplínák konvenciói közötti eltérésekkel is.

Akár külön vizsgáljuk a tematikus fejezeteket, akár a kötet egészét vesszük, nem maradhat hiányérzetünk a választott témákat illetően. A Japán-kutatás számos napjainkban nagy figyelmet kapó, nemzetközi berkekben is tárgyalt témájával találkozunk. Talán csak a tanszék oktatási portfóliójában kiemelt jelentőségű fordítástudomány kapott kevesebb figyelmet, illetve a kortárs társadalmi, gazdasági jelenségek vizsgálata, amely szintén kapcsolódik a tanszék oktatási struktúrájához. Mindazonáltal a kötet tartalma összhangban van a japanológiai képzés oktatási programjával, így biztos vagyok benne, hogy a megszületett tanulmányok akár a kurzusokhoz tartozó olvasmányokként is hasznosíthatók.

A sorozat korábbi köteteivel együtt olvasva kirajzolódik egy dinamikusan fejlődő kutatói közösség képe. A szerzők közül többen maguk is a Károli Japanológia Tanszékének egykori hallgatói, akik a diploma megszerzése után bekapcsolódtak a Tanszék oktatói munkájába. Ezáltal ez a kötet nemcsak a Kelet-Ázsia Intézet és a Japanológia Tanszék körképe, hanem a Varrók Ilona által kiépített közösség eredményeinek méltó lenyomata is.

HRABOVSZKY DÓRA

Somodi Júlia: *Japán–magyar fordítástechnika*. Károli Könyvek – Jegyzet, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2025, 132 pp.

A *Japán–magyar fordítástechnika* egy hiánypótló kötet, amely elsősorban a fordítói specializációra jelentkező japán alapszakos egyetemisták számára készült, és olyan fordítással kapcsolatos dilemmákat tárgyal a japán–magyar nyelvpár vonatkozásában, amelyekkel kezdő fordítóként szembesülhet valaki. Ugyanakkor a könyv hasznos tananyagként szolgálhat azok számára is, akik a fordításon keresztül szeretnék fejleszteni a nyelvtudásukat. A szerző e szemléletét a KER (Közös Európai Referenciakeret) 2018-as kiegészítő kötetére hivatkozva is képviseli, rámutatva a közvetítés (*mediation*) szerepének fontosságára a nyelvi kompetencia alapját képező négy nyelvi alapkészség mellett.

A kötet célközönségét jelentő alapképzéses egyetemisták a fordítói specializáció megkezdésekor már rendelkeznek némi jártassággal a japán nyelvben, ezért a tankönyv a Nemzetközi Japán Nyelvvizsga (JLPT) N4-es szintjét tekinti kiindulási alapnak. A japán nyelvi szövegrészek nincsenek furiganázva, ami lehetőséget teremt a japán írásrendszer sajátosságaiból adódó szótározási stratégiák gyakorlására is.

A *Bevezetés* a kötet legfontosabb célkitűzéseiről és tartalmi kereteiről ad áttekintést, bemutatja a fordítói specializációt, és megnevez néhány fontos szótárt, ugyanakkor szemléletes példákon keresztül olyan aktuális kérdéseket is érint, mint a gépi fordítás és a humán fordító szerepe a mai fordítási gyakorlatban.

A könyv didaktikai tervezését szervezettség és tudatosság jellemzi: tizenhét gondosan megválasztott nagyobb témakört tartalmaz, amelyek mindegyike egy-egy probléma nyelvészeti szakirodalomra alapozott bemutatásával kezdődik. Az elméleti áttekintést a szerző tudatosan a kötet céljához igazította, és sikeresen betartotta a bevezetőben meghatározott tartalmi és terjedelmi kereteket, így a fordítástechnikai problémák megértése nem feltételez mélyebb nyelvészeti háttérismeretet az olvasó részéről. A főbb fejezetek olyan alapvető fordítástechnikai kérdéseket tárgyalnak, mint a módosító mellékmondatok, az igeidők fordítása vagy a szórendiség kérdése. A kötet ugyanakkor külön fejezetben foglalkozik néhány további fordítástechnikai kérdéssel, amelyek a nagyobb tematikai egységeken túlmutatnak. Ilyen a reáliák és a frazémák fordítása.

Az adott fejezet témájának a bemutatását japán példamondatok követik magyar fordítással, amelyek a szerző javaslata szerint tanórai keretek között közösen is feloldozhatók. Ezt követi a tanórai felhasználásra szánt *Gyakoroljunk közösen!*, majd a *Fordítsuk le otthon!* című rész; mindkettőhöz tartozik mintafordítás a kötet végén található *Megoldásoknál*. A mintafordítások kapcsán a bevezető megerősíti azt a

pedagógiai elvet, hogy ugyanazon szövegrész fordítására számos eltérő megoldás is adekvát lehet.

Az átlátható kötet egyszerű vizuális szemléltetést alkalmaz: a japán nyelvi példamondatokban aláhúzás jelöli a tárgyalt fordítástechnikai problémát, míg annak magyar nyelvi megfelelőjét kiemelés teszi láthatóvá.

A mű egyik legnagyobb érdeme az összeválogatott szövegek műfaji és tartalmi gazdagsága, amely a nyelvfejlesztésen és a fordítástechnikai ismeretek gyarapításán túl a kulturális ismeretek elmélyítését is szolgálja. A kötet első felében általánosabb témákat tárgyaló újságcikkek és ismeretterjesztő szövegek szerepelnek, míg a második felében a tárgyalt problémák szemléltetésére alkalmas népmesék kaptak helyet.

A szerző a technológiai eszközöket is hatékonyan integrálja a tananyagba: a hosszabb szövegrészekhez kapcsolódó szókincsfejlesztő gyakorlatok a *Learningapps* felületén érhetők el.

A kötet egy világos koncepció mentén felépített, didaktikailag átgondolt tananyag, amely hatékonyan használható tanórai és tanórán kívüli keretek között is a japán–magyar fordítástechnikai problémák gyakorlására, valamint nyelvfejlesztésre. Tudatosan szűk fókusza a fordítói képzés tanmenetéhez igazodik, ezáltal egy sorozat első kötetének tekinthető, és teret ad az elkövetkezőkben további fontos témák tárgyalására, mint az átváltási műveletek, vagy a szövegtipológia fordítási szemléletű vizsgálata.

KONFERENCIABESZÁMOLÓ

<https://doi.org/10.64603/FUZX5863>**A Japanológia Tanszék jubileumi konferenciája***Fordítás a 21. században. Fókuszban a japánról és japánra fordítás*

KRE, 2024. október 24.

Az Orpheus Noster jelen száma a 2024. október 24-én megrendezett „Fordítás a 21. században. Fókuszban a japánról és japánra fordítás” című jubileumi konferencia válogatott előadásainak gyűjteménye is.

Egyetemünk Japanológia Tanszéke 1994-ben kezdte meg működését, 2024. október 24-én a harmincéves évforduló apropóján pedig a Japán Alapítvány Budapesti Irodával együttműködve nagyszabású konferenciát rendezett, amely a fordítás-tudomány és japanológia aktuális kérdéseit járta körül. Az eseményen több, mint 200 fő vett részt.

A konferencián a szakma hazai és külföldi jeles képviselői adtak elő, előadásaikkal inspirálva hallgatóinkat. Olyan témákban hallhattunk előadásokat, mint a gépi fordítás alkalmazása a japán helyi önkormányzatoknál, egészségügyi tolmácsolás Magyarországon, műfordítás, mangafordítás, audiovizuális fordítás, fordításoktatás, harcművészetek és fordítás, jogi szövegek fordítása stb.

A konferencián először Somodi Júlia, a konferencia szervezője köszöntötte az egybegyűlteket, aki a témaválasztás kapcsán elmondta, hogy a szakon a Fordítói alapspecializáció és a Haladó fordítói specializáció rendkívül népszerű, évről évre kb. 70 hallgató kezdi meg a képzést. A specializáció bevezetése óta több, mint 150 szakdolgozat született a témában, és az elmúlt években több hallgatónk első és második helyezést ért el az OTDK-n.

A konferenciát Ono Hikariko, Japán magyarországi nagykövete és Dr. Csoma Mózes, a BTK dékánja nyitotta meg. Nagykövetasszony felidézte a Tanszék tevékenységének fontosabb mérföldköveit. Dékán úr beszédében megköszönte Dr. Varrók Ilona intézetvezető és alapító tanszékvezető asszony fáradhatatlan munkáját, kiemelve a Tanszék legfontosabb eredményeit.

A konferencia előadásai három magyar és két angol nyelvű szekcióban hangoztak el. A 21 előadó Japánból, Svédországból, Németországból, illetve az Egyesült Királyságból érkezett, és előadásokat tartottak az ELTE és Károli Egyetem japanológus oktatói, valamint tanszékünk hallgatói is.

A plenáris előadásokat Takeda Kajoko, a Rikkjo Egyetem professzorasszonya és Hidasi Judit, a BGE professzor emeritája tartotta. Takeda Kayoko *A helyi önkormányzatok válasza a Japánban élő külföldi lakosok nyelvi igényeire* címmel tartotta meg angol nyelvű előadását. Előadásában az ukrán menekültek segítségének példáján keresztül

arról beszélt, hogyan használják a japán helyi önkormányzatok a beszédalapú gépi fordítási rendszereket.

Hidasi Judit *Kulturális kihívások a fordításban* című plenáris előadása a nyelv és kultúra viszonyának a nyelvi közvetítésben játszott szerepét járta körül, és azt hangsúlyozta, hogy kultúra nyelv nélkül tanulmányozható, de nyelv a kultúra ismerete nélkül nem alkalmazható.

Az első szekcióban négy izgalmas előadás hangzott el az ELTE és a KRE oktatóitól és doktoranduszaitól. Szabó Balázs (ELTE) *Varázsigék vagy élő nyelv? A harcművészeti témájú fordítás, tolmácsolás buktatói* című előadásában a japán harcművészeti szakkifejezések használatával és fordításával kapcsolatos problémákról tartott izgalmas, humorral fűszerezett előadást. Gottner Richárd (ELTE) előadásának címe *A mester mondotta: klasszikus kínai batások a japán harcművészeti szövegekben* volt, és azt mutatta be, hogyan mutatkozik meg idézetek vagy idiómák formájában a klasszikus kínai szövegek hatása a japán harcművészeti szövegekben, illetve kitért a fordítási stratégiákra is.

Soós Sándor (KRE) *A japán filozófiai szövegek fordíthatóságának kérdése* címmel tartott előadásában Nisida Kitaró és Kuki Súzó műveinek fordíthatóságáról beszélt a témához kapcsolódó buddhista szövegek áttekintésével.

Lázár Marianna (KRE) *„A Vej-dinasztia története - Feljegyzések a va népről” című krónikafejezet magyar fordításának kihívásai* című rendkívül izgalmas előadásában a címben is szereplő krónikafejezet klasszikus kínairól modern japánra, majd annak magyarra történő fordításának kihívásait mutatta be.

A második szekcióban két előadás hangzott el. Somodi Júlia (KRE) *A fordítói specializáció hallgatói szemmel* című előadásában egy kérdőíves felmérés eredményei alapján beszélt a fordítói specializációra jelentkező hallgatók motivációiról, céljairól, illetve a tapasztalatok tükrében arról is szót ejtett, milyen fordítási kompetenciákat érdemes fejleszteni az alapképzés alatt.

Wakai Bernadett-Wakai Karin (OCSIBA BT.) *Az egészségügyi tolmácsolás szerepe és kihívásai Magyarországon* című előadásában a japán nyelvű egészségügyi tolmácsolás sokrétűségéről és kihívásairól beszélt, és kitért arra is, hogyan befolyásolja a technológia fejlődése a tolmács munkáját.

A műfordítói szekció díszvendége Vihar Judit volt, akit 80. születésnapja alkalmával köszönthettünk. A szekcióban négy előadás hangzott el a műfordítás témakörében. Vihar Judit (KRE) *Amikor a műfordító elszunyókál...* című előadásában a műfordításokban előforduló félrefordításokról, fordításokról beszélt, és felhívta a figyelmet a lektorálás fontosságára.

Mayer Ingrid (Royal Grammar School Guildford) *Hová tűnnek a bálnatetűfélék a japán költészetből?* című előadásában arra a kérdésre kereste a választ, hogy a kora középkori japán költészet miért nem tudott utat törni a külföldi olvasók felé. Előadásában a kora középkori költészet „lefordíthatatlan” elemeire fókuszálva példákkal illusztrálta, milyen kreatív vagy kevésbé kreatív ötletekkel álltak elő a fordítók az évek során a „probléma” áthidalására.

Erdős Veronika (szabadúszó fordító) *Mérlegelés a Word-dokumentum előtt – A magyar műfordítás hagyománya és a „láthatatlan fordító” jelenléte a sorok közt* című előadásában saját kutatói és fordítói tapasztalataira támaszkodva vizsgálta a forrásnyelvi szöveghez való hűség és a célnyelvi olvasó kiszolgálása közötti dilemmát. Ahogy előadásában megfogalmazta, a hazai műfordításokra az a jellemző, hogy a fordítók az olvasót szolgálják ki. Ám a jó fordításhoz – véleménye szerint – szükség van a fordító tapasztalatára, mindkét kultúrával kapcsolatos ismereteire, szókincsére, sőt néha a humorára, íráskészségére is.

Czifferszky Dóra Zsuzsanna (KRE, MA-hallgató) *Az onomatopoeiák fordításának vizsgálata Mijazava Kendzsi művein keresztül* című előadásában a BA-s szakdolgozatának eredményeit ismertette. A kutatásban azt vizsgálta Mijazava Kendzsi két művén keresztül, hogy milyen átváltási műveletek használatával érdemes megközelíteni az onomatopoeiák fordítását.

Az ötödik szekció előadásai angol nyelven hangoztak el. Az első előadó, Csendom Andrea (Tokiói Idegennyelvi Egyetem Globális Tudományok Felsőfokú Kara Posztdoktori kutató) *Ne csak a szöveget! Kora újkori japán kulturális kódok globális értelmezése* című előadásában a kora-újkori japán irodalom, ezen belül is a *kibjosi*-ban megjelenő humor fordításáról értekezett. Az előadó kiemelte, hogy az értékszemlélet és mentalitásbeli különbségek miatt a mai japán olvasó számára sem feltétlenül érthető a kibjosi humora. Ezek a különbségek kulturális kódokban jelentkeznek, amelyek fordítása sokszor kihívást jelent a fordító számára. A kulturális kódok pontos átültetéséhez elengedhetetlen kompetenciákra van szüksége a fordítónak, amelyeket interkulturális történeti készségekként definiált az előadó, és saját tapasztalataira támaszkodva példákkal szemléltette e kompetenciáknak úgy természetét, mint a fordítási lehetőségeket.

Oroszlány Balázs (képregényfordító) *Paratext és répapörkölt – multimodalitás és harmadik szerep a képregényfordításban* címmel megtartott előadásában kiemelte a képregényfordító két nagy feladatát: megteremteni a forrás- és a célnyelv, valamint a képregény saját nyelve közötti egységet, mindezt pedig a sűrítés és a multimodalitás kötöttségei mellett megvalósítani. Az előadó japán és nemzetközi példákon keresztül mutatta be, milyen kihívások elé állítja a fordítót a multimodalitás, illetve milyen fordítási stratégiákat kíván a képregénynyelv vizuális elemeinek fordítása, a hangeffektóktól kezdve a tördelésen át a paraszövegekig.

Ágostai Katalin (KRE, MA-hallgató) *A filmfeliratozás kulisszatitkai* című előadásában saját audiovizuális fordítói tapasztalataiból kiindulva járta körül a filmfordítás kihívásait. Előadásában az angol forrásnyelvű film fordítását egy kötéláncos mutatványához hasonlította, míg – meglátása szerint – a japán film fordításakor mintha „ez a kötéláncos ráadásként egy esernyőt kapna az egyik kezébe, labdákat is forgatna az esernyő tetején, és mindeközben a másik kezében a Kodzsiki eredeti szövegét tartaná, és szóban átültetné a mai japán nyelvre”. Előadásában saját tapasztalatain keresztül nyújtott betekintést ennek a mutatványnak a hátterébe.

Az utolsó előadó, Pecsénya Éva (KRE, MA-hallgató) *A dalszövegfordítás nehézségei és lehetséges megoldásai a japán populáris zenei dalszövegek tükrében* címmel tartott előadást, amelynek célja az volt, hogy feltárja egy japán nyelvű dalszöveg magyarra fordításának nehézségeit és megoldásait, illetve, hogy bemutasson egy olyan fordítást, amelyben a célszöveg megőrzi a dalszöveg szemantikai tartalmát és üzenetét, ugyanakkor magában hordozza a zene dallamát is. Ismertette, milyen fordítási lehetőségek léteznek, majd kvalitatív elemzéssel ellenőrizte, hogy az alkalmazott stratégiákkal sikerült-e megfelelő fordítást létrehozni.

Az utolsó, hatodik szekcióban szintén négy angol nyelvű előadást hallhattak az érdeklődők. Dr. Eschbach-Szabó Viktória professor em. (Tübingeni Egyetem, AOI, Tokyo College) *Japán nevek és az identitás szemiotikája Japánon kívül* című előadásának témája a japán névadás volt a japán és az európai nyelvekben a márka- és személynevek esetében. Az előadó kifejtette, hogy a névadás tradíciója a premodern, modern és posztmodern korszakok során nagy és gyors változásokon ment át, így a globális kérdéseket nem lehet elválasztani a lokálisaktól. Így már csak a névadás kapcsán is el kell gondolkodnunk az új identitásokról és a japán nyelvről Japánon kívül is.

Hiroko Inosze (Dalarna Egyetem, Svédország) *Murata Szajaka disztópiájában megjelenő (szub)kulturális elemek fordítása: Csikjú Szeidzsün* című előadása a címben szereplő mű angol fordítására összpontosított. Az előadó kiemelte, hogy Murata disztópiájában ötvöződnék a nyugati disztópikus irodalom tipikus elemei a japán szubkultúra elemeivel, és utóbbi angolra való átültetése a kulturális konnotációk miatt kihívást jelent a fordítóknak. Az előadó példákon keresztül mutatott rá a problémára.

Slánicz Balázs (KRE, MA-hallgató) *A tudatos fordítói döntések vizsgálata Murata Szajaka Szeimeisiki című novellájának magyar fordítása tükrében* címmel tartotta meg előadását, amelyben BA-s szakdolgozatának eredményeit foglalta össze. Az előadó a címben szereplő művet fordította le japánról magyarra. A fordítással párhuzamosan a *think-aloud protocol* (TAP) módszerén alapuló fordítási naplót vezetett, amelyben rögzítette a tudatos fordítói döntéseit. Előadásában ezeket a döntéseket elemezte a fordítástudomány, valamint a leíró nyelvészet szakirodalmára támaszkodva.

Az utolsó előadást Hornos Dániel (KRE) tartotta *Nehézségek és megoldási javaslatok kora újkori japán rendeletszövegek fordításánál* címmel. Az előadás doktori kutatásain alapszik, a konferenciaelőadásban az Edo-kori rendeletszövegek fordításánál felmerülő nehézségeket mutatta be konkrét példákkal illusztrálva.

A konferencia gazdagon mutatta be a fordítástudomány sokszínűségét és a tanszéken zajló kutatások fejlődésének három évtizedes eredményeit. A rendezvény nem csupán tudományos, hanem közösségi szempontból is mérföldke volt a KRE Japanológia Tanszék életében.

Somodi Júlia
a konferencia szervezője

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

AMBRÓZY GÁBOR

„Nem leszünk gyarmat” – De vajon voltunk -e?

Historiográfiai áttekintés Magyarország osztrák gyarmatként való értelmezéséről

TIMÁR PÉTER

Huszárcsíny? Hadik András 1757. októberi hadművelete

GULYÁS ADRIENN

Kossuth Zsuzsanna és a „The Lady with the Lamp”-jelenség, avagy miért nem emlékszünk az

Országos Főápolónőre?

BÖDŐ KRISZTIÁN

Pazarló eladósodott arisztokrata? Néhány megjegyzés ifj. Eötvös Ignác anyagi helyzetéhez, csődperéhez

ZMÁK TAMÁS

Szabadkóműves kincs, ami nincs...

A magyar szabadkóműves páholyok pénzügyi mozgástere (1895–1916)

SZIJJ MÁRTON

A vallási élmény mibenléte Rudolf Otto életrajzának és életművének kontextusában

TOLNAI GYULA

A magyar királyi 3. honvéd hadsereg barcai a Háromváros térségében, 1944. október 29. – november 4.

MŰHELY

VECSERNYÉS ÁRON (ford.)

Francesco Zorzi: Az egész világ összhangja három énekben (részlet)

RECENZIÓK

BODOLAI-KOVÁCS RÉKA

Frazer-Imregh Monika: Itáliai humanisták – Marsilio Ficino, Angelo Poliziano, Giovanni Pico della Mirandola és barátaik

SZIJJ MÁRTON

Gregory Shaw: Hellenic Tantra: The Theurgic Platonism of Iamblichus